

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૭૮-૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ પાંચમી સોપડાના રહીત

વિષય ધા ૩૨૨.૮૪૪:૬-૨:૨૦૨

પાંચમી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

મરણ=મરણી
કેવળ=અકલા
ઉપરાંત=પરિધાનમાં
ફલ=અમળ; અનુભવ
સ્નાયુ=માંસના તંત્ર;
જે તંત્ર વડે હ'ડકાને
માંસના લોચા વળ-
ગેલા રહે છે તે
કુશળ=અજ્ઞ; અંકુશ
કેળવણી=શિક્ષણ
બેદ=હુપુંકારણ; તકારત
પ્રયત્ન=(પ્ર+યત્ન)=પરિ-
શ્રમ; અણી મહેનત

મક્ષમ=સરત માટે
દારેકું ઉતું ગોળ
લાકડું
અ.ટ.પાટા=એક જાની
રમત
ક્રિકેટ=બાલબટની રમત
ચરમી=ચામડીની નીચે
હરેગે ચીકણો પદાર્થ
અભાર્ય=અભી સંગથી
ફર રહેવું તે; જનોઈ
દે ત્યારથી પરણનાં
સુધીનો વિદાયપાસનો
વખત
અંકુશમાં=ગાંધારમાં;
કમળમાં

રાહણી=રહણી
બડમડાટ=નારાજ થઈ
મનમાં બપડવું તે
અંતીમા=કાળજીવાળા
રૂપ=કીનો, અદેખાઈ
છળકપટ=ફગોફટકો
આવકો ખાશી=ખટકશે
અણુપટનો=અણેઅ
મક્કડે=એટલું નહિ
પણ વધારે
અમુખ=ખાસ
નક્ક=કોપી; ઉનારો;
બીજનું જોઈ આશ્ચર્ય તે
અનિતિ=અરાધ્ય અલ
આચુખ્ય=આવરદા

સવાલ—કેળવણી કેટલા પ્રકારની છે? સરીરની કેળવણી કેવા પ્રકારે થાય છે અને તેથી શા ફાયદા થાય છે? મનની કેળવણીમાં નીતિ કેળવવા પર શા માટે વધારે ભક્ષ આપવું? સારી રીતે મન કેળવવાથી શા શા લાભ થાય છે? અનીતિએ આત્માની શી દશા થાય છે? માણસમાં કયા ગુણ હોય તો મરણ

૨] બાળપોથીને "હક્ટેશન શિક્ષક" એ આના.

પાઠ ૨.	ધ્રુમટ=અર્ધગોળ શિખ-	નતિ સ્વભાવભૂળ
સમયસૂચકતા=પટો હ-	રવાળું ઢાંકણ	ખાસીયત
પાય જમદી સૂઝે	ભાત=તરેહ; ચિત્રામણ	આતુરતા=કેતેમરી
એવી બુદ્ધિ	ગરક=ગરકાવ; લીન	મુત્રે મોટે=મોટ્યા વિના;
અકરમાત=એકાએક	કૂરસખધી=પતથર જડે-	જાણવા છતાં
અણુધાર્યો બનાવ	લી જમીન	દાનવ=રાક્ષસ
અણુધાર્યું=એમિંતું	અખ=નગર; નીધા	પ્રસન્ન=પ્રેમ
સાવધાન=સાવચેત	રદ=ખરાબ	સ્વસ્થ=હતો તેમ ને તેમ;
		ગભરાયા વગર; શાંત

સવાલ—કંઈ પણ કપાય મનની કેવી સ્થિતિમાં સૂઝે છે ?
મંકટ વખતે સમયસૂચકતા વાપરવા માટે શું યુક્તિ કરવી ?

પાઠ ૩.	પ્રયોગ=અજમાયશ	સોષ=જોગવાઈ; સવડ
અસ્વચ્છ હવા=કાળો-	સિદ્ધ=સાબિત; પુરવાર	કમકમાટ=ચીતળી
નિક એસિડ ગ્લાસ	પ્રાણવાયુ=ઓક્સિજન;	મુઝાબએ=મુંગળાષ્ટએ
કે દુર્ગંધવાળી ખરાબ	પ્રાણને આધાર આ-	ઠરાતું=યોભાતું
હવા	પનાર વાયુ	ધુમાતો=ધુમાડો નીકળે
વાટે=રસ્તે	શુદ્ધ=ચોક્કસ	એવો
એઠવાડ=એઠું	કુદરતે=કુદરત શક્તિએ	બદમો=ખરાબ વાસ;
વાતાવરણ=વાતું આવ-	પરિણામ=ફળ; છેવટ	દુર્ગંધ
રણ; પૃથ્વીની આસ-	તંદુરસ્તી=આરોગ્યતા	સંભવ=ખાશા
પાસ વિંટળાયેલો વાયુ	જગત્ત્રાય=સત્યવાય	શ્વાસ=ફમ

સવાલ—અધિઆર ધર કે બોંયરામાં જતાં પહેલાં શું કરવું ?

૧૪૬માંથી ઘણા અંગ્રેજો શાથી મરી ગયા ?

છે ?

પહેલી ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” અહીં આના. [૩

પાઠ ૪.	ગુતક=ગઢાણમાં ઢિનાર-	આંચ=હરકત; નુકસાન
જવાંમઈ=પહાડુર; જી-	ઓ માટેની બેડક	દરકાર=પરવા
વાન પુરુષ	સહીસલામત=જેવા ને	પહેલવાન=કુરતીઆજ;
જવલેજ=માગેજ	તેરે; સુખરૂપ	જવાંમઈ
આયર્ષી=એ ગ્રેટધ્વનિ	ઓથું=પડદો; આકું પડ	મરદારીયા વચ્ચે=રીઆ-
ની પશ્ચિમમાં બેઠ છે	ધેય=ધીરજ; શાંતિ	ની અધવચ્ચે
સુકાની=નુમાન ફેરવનાર	દુવા=આશિર્વાદ	નોંધ=વખાણની યાદી
ભડકે=મળતું	નિશાની=પ્રસારત	શૂરવીરપણું=મહાદુરી
ફરજ=કર્તવ્ય; ધર્મ	સુખ-પ=સહીસલામત	શ્રદ્ધા=મરોસો; વિશ્વાસ
પાળણુપોષણુ=ગુજરાન	અડક=પાણીમાંનો કુમર	દહતીથી=મજાનુતપણે

સેવાસ—લડાઈ સિવાઈ બીજી કહ કહ બાબતોમાં શૂરવીરપણું
ગણાય છે ? જો કે કાંઈતના ટપાંતમાંથી આપણને શી શિખામણ મળે છે ?

પાઠ ૫.	સરત=રોડ; હારજીત	જેવા; છાતી ભરાઈ
શુભમજિત=પુરતે મ.ટે	કાટક=મોટા અવાજ;	આનેથી રડવા સરખા
અને ગ્રેમ	કડાકા	સરસ=સાથે
ધર્મ=ફરજ; કર્તવ્ય	મુસબ્બાર=સામેલના	એક નિશા=ખરો ભાવ;
ભાગવત=હિંદુ ધર્મનું	જેવાં જાડી ધારમાં	ખરી શ્રદ્ધા
પુસ્તક; શ્રી કૃષ્ણનું	પડવા કરતો એવો	પસંદ=વખત; જોગ
જનમ ચરિત્ર	અધકાર છવાઈ ગયો=	અનૂલ્ય=પણીજ કીમતી
શુરપત્ની=યુરુની સ્ત્રી	અધારે થયુ	આચાર્ય=કેવદેસ આપ-
બકી=ડી	ગળાગળા=પાણી પાણી	નાર; શુરુ

સેવાસ—શ્રી કૃષ્ણ અને સુદામાના દ્રષ્ટાંતથી શી બોધ મળે છે ? શુર સેવાથી શા લાભ થાય છે ? શુર શિષ્ય કને સેવા શા માટે કરાવે છે ?

૪૦ બીજી એપીડીને "ડિક્ટેશન શિક્ષક" ત્રણ આના.

પાઠ ૧.	મુદ્દામ = મુખ્યના ભક્ત	મત = નિયમ
સાધારણુ = સ્વવહારમાં	હારામતિ = હારકા નગરી	તપ = તપશ્ચર્યા
દરેજી આવેને	કનક = સોનું; હેમ	અપાર = (અ = નહિ + પાર = છેડો) = અધુના
સ્વ = છંદો = સ્વતંત્ર; ફાવે	મણિમય = મણિવાળા	ભરથાર = ધણી; વર
તેમ જતી	કાંગરે = કોટની ટોચે	હાઉ = મિહામણો
સંમગ = મનને તાબામાં	દુર્ગે = કિલ્લાર	વિકરાળ = ભયંકર
રાખી એક વિચારમાં	ધન = નિશાન	ચેષ્ટા = મસ્કરી; મનક
જોડવું તે	દુર્દુભી = નોખત	પુડળ = પાછળ; વાંસે
દબ = રિવાજ; રીતભાત	સંમગ = (સં + મગ) =	ભાળે = મોઢે; કહે
જ્ઞાન કરાવ્યું = ચેત. ચે	મેગાપ	વળો = મળવે
ઓહું આવરો = ખરાબ	વણુ = ખત	ગાલ વળવે = ગાલમાં
લાગશે	ચારે વર્ણ = મ. હાથ;	તમાચા મારે
સ્મરણુ = આદ; ફામ	ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર	પુટે = પાછળ
નાસ્તો = સવારે થોડું	પુર = શહેર	ઋખી = મુનિ; ઋષિ
ખાલું તે; શિરામણુ	ભગવાન = (સ) (મગ =	મૂણી = મ્હાંભળી
ઉંચણુસી = મહુ ઉંધનાર	નસીમ + વાન = વાળો)	સાધુ = સંતપુરુષ; પવિત્ર
ખાડું = દીલગીર	નસીમવાળો; પવિત્ર	માણુસ
કવને = અથોચ વખતે	મહાપુરુષોને ભગવાન	દષ્ટિ = નજર
જરૂરીયાત = અગત્ય	કહેવાનો રિવાજ છે	સમાચાર = ખબર અંતર
પાઠ ૭.	કપ = દેખાવ	કૃપાનાથ = (સ) (કૃપા =
કવિતાના અર્થ.	પળે = ખય; દોડે	મહેરખાની + નાથ = ધણી)
ઋષિ = મુનિ	મદવ ઋષી = યાદવોની	= મહેરખાનીવાળા;
નરપતિ = (નર + પતિ)	ખાયડી	દયાળુ
= પુરુષોનો ધણી; રાજા	ધન્ય = શાયાશ	

ત્રીજી ચોપડીનો “ડિક્શનરી શિક્ષક” ત્રણ આના. [૫

મયા=માયા; મહેર	અક્રમભાળ=અક્રમતા;	મદગળતા=પુમારીવાળા;
પ્રતિ=સામે	અમકતા	મસ્તીના જોરમાં આ-
પ્રતિષ્ઠિતર=સામે જવાખ	મિનાકારી=(મિના=કાચ	વેલા
ફર્જન=ભાવથી જોવું તે	ના જેવા પણ રાતા	મદ=હાથીના માથામાંથી
મન=મન; મરણ	લીલા વગેરે રંગવાળો	પરસેવાના જે ઝરણુ
હાટ=દુઝનો	એક પદાર્થ+કાર=કામ	છુટે છે તે
ઘાટ=મજર	+દેવાળો=મિનાની	માતંગ=હાથી
ચોક=પુલ્લા મેદાનમાં	કારીગરીવાળું	ગજશળ=(ગજ=હાથી
બરાતો બજાર; ગુજરી	અમરાપુરી=દેવની નગરી;	+શળ=કેડાણું)=
જન=પ્રારીએ આગળ	ઈંદ્રપુરી	હાથીખાણું
રવેશથી બહાર પડતાં	ઓવારી=માથા પરથી	નવલો=નવીન; નવી
જે પાટીયાં જડેલાં	ઉતારી; જુલાવી	જાતનો
હોય છે તે	સ્થાનિકમણિ=એક જા-	રંગ=શીભા
ગોખ=પ્રરના આગલા	તનો ચળકતો પત્થર	ચોક્કા=સડવૈયા
માળની રવેસ ઉપ-	થંબ=થામસો	પ્રતિહાર=પોળીઆ;
રથી બહાર નીકળતી	નાટારંભ=મેલ; નાટકનો	ચોકીદાર
કંઠરાવાળી જગ્યા	આરંભ; તમાસો	શામળીઆ=શ્રી કૃષ્ણ
અરખા=પારી આગળનો	રમકઝમ=રમઝુમ થતો	હાર=પારણું
ગોખ	અવાજ	સંકલ્પવિકલ્પ=તરંગ;
અટારી=કુચી મેડી;	હેમ=સોનું; કનક	મનના પુદા
કુચો માળ	અકેડા=શસ	ગદન=અધાગ; છુપી;
મેડી=માળ	મૃદંગ=પખાવ	કળી ન શકાય એવી
જડિત=જડેલાં	કુપંગ=એક જાતનું વાળું	દીસે=કેળાય
કંઠે=કંઠે	કેલે=કેલે	

૬] શુભશતતી સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા પ્રશ્ન આના.

કરમની ગતિ=નસીયતું જેર	રજ=જરા; રજકણ ગોકુળ=જમના નદીપર પવિત્ર ધામ છે.	નઆસન=મેઠક)=સિં- હના આકારની મેઠક; રાજગાદી
પૃથ્વીપતિ=(સ) (પૃથ્વી =દુનિયા+પતિ=ધણી) =દુનિયાનો ધણી; રાજા	માંકડા=રાતા મોંનાં વાંદરાં સિંહાસન=(સિં)=સિંહ	તુંગડી=તુંગડીના વેળાતું ફળ

કવિતાની સમજૂતી.

મુનિ (શુક્રદેવ) કહે છે હે મગ્ધ (પરિક્ષિત) તું સાંભળ.
સુદામાએ હારકા નગરી જોઇ, તેનો સોનાનો કોટ ચમકારા કરી રહ્યા
હતા અને તેનાં કાંચરા ઉપર ઉંચી જાતના રત્નો બેઠેલાં હતાં. (૧)
કિલ્લાપર ધણાં નિશાનો ઊડનાં હતાં; અને ત્યાં નોખત નગારાં વગી
રહ્યાં હતાં, જ્યાં ગોમતી સમુદ્ર મળે છે, ત્યાં ચરે જાતનાં (આદાણુ,
ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, અને શૂદ્ર) લોકો અર્વાચીને નદાય છે. (૨) તે ગોમતીમાં
સુદામા ઋષિ નાહ્યાં ને પછી પોતે શહેરમાં ગયા, તેમનો દેખાવ
જોઇને બધા લોકો જોવાને માટે એકઠા થયા; તેમાં નાનાં છોકરાંઓ
તેમની પાછળ દોડે અને તેમને ખીજવે. (૩) યાદવોની બાપડીઓ
માંઢો માંઢે તાળી આપીને હસતી હતી અને કાઢતી હતી કે જ્યાં
આપો પુરુષ રહે છે તે શહેરને પગ ધન્ય છે ! જે સ્ત્રીએ ધણીજ
નિયમ અને તપશ્ચર્યા કીધી હશે તેજ સ્ત્રી આ ધણીને પામી હશે ?
(૪) કોઇ કહે છે કે બિહારમાં હાઉ આગંબો. (એને) માળકને
દેખડો કે તેઓ રહતા રહી જશે; એમ પાછળથી તેમની ધણી મનક
થતી હતી, તે સાંભળીને સુદામા હસતા જતા હતા. (૫) તેમની પાછળ
છોકરાઓ કાંકરા નાખતા, (૫જી) શુદામા નો મોઢેયો દરિ દરિજ
ખેલતા હતા, નાના છોકરાંઓ તેમની પાછળ ફરી વળીને તાળીઓ
પાડતા હતા અને હાસ્ય કરતાં હતાં. (૬) કોઇ ઘરના યાદવે ઋષિને
જોયા, અને તેમણે એ પવિત્ર માણસની નગર પરખી; (નતજન કે

મુંબઈ ઈલાકાની બૂગોળની પ્રત્નૌત્તરમાળા ૪૧૧ આના. [૭]

સંતપુરુષ છે એમ જાણ્યું) તેથી તેણે છોકરાઓને કાઢી મૂક્યા અને સુદામાને ઉભા રાખીને તેમની ખચર અંતર પૂછી (૭) (પછી જાહેર કહ્યું કે) હે મેહરબાનીના બંડાર ! તમે ક્યાંથી પધાર્યા છો અને આ શહેર ઉપર તમે કેમ મેહરબાની કીધી છે ? પછી ઋષિજીએ સામે જવાબ આપ્યો કે મને શ્રી કૃષ્ણનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા છે. (૮) તે જાહેર રાજમહેલનો દરવાજો દેખાડીને ઉપર કીધો, તેથી કરીને સુદામાજી શ્રી કૃષ્ણના મહેલ આગળ આવ્યા; તે રસ્તે એટલી તો બીડ કે સીધા આવ્યા જવાયું નહિ. (૯) શહેરના ઢાટ, ચૌટા અને ચોક્ક તેમજ ધરોનાં છર્મ, ઝરખા, બારી અને ગોખ, અઠારી, જળીઓ અને તેને જડેલાં કંઠેરાઓ ઝગઝગતા શીશી રહેલાં હતાં તે જોયાં. (૧૦) ત્યાં દેવકોકીની નગરીને પણ ભુલાવે એવું મિનાકારી કામ અળાકી રહ્યું છે; સમામાં રક્ષાટિકમણિના ચાંબલાઓ છે અને ત્યાં ખેલ થઈ રહ્યો છે. (૧૧) પખાબને ઉપગમત્યા મધુરા તાલ નીકળે છે. તેમજ પગે બાંધેલી ઘુધરીઓ રમઝુમ થાય છે, તે સુદામાજી જોતા જાય છે; ચુણીજન રસ પડે એવાં ગીત ગાય છે. (૧૨) ત્યાં ઘોડા સોનેરી અછોડાથી બાંધેલા ફરતા હતા; તેમજ હાથીખાનાની નવીન શીખા હતી અને તેમાં ખુમારીવાળા હાથોએ ડાલતા હતા. (૧૩) ચોકીદાર તરીકે અનેક લઠવૈયા ઉભા હતા. ને શ્રી કૃષ્ણનો દરવાજો સાચવતા હતા, ત્યાં સુદામાજી ફેરા ફરતા મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા. (૧૪) કે અમે એક ચુરના નિશાળીઆ છીએ. પણ નસીબનું જોર કળી ન શકાય એવું છે તે (શ્રી કૃષ્ણ) રાજ થઈ એકા કે, અને મારા ધરમાં આવ્યાને એક દાણો પણ નથી; જે ગોઠુળમાં વાંદરાં રમાડતો હતો અને ચુરને ધેર લાકડા લાવતો હતો, તે આજે રાજગાદીપર સદી બેઠો છે અને મારી પાસે ફક્ત દુભડી (જળપાત્ર) ને લાકડી છે. (૧૫)

૮] આળવર્ગનો “મુખગણિત શિક્ષક” દોઢ આનો.

પાઠ ૮.	આર્ય=સૌથી પહેલાં હિં-	ઉપવાસના=મકિત
નિભાવ=ટકાવ	દુસ્તાનમાં આવી વસેલા	છટ્ટદેવ=જેના ઉપર
ટુદ્ધિ=વધારો	દ્રાવિડ=દક્ષિણ હિંદના	આસ્થા હોય તે દેવ;
પુષ્ટિ=મળ	લોક	પોતે પસંદ કરેલો દેવ
તંદુરસ્તી=આરોગ્યતા	શ.=સિંચાઈન	અવતાર=માણુસના
પુષ્ટિકારક=મળ આપનાર	વેદ=ઠંધરી ગાન; (વેદ-	૩૫માં પરમેશ્વરનું
દેખરેખ=તપાસ	ચાર છે. ઋગ્વેદ સામ-	પ્રગટ થવું
સામર્થ્ય=જેર	વેદ, યજુર્વેદ, અથ-	ખીરપંથી= કખીરનો
ભવિષ્ય=આવતો વખત	વેદ)	મત માનનાર
આતિથય=ધણું	રામાયણુ=રામચંદ્રની	વ્રત=શાસ્ત્રમાં કહેલા
રચી=આવ	કથાનું પુરતક	નિયમો
ખીલવટ=ખીલવણી	મહાભારત=કૌરવ પાંડ-	મેદ્ધિ=મુકિત; ઉદ્ધાર
ખાતર=માટે	વના મોટા યુદ્ધનું	ગૌતમયુદ્ધ=બૌદ્ધધર્મનો
ખગૃત=હોશિયારી	વીરરસ કાવ્ય	સ્થાપનાર
કડા=કડવી	પુણ્યુ=ઠંધરી લીલાનો	શ્વેતાંબર=‘શ્વેત+અં
મધર્ક=(મધ+અર્ક)દારનું	અથ (પુરાણુ અઠાર છે)	બર) સફેદ છુમડા
સત્ય; દારનો કસ	અનેક=(અન+એક)=	વાળા (એ લોકો
આંજનાય=મત	ધણું	પોતાના દેવને સફેદ
ચડસ=ગાંજનું ધી	શિવ=મહાદેવ; સહાર	લુગડાં પહેરાવે છે)
સંજય=આશા	કરનાર દેવ	દિગંબર=(દિક્+અંબર)
કોકેન=કિંચનાઈન જેવો	વિષ્ણુ=વ્યાપક ઠંધર;	=નાગા (એ લોકો)
ધેળો છુડો	પલણુ કરનાર	પોતાના દેવને કપડા
પાઠ ૯	માના=દેવી; ઠંધરી	પહેરવતા નથી)
કામ=મન	શક્તિ	પ્રથમધર્મનો માર્ગ.

પહેલી ચોપડીનો "મુખ્યગણિત શિક્ષક" ૧૧૧ આના. ૬

તીર્થસ્થાન મતમાં	કુરાન=મુસલમાનનું ધર્મ	ધર્મના સ્થાપનાર;
મનાતા મોટા અવ-	પુસ્તક	પાઠ ૧૩.
તારી પુરુષ	ઉપવાસ=ભુખ્યા રહેવું	વસંતઋતુમાં ગાયુ ને
અહિંસા=હિંસા ન	સીઆ=મુસલમાનો	ચૈત્ર મહીનો; (એ મ-
કરવી તે; કોઈપણ	એક ધર્મ (૫૪)	હીનામાં જાડને નવાં
જીવને દુઃખ ન દેવું તે	કુરાન=અરબસ્તાનની	પોદડાં આવે છે.
વૈરાગ્ય=સંસારની મોજ-	પૂર્વ દેશ છે	વર્ષની યજુ છ છે
મગ્નમાંથી મનનું છોડી	સંગણ=મુરત નિહાની	વસંત ગ્રીષ્મ, વર્ષા,
જીવું તે	દક્ષિણમાં છે	શરદ, હેમંત, શિશિર)
સિદ્ધાંત=(સિદ્ધાંત)	ઉદવાસ=પારડી તાલુ-	સંક્ષિપ્ત=કુડો
આદિવાસી નક્કી	કામાં પારસીનું ગ-	ધર્મિકાસ=આગળ થય
થએલું તે; નક્કી સાર	ત્રાનું કેડાણું છે	મએલા રાગઓના
અરબસ્તાન=એશિયા	ઝગડો=વડવાડ; લડાઈ	ગુણ દોષ તથા તેમની
ખંડની પશ્ચિમમાં દેશ છે	શુદ્ધ વાણી=સાચું	રાજ્યનીતિનું વર્ણન
તુર્કસ્તાન=અરબસ્તાનની	બોલવું તે	જેમાં કરેલું દોષ તે
ઉત્તરમાં દેશ છે (એને	અવસ્તા=પરસીનું ધર્મ	શિલાત્રેખ=જેના પર
એશિયાઈ તુર્કસ્તાન	પુસ્તક	લેખ કોતરેલો દોષ તે
કહે છે)	જરથોસ્ત=જરથોસ્તી	પત્થર
પ્રદેશ=મોટા દેશ	ધર્મ સ્થાપનાર	તાંત્રપટ=જેના પર લેખ
પેગંબર=ઉપદેશ કરના	મલખારકાંઠો=મહાસ ધ-	કોતરેલો દોષ તે
એકલો પુરુષ (પે-	ભાકારો પશ્ચિમ કાંઠો	તાંત્રાની નક્કી
મામલસ દેશ+અર=	બાઈગલ=ખિસ્તીઓનું	એકલો=એકરાજ્યથી
જાવનાર)ધરને ત્યાંનો	ધર્મ પુસ્તક	રાજ્યમાં ચોટાના તર-
કેદેશી જાવનાર	ધર્મ પુસ્તક	કથી માણસ મોકલે છે
	ધર્મશ્રિત=શ્રિતી	તે; પ્રતિનિધિ

૧૦] બીજા ધોરણનો "મુખગણિત શિક્ષક" બે આના.

શ્રીક=શ્રીસ દેશના	પાઠ ૧૨.	મંદિર=ધેર
રહેવાસી	પ્રાચીન=પુનાં; પહેલાંના	સુમાત્રા=ઓશિયામાં
ઉતાર=નકલો	લાંગરેલી=પોઠાની બિત્તા	બેટ છે
કરકસર=જરનો ખરચ	ડી નાખી ચોભાવેલી	જવ.=સુમાત્રાના અગ્નિ
કરવો તે	પુરાવો=સાબીતી	કાણુમાં બેટ છે
ગરબડાટ=ચોંધાટ	ઝગ્ગેદસંહિતા=ઝગ્ગે-	પરીઆના પરીઆ=ઢોડ-
બીડ=સોડોનો જમાવ	દના મત્રોનો સમહ	રાંનાં છોડરાં
થાપણુ=મુંડી; બડોળ	વરુણદેવ=જળનો દેવ	પરીઆ=પેઠી; ઓલાહ
સહી=મવ; કપ્પલાત	નાવ=હોડી; નૌકા	પાઠ ૧૨.
સિક્કા=છાપ	અષિનીકુમાર=દેવોના	કવિતાના અર્થ.
સાક્ષી=સાહેદી	વંદ; અશ્વની અને	કેર=પું
કાંડું=પોંગો; હાથના	કુમાર એ એ બાધ	વિપ્રુકું=પ્રુકું; છુકું
પંજ આગળનો ભાગ	છે અને તે બે એક	ઉચ=ઉચા
ન્યાયાસન=(ન્યાય+આ-	દેવ ગણાય છે.	ગિરિ=પર્વત
સન,=ઈસાઈ કરતી	સમુદયાન=પ્રમુદની મુ-	શુભ-શિખર
વખતે એસવાથી જગા	સાફરી કરવાનો રિવાજ	સંગ=સાથે
તહેનાત=હજુર	બરકમ્બ=અગ્રપુર	સમ=પરાપર; જેતું
સલાહ=અભિપ્રાય	બૂશિર=જમીનની અણી	સોહાય=શોભે; સારું
અમણુ=બૈદ્ધર્મના સાદુ	લાંબી થઈને સમુદ્રમાં	દેખાય
દર્જ=એક જાતનું માસ	ગયેલી હોય તે	શિક્ષા=પત્યર
એકમન=એક ચિત્ત	ખજારી=વહાણુ કે અ.	શ્યામ=કાળું
કરં=પરહેશ	મખોટ ચલાવનાર	કરણ=પા ઉપર એવો
બરગમ્બી=બરતકામ	લંકા=સિંહચઢીપ	રવ=સાહ; અવાજ
મનાકામના	નાવેલા માવે નાકે	મંદીર્ધીએ

ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” અઢી આના. [૧૧

સહજ=પોતાની મેળે;	ધરણ=ધોળી	વેળ=વેળા; વખત
કુદરતી	નુહાય=ચોમે	સે'લ=સરેલાઈથી
પડખા=સામા અવાજ	ગાદ=ખચોખચ; ગીચ	ગોડ=પાડું; સોડ
અમાય=છેતરાય	ધોર=મય'કર; ગિહામણી	અજ=મકરી
મોરી=મારી	સાવજ=રાધ	ચુ'અન=પચ્ચી; બોહી
માય=મા	શોર=અવાજ	મહાયુ=અધરી; મુડેલ
અધિઃ=વધારે	થુ'કેતુ'	મી'હું=વહાલું
અકળાય=ગમરાય	સોડ=પાડું	શાવ=પચ્ચું
ઉંચે=મોટા; બારે	લપાય=પાછળ	તૃપ=તરપન; ધરાયલું
નાદ=અવાજ	ધર=રાખ	શિશુ=પચ્ચું
ધરતુ=રાખતું	વા'લા=ખારા	કેહરંગ=કેમંગ
યદ=સ્મરણ; ફેમ	તત્કાળ=રતજ	નાચુ'કેહળું

કવિતાની સમજૂતી.

પેલું મકરીતું પચ્ચું આ વખતે તેની માથી છુટું પડેલું છે; તે ઉંચા પર્વતની ટોચે ઉભેલું છે, અને એની પાસે કોઈ નથી. (૧) બરફના જોતું સફેદ રંગનું (તેથી) સારું દેખાય છે અને તેની પાછળ ઠાળા રંગના પથર બજાય છે, તે પોતાની કુદરતી મગ્ન છુટી બધને દયા ઉપજાવે એવો ધીમો અવાજ કરતું. (૨) તેના પર્વતની આંદર સામા અવાજ માય, તે સાંભળીને તે બૂલ્લથી છેતરાય છે, કે જાણે મારી મા બોલી, પણ તેને નહિ દેખવાથી તે વધારે ગમરાય છે. (૩) તેથી વધારે મોટા અવાજ કરતું અને માતું સ્મરણ કરતું; તે પચ્ચું ચારે તરફ જાતું જાય તે વખતે તેની ધોળી વાંકી ડોક ચોમે છે. (૪) નીચે લણી ગીચ અને બચકર ઝાડોના વાપનો અવાજ મનો,

૧૨] ચૌથા ધીરજીનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આનાં.

તે સાંભળી બચ્ચું ગમરાય ! અને જાણે કે માની સોડમાં દબાઈ જવાય ! (૫) હે ! વહાલા બચ્ચા તું ધીરજ રાખ, આ હું હમણાં આવું છું. એમ જોલી મેં તે વખતે ટેકરીની ટોચ પર સહેલાઈથી બેઠાને કહ્યું. (૬) તે બકરીનાં બચ્ચાને સોડમાં લીધું, અને ફસગાર બચ્ચીઓ કીધી; પછી પર્વતનો અધરો રસ્તો ઉતરીને જ્યાં તેની મા હતી ત્યાં બચ્ચાને મૂક્યું. (૭) મારે વહાલું બકરીનું બચ્ચું તરતજ ધાવવા લાગ્યું. અરે જો ! નદીમાં બકરીનું બચ્ચું માને હેતથી ધાવે છે. (૮) ધાવી ધાવીને ધરાયું એટલે એ છુટું પડ્યું, અને તેનું ઉજળું ચરીર વધારે દીપી રહ્યું; પછી તે બચ્ચું હમંગથી નાચ્યું અને તેની સાથે મારે અંતઃકરણ પણ (હમંગથી) ઉછળ્યું. (૯)

પાઠ ૧૩.

હિમરતા=અચંતા
વાડ=કાંટાની આડ
છાંડુ=માકું
નિર્મળી=વહાળાં વમરની
વહોરો છો=માથે લો છો
સ્વર=અવાજ
શંખ=મોટો શંખઓ;
ખોખરા કરશે=મારશે
શાસ્ત્ર=સામાન્ય નિયમ
સંમદ; અનુભવનો
મડોળ

આમ=સર સંબંધી એક

માપ
મૂઝાના=સરને એકવાર
ચઢાવવા ને પાછા
ઉતારવા તે
તાલ=ગાવામાં માત્રા
પ્રમાણે જે માપ તે
રામ=ગાયનની રાહ
દાઝ=રીસ; ગુરસો
ખાણીઓ=લાકડાની
મોટી ખાંડણી
કળ વળી=દુઃખ નરમ
પડ્યું

પાઠ ૧૬.

મુલતવી=મોડકું; વાયદાપર
ઢીલ=આળસાઈ
અનુભવ=જાત માહિતી
ઉંચે=ઉપરે નંચરે
નિમ્ને=અમુક બાબત
પર સારી ધખારત
વાળું લખાણ
નોટ=રખીઆને બદલે
વપરાતો મલણી કાગળ
ચેપ=અકકવાથી એક-
નો રાગ બીજામાં
આવવો
હેવાલ=જાણતો; કળીકત

પાંચમા પૌરુષોનો "બુખગણિત શિક્ષક" ચાર આના. [૧૩]

પ્રસિદ્ધ કથું=ગહેરમાં મૂક્યું.	દાદ=ડનસાફની માગણી;	જમા ઉધાર=આવક
અસરકારક=અસર કરે	ફરિયાદ	જવક; ઉપજ ખરચ
ઝેવું	ફરિયાલ=કાવો	અડસટ્ટો=આસરો; સુમાર
જડ=મૂળ	અદ્ભુત=નવાઈ જેવી	પગરથું=અવસર; સાફ
વીમે=અમુક રકમ વર-	એકલપંથી=સાથી વિ-	ટાણું
સો વરસ બધ નુક-	નાનો મુસાફર	અચાનક=આચિતો;
સાન થયેથી નુકસાની	ડોળ=ખોટો દેખાવ	એકાએક
બરી આપવી તે.	સ્તબ્ધ=હાલે ચાલે નહિ	જેગવાઈ=જાવીજ;
	તેવા; સ્થિર	ગોડવણ
પાઠ ૧૫.	ફાંસીઆ=ફાંસો દઈ મા-	નિંદવા=વખોડવા
	રી નાખનાર (એવા	દોષ=ખોડ; ખામી
	ફાંસીઆનો દિંદમાંથી	ગૃહસ્થાઈ=ગૃહસ્થના
પુટ્ટી=ચરદી	ઈ. સ. ૧૮૩૫માં લેડ	લક્ષણ
યમન=અરમસ્તાનમાં	ત્રિલયમ ખેન્ટિકે નાચ	લેણદાર=માગનાર
એક પ્રાંત છે	કર્થો હતો)	કુચરાણી=માગતા પૈસા
શેખ=અરમ લોકોની		લેવા આપવા તે
મોટી ટોળીનો સરદાર	પાઠ ૧૬.	ચિઠીઆં કરે=ખીજવાય;
અપૂર=(અપ+પૂર)=	ઉડાડપણું=ગળા ઉપરાંત	ગુસ્સે ચાય
ધણીજ	ખરચવું તે	કારટ=કનસાફ કરવાની
ખોટ=તંગી; તંગાસ	જહાપનાઈ=દુનિયાનું	કચેરી.
કપરને મ.ગે=દાનમાં	રક્ષણ કરનાર; પાદશાહ	એનઆઈ=મેજ શેખ
સખત શબ્દ=કઠોર	વિચિત્ર=નવાઈ જેવો;	મિથ્યાભિમાન=ખોટો
વચન	તરેહવાર	ડોળ; ખોટી મમરરી
મગન=પુરુષ	ખુલાસો=સમાધાન	ખરચાળ=કડાઈ

૧૪] ચૌથી ચૌપડીનો “(કક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના.

પરતંત્ર=પારકાને તામે	આવડ=આવડત	ભૂખ=થોડો
વાહવાહ=વખાણુ	ત્રેવડ=ગોડવણુ; વેતરણુ	દેવાદાર=દેવણુદાર
વળતો=ખીળે	વર્ગ=મન	ચેપ=અસર; લાગણી
જપત=કમળ; સરકાર	ચાણુદાર=ચાણુનો	પાઠ ૧૮.
હરાજ કરી લઈ જાય તે	અમલદાર; ફાજદાર	અડવો=જનોમને લગતી
દયામણી=દયા ઉપજે એવી	વહીવટદાર=વહીવટ કર-	ક્રિયાનો એક માલ;
શુભામ=વેચાણુ લીધેનો	નાર; મામલદાર	બકુક; (એમાં હોકરો
માકર	સૂચના=અગમચેતી;	દેડે છે અને મામે
હાથ પહોંચતો હોય=	ચેતવણી	તેને પાછો ઘેર પકડી
પૈસાની સીલક હોય	રૂંડવાસ=મેળાપ; સમ-	લાવે છે)
પ્રસંગે=અવસરે	ગમ	વિધિ=ક્રિયા
પેટે પાટા બાંધી=ગરિ-	પાઠશાળા=કેલેજ	દેવ સામે=દેવની સાક્ષીએ
બાંધેથી શુભરતન ચ-	કુટુંબ પ્રીતિ=કુટુંબના	પહેરામણી=ન્યાનો બાપ
લાવી; બૂખ તરસ વેડી	માણસપર જેવો બાન	વગને તથા તેના સગા-
પાઠ ૧૭	હોય તેવો બાપ	એને જે રકમ
મમતા=માયા; હેન	રસભેર=મળ સહિત	આપે છે તે.
વેડ=મદત મળુરી	પાદર=ગામના ગ્રાંપા	પરસ્પર=એક ખીમતો
વૈતરં=સખત મળુરી	બદારની જગા	પદ્મ=ઝોકરીને દરતા-
અમરતી=દોગટ	ગોરજ=ગાયના પગથી	ગીના માટે આપવાની
ધડો=દાખલો	ઊઠેલી ધૂળ.	રકમ
ધર્મિષ્ઠ=ધર્મ પ્રમાણે	ખંદર માંગે=જળમ.ગે;	વિભાગ=ભાગના ભાગ
આલનાર	જમીનમાંગે=ચળામ.ગે;	શસ્ત્ર=દથિયાર
ગરાસણી=ગરાસીઆની	સડકને રસ્તે	ધર્મોપદેશ=(ધર્મ+ઉપ-
આયડી; રજપુતાણી	વેતરણુ=તોડ; નિદાલ;	દેશ)=ધર્મનો ખોલ
	ગોઠવણુ	

પાંચમી ચોપડીનો "કિકેટશન" શિક્ષક ચાર આના. [૧૫

મંડળ=ટોળું	આંગણે=પારણે	અતલ, વિતલ, સુતલ,
પૂર્વે=પહેલાં	અનુમાન=આશરે; યુમારે	મહાતલ, રસાતલ,
કાળિદાસ=મોજ રાગ	સાહી=પકડી; ઝાલી	તલાતલ, પાતાલ)
ના વખતમાં પ્રખ્યાત	સહિત=સાથે	પરવરે=ગળપ
કવિ યશ મયો છે.	વિમાન=દેવની પાલખી	દ્રેષ=પીનો; અદ્રેષાધ; વેર
પાઠ ૧૯.	આભ=આકાશ	પૂછ=પૂછકું
કવિતાના અર્થે.	ત્રાસ=ખીક; બચ	પત્રગ=ગોષનાગ; સાપ
કસ્યપ=મરિચી; પ્રજા-	ત્રાસ પમાડે=ખીવડાવે	વરણુ=પાણીનો દેવ
પતિના પુત્ર	નીરખત=જોડા	અધોર=કુચે
કુમાર=માળ	દિગપાળ=દિશાનું રક્ષણ	નીર=પાણી
હિરણ્યકશ, હિરણ્યકસ્યપ=	કરનાર દેવો (એ દસ છ)	કેર=ના
પૂર્વ જન્મે એઓ	ડોલે=હાલે; ધૂર	નાય=ચણી
વિજય પરમાત્માના	ભોગ=પૃથ્વી	અસુર=રાક્ષસ
જય અને વિજય	અળભળે=ગળવળે; ઉચક	ભોગ=અળિદાન
નામના એ યોગીઆ	પાથલ થાય	અમર=દેવતા; મરે
હતા ઋષિ સનકાદિક	ખંડ=પૃથ્વી	નહિ તે
ના શ્રાપથી એઓ	મઢી=પૃથ્વી	આથડે=સડે; વઢે
રાક્ષસ થઇને કસ્યપની	મેથે=મૂકે; છોડે	સમળો=જોરાવર
ઓ દિતીને પેટે જન્મ્યા હતા.	મન=મેટાઇ; યુમાન	કોષ=ગુરસો; રીસ
અળવંત=જોરાવર	દાનવ=રાક્ષસ	જગન=પણ; હોમ
નીરધાર=નક્ષી; ખચીત	પ્રાહા=મોટા	પ્રમોધ=(પ્ર=કેસટો+)
પીડે=દુઃખ દે	ચરચરે=કપે	એ ધ)ઉલટી શિખામણ
	પાતાળ=પૃથ્વી નીચેનો	અદાવત=વેર; દુશ્મનાવટ
	ભાગ (એ સાત છે.	ધંધ=સ્વર્ગનો રાગ

સુર=દેવ	ત્રિશેક=ત્રણશેક (રાગ)	ઉતપાત=નોદાન
થું=સાથે	મૃત્યુ, પાતાળ)	દુર્ભતિ=નહારી યુદ્ધિ
જીવન=પૃથ્વી	વિશ્વ=અઘાંડ	વાધીઆ=વધ્યા
ગદા=આંકડાના ફૂલના	આધુ=અધુ; આપુ'	પુષ્ટ=જોરાવર
પાટનું બારે પત્થરનું	દંત=દાંત; દંતુશળ	અચક્ષુ=પર્વત ખસે
દધિયાર	સહાય=પકડે; ઝાલે	નહિ તે;
મહી=પકડી; ઝાલી	વારી=અટકાવી; રોકી	ચોખુટ=ચારે દિશા
મોહજીવન=સાત પાતળ	કીડા=વિલાસ; મોઝ	જમશું=જમ રહે
ને સાત સ્વર્ગ	જાતોલાલ=સાત પાટ	વીખે=વિખે; માં
કોપવાન=ચુરસાવળો;	મેળારે=મેળવે; કરે	અળવે=પુષ્કળ; ધણું
કોધી	મેળાં=એકઠાં	પરહરીને=છોડી દધને
કુમેર=મંડારના દેવ	ઉઘટે=ચઢે	પડે=પોતે
ત્રાહે ત્રાહે=નોખા કરે		આચારે=કરે; ચાલે

કવિતાની સમજૂતી.

કશ્યપઋષિને ઘેર તે (જય વિજય) દુષ્ટ રૂપે છોકરા ચક્રને જન્મ્યા, તેઓ બહુ જોરાવર હતા. (૧) આશરે એક વર્ષના થયા એટલામાં તો બારણે આવી (લોકને) દુઃખ દે છે (ટક) અને આકાશમાંથી દેવોની પાલખીને સુરજ સાથે પકડી લાવે. (ટક) (૨) તેઓ વાદળને વળજે અને તારાઓને ખીવડાવે. (ટક) ચંદ્રમાને હાથમાં રાખે અને આકાશમાં ફેરે. (ટક) (૩) તેમને જોતાં દિશાના દેવો કાંપે અને તેઓ પર્વતના શિખરે પથ્થુ પાડે. (ટક) પૃથ્વી ઉપર તેઓનો બાર લાગતો તેથી નવે ખંડ કંપી ઉઠતા (ટક) (૪) નાનપણમાં તેમનું જોર એવું હતું કે પૃથ્વી પથ્થુ પોતાની મોટામ મૂકી દેતી; (ટક) તે રાક્ષસ હવે મોટા થયા ત્યારે આખી સૃષ્ટિ ધૂળવા લાગી. (૫) રાક્ષસો પાતાળમાં

આળોથીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” એ આના. [૧૭]

જાય અને દેવ વધારે; (૨૬) સાપનું પુછું તાણે અને સુતેલા શેપ-
નાગને જગાડે; (૨૬) (૬) પાણી ઉંચું ઉઠાડીને પાણીનાં દેવ સાથે
લડવાનું કરે; (૨૬) (એવી રીતે) વરણ પાસે તે રાક્ષસો બળિદાન
માગે. (૨૬) (૭) દેવેની સાથે લડે અને તેમના પર ધણો ગુસ્સો
કરે; (૨૬) યજ્ઞમાં (દેવેની પેઠે) હિરસો માગે અને બીજાને એમ
કરવાનો ઉલટો બોધ કરે. (૨૬) (૮) દેવેની સાથે વેર રાખે, અને
ઈંદ્રની સાથે પણ દુશ્મનાવટ કરે; (૨૬) ગદા પકડીને આખા બ્રહ્માને
ચારે તરફ ફેરવે; (૨૬) (૯) કુબેરની સાથે ગુસ્સે ધબને તેમની પાસે
રોકડા રત્નો માગે; (એવી રીતે) અ.ખી દુનિયાને હેરાન કાઢી, તેથી
ત્રણે જીવન (સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ)નાં લોક તોળા તોળા પોકારે.
(૨૬) (૧૦) દિશાના દેવેના હાથીઓના દંતુશળ પકડીને તાણે; (૨૬)
ને તેમની સંઘ ૧૮ડીને ફેરવે પણ તેમને કોઈ અટકાવી શકે નહિ,
(૨૬) (૧૧) દરીઆમાં જઈને વિલાપ કરે અને લાનાલાલી રમે, (૨૬)
(૧૨) એ નકારી બુદ્ધિવાળા અને ધણા પાપી રાક્ષસો ઋષિઓ સાથે
દુશ્મનાઈ કરે; (૨૬) જ્યારે તેઓ મોટાને જખરા થયા ત્યારે બહાંડ
(આપાશ) મુઠી ઉંચા વધ્યા. (૨૬) (૧૩) મોટા પર્વત ઉંચા કરીને
ચારે દિશાએ ફેરવે. (૨૬) અને જેમ ઝાડને હાંટ વળગે તેમ આકા-
શને જીભથી ચાટે; (૨૬) (૧૪) તેઓ મનમાં જરા બીક રાખે નહિ
અને પોતે પોતાના ધણા વખાણ (આપવડાઈ) કરે; (૨૬) આમ
ધર્મનાં રસ્તા છોડી દબને તેઓ પોતે પાપને રસને ચાહે, (૨૬) (૧૫)

પાઠ ૨૦.	ગુફા=પહાડની પોલાણ;	=દેવને રહેવાનું કેશાણ;
ધાટ=પશ્ચિમ ધાટ;	પહાડની બકાલ	દહેડ
સહાદ્રિ	દેવાશય=(દેવ+આશય)	ચિતા=ચેલ

૧૮] પહેલી ચાપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” અટ્ટી આના.

શિષ્યકામ=કોતરકામ	સુરજનું હગવું તે	આખા=હાંટો
પાપડીપટે=પાપડીની પેટે	દોષ=અવયુષ્ય	સદી=સો વરગ્રનો કાળ;
થાંભો ને સાકરો	ભિક્ષાપાત્ર=ભિક્ષાનું	સેકો
ચેત્ય=પર્વતમાં કારેલું	વાસણ	આગાહ=સુખી
બોદ લોકનું દહેરં	સંકા=સક પડતી બાબત;	પાઠ રર.
પટ=પહોળાઈ	નહિ સમગ્રએલી વાત	સંપ્રદાય=પંથ
દાગળ=પાતુગર્ભ; પુગ્ગનું	પાઠ રર.	શરાણુ=ધાર કાઢવાનું
ટેકાણું	નહેર=નદીમાંથી દૂર	ઝોગર
સ્તંભ=થાંભતો	પાણી લઇ જવા માટે	કાબ્યકગા=કવિતાની ખૂ-
વિહાર=મઠ; બૌધ સાધુને	ખોદેલી ખાઇ	બી અને યુક્તિએ
રહેવાની જગા	મોલ=તૂલ	સમાગમ=મેળાપ;
ભિક્ષુક=મીખ માગી	હિંદુશાસ્ત્ર=આર્ય ધર્મ	સુલાકાત
ચુજરાન ચલાવનાર	પુરતક	માટે=એક જાતના ધા-
ક્ષણભંચુર=પલકમાં નાશ	સગવડો=જોગવાઇ	ક્ષણ; ખરા ખોટા
ચાપ એવું	ઝૂંપી=લચી	વખાણુ કરનાર; બારોટ
જ્વલિ=વશણ; ધચ્છા	બળદેવ=શ્રી કૃષ્ણના	ચારણુ=રાગના આશ્રિત
નિર્વાણુ=શાંતિ; મુક્તિ;	મોટા માઇ	વર્ગમાંની એક જાત
મોક્ષ	રસાળ=(રસ+આળ)=	(એનો ધધો રાગના
કલ્પનામં=આંખ મીચીન	ફળદ્રુપ	વખાણુ કરવાં; રાગની
અનની નગર આગળ	કંપનિ=વિલાપતનું એક	આગળ નાચવું ગાવું
દિનઅર્થા=સાધુએ રોજ	વેપારી મંડળ;	વગેરે ખેલ કરવાનો છે.)
શું કરવું તે	(એના હાથમાં આ	કંતકથા=મોઢેથી ચાલતી
સૂર્યેદિય(સૂર્ય+ઉદય)	દેશની સત્તા સને	ખરી ખોટી વાત
	૧૮૫૮ સુધી હતી)	

બીજી ચો પડીનો "ડિક્શનરી શિક્ષક" ત્રણ આના. [૧૯

કરતુમુજ; જાણ્યું	દોર્યુએમ્યું	ઉચાપન કરવું=ઓળવવું
હિતેમ્યુ=(હિત+મ્યુ)=	શોખ=ચાહના; પ્રેમ	તે; ઉપાડી જવું તે
જલું કરનાર	જમાનો=જુગ; કાળ	ખેટ=ખાધ
સોસાયટી=મંડળ	પાઠ ૨૩.	સીસક=રોકડ નાણું
હેતુ=મતલબ; કારણ	ધાર્મિક=ધર્મ પર આરથા-	પાઠ ૨૪.
સંબધ=પરિચય	વાળો	કવિતાના અર્થ
કરેલ=કાઢી	નિરાધાર=આધાર વગર.	માઓ=ગમ્યો; પસંદ
વેનચરિત્ર=વેન ગામની	રનો; વસીલા વગરનો	પડ્યો
હકીકતનું પુરતક	મરફી=કાશ માણસ	મેહ=વરસાદ
વર્નાયુક્ત સોસાયટી=	મરી જાય એવો રોમ	દેવતા=દેવ
ચાલતી દેશી યુજરાતી	કાચેરા, પ્લેગ વગેરે	વીજ=વીજળી
ભાષા સંબધી મંડળી	પંજે=મપાટો	આયુ=ગુજરાતની ઉત્ત-
પદ્ધતિ=ચોરણ; રીત	ગુમારનાગીરી=કુધરાણી	રમાં પર્વત છે
પ્રમુખપણું=અધ્યક્ષપણું	ને નામાનું કામ	ગિરિરાજ=પર્વતનો રાજા;
ઉપરીપણું	વાસ્કે=માહિતગાર;	મેટો પર્વત
અતુવર્ણન=એ નામનું	જાણીનો	તિથિ=હારો; દિવસ
કાવ્ય	પ્રસદ=નવગણ	ઠાણું=વખતે
કાવ્ય=વિનાનું પુસ્તક	નિશ્વાસધાતી=મરોમો	ધંડ=કાંસાની વગાડવાની
માનવ તો=આખરવાળો	તોડનાર	ધડિયાળ
ખિતાબ=મહકાબ; ઉપનામ	સંપૂર્ણ= (સં+પૂર્ણ)	દોરે=શોભે
સી. આઇ. ઇ. =હિન્દી	પુરેપુરે	આંખ ફાડી=ધમાન લઇ
રાજ્યનો દોર	અત્યંત=(અતિ+અંત)	ખૂટી=નમી; કમી
વર્ષાસન=વરસનો પગાર	કમળીજ	

૨૦] ત્રીજી ચોપડીનો “ડિક્શનરી શિક્ષક” ગ્રંથ આના.

મૂંડ=મથા; ટાણું	વાવ=પીવાના પાણીને	પાસ=પાસે
સ્વાદુ=સ્વાદવાળો	માટે ખોદેલા કુવામાં	વેંત=વાર
મિઠ=મીઠો	ઊતરવાના પગથીઆ	જુક્તિ=૧૬ખીર
વસે=રહે	મૂકયા હોય તેવોકુવો	જણાવે=દેખાડે
ઝરે=વહે; નીકળે	ઓપે=શીમે;સારે દેખાય	ધુણ્ફી=ડાપણી
ઝરણાં=ઝરણુ; વહેળા	વડાં=મોટાં	ટેવો=અતુલવો; માનો
શીળો=ઠંડો; ઠાઠો	દેવળ=દહેર	સ્થાન=ઠેકાણું, જગા
સુગંધી=સારી વાસ;	દેવ=પરમેશ્વરના અંશની	ખ્યાત=પ્રખ્યાત; જા
ખુશખો	મૂતિ	ણીતી; નામીચી
વહે=જાય; ચાલે	અંગલા=વાડી વચ્ચે	દેવી=માતા
ફૂલી=ખીલી	બાંધેલું ધર	અણુદા=આણુદેવી
ફૂલવાડી=જો વાડીમાં	પ્રસેવો=પરસેવો; પસીનો	કથા=વાત;હકીકત; ખીના
ફૂલ ચાય તે વાડી	પરાં=આધેતનં; દૂરના	જેગ=જયક

કવિતાની સમજૂતી.

જેમ આશનાં વરસાદ ચઢી આવ્યો હોય તેમ (આણુ પર્વત) આધેથી જેતાં મનને ધણી સારો લાગ્યો, તે પરના કુંડમાંનો અગ્નિ વીજળી જેવો દેખાય છે. (કુંડમાંનો અગ્નિ તે જણે ચઢેલા વરસાદમાં વીજળીનો અમકારો થાય તેવો દેખાય છે) એવો પર્વતનો રાગ (પર્વતમાં શ્રેષ્ઠ) આણુ આગે જોયો. (૧) શોભીતી પુનમની સાંજને વખતે જણે સૂર્ય અને ચંદ્ર બે ઘંટ બન્યા હોયની ! કોષ કહે કેવો દેવના હાથી જેવો (આણુ પર્વત) શોભી રહ્યો છે ! (૨) કદાચ તમે ઉપર જઇને નિહાળીને (ધારીને) જુઓ. તો જણાશે કે ઝાઝના જથાની ધણી ઝાડીઓ નમી રહી છે, અને ત્યાં સ્વાદિષ્ટ મીઠો મેવો

ચોથા ધોરણનો “અુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૨૧

જોઈએ તેટલો મળે છે, (ટેક) ત્યાં વાદ્ય, વાંદના, મિંદ અને હરણો રહે છે. અને ચોક્ષા પાણીનાં ઝરણો હમેશાં વહે છે; ને ઠંડો અને સુગંધીદાર પવન વાય છે. (ટેક) ત્યાં સારાં (ખુશમોદાર) ફૂલોની ફૂલવાડી ખીલી રહી છે, તેમજ ત્યાં આગળ કુવા, વાવ ને કુંડ ધણી શોભે છે; મોટાં દહેરાઓમાં દેવોનો વાસ છે. (ટેક) ત્યાં અંગલા અધાયા છે ને અમરો થયાં છે. વેપારીઓ સારો (ધણો) વેપાર કરે છે. તેથી માલ લેનારને જેવો માલ લેવો હોય તેવો ત્યાં મળે છે. (ટેક) ત્યાં તેર ગાઉના ધેરાવાના તળાવમાં ફરતા અગિઆર ગામના લોકો પીવાને- પાણી લેવા આવે છે; ને જ્યાં જેઠ મહીનામાં પશુ પરસેવો દેખાનો (થતો) નથી (કારણ કે પવેતપર ઘણી ઠંડક રહે છે) (ટેક) અપડ મહીનામાં છેટેનાં વાદળાં પાસે આવે છે, અને જતાં વારજ જોવાની ખુબી બતાવે છે; તે વખતે તમે વાદળાંને ધુણીને ધુમાડોજ ધારો (સમજો) (ટેક) જેમાં જેતનાં અને હિંદુનાં જુનાં દેવસ્થાનો છે, અને તેમાં પ્રખ્યાત અર્ધુદા માતા છે; આ બધી વાત જાણુવા લાયક અને કામની હોવાથી કહી છે, આ સારા જંદ દલપતરામ કાંવએ બનાવ્યા છે.

પાઠ ૨૫.		
અડવે=મેવકુદ	વવા માટે છોડું પડી	હારે=સાથે
તોલ=મરાઅર	વચમાં બે પાંખીઆ	પુકાની=માથેથી દાઢી
અખડું=ગોળપાપડી	વાળું દાટેલું લાકડું	નીચે લઈ બાંધેલો
વળાવવા=વિદાય કરવા	કુખ્યાં=કુદ્યાં; આમડાનાં	ભુગડાનો કંકડો
વાસો રહેજે=મુકામ કરજે	કુડા	તીર=આણુ
ખોડી બાર=ખેતરની	શાવકાર=શાહકાર	કામડું=ધનુષ
વાડમાંથી જવા આ-	ધેર=ઊડથી ખૂબ ઢંકાઈ	સેરે=છે
	રહેલી જગા	હોંકારા=પુખાડા

૨૨] પાંચમી ષોપડીનો 'ડિક્ટેશન શિક્ષક ચાર આના.

સે=છે	બરત; બધાને દયા-	તોતરી=તોતડી; બોમડી
ધોલ=ધપ્પડ	વનાર	પુત=છોકરો
ઝાપટ=ઝૂટ	આળચેટા=આળકની	મલન=મેઢું
પતીલ=ભરેસો	રમત ગમત	લેખીએ=ગણીએ
પરખાવો=તપાસાવો;	તાપસી=નપશ્વર્યા કરનાર	આશ્રમ=મઠ; તપોવન
પરીક્ષા કરાવો	સ્ત્રી	આકૃતિ=વાટ; ચહેરો
આંડ=પાર; હઠ	તપોવન=તપ કરવાનું	ચેટા=રમત ગમત
બ્યસની=બ્યસનવાળો;	જંગલ; ઋષિ આશ્રમ	આશ્રમરચાન=તપસરી-
ગળેરી; અરીશી;	ઠાળજી=અંતર; મન	ઓતું રહેઠાણ
દારડીઓ વગેરે	અંહ=હિંદુ	મુનિકુમાર=ઋષિ પુત્ર
આળ=તહોમત; બટ્ટે	ચકવર્તી=જેની આણ	ધર્મદાર=ધર્મ પ્રમાણે
પાપનો ધડો કુટવો=	નાનાં મોટાં ધણા	પરણેલી સ્ત્રી; લક્ષના
છુપું રહેલું પાપનું	રાજ્યો પર વર્તાવી	સંબંધથી જોડાયેલીસ્ત્રી
જાહેર ચતું	હોય તેવું	દારા=સ્ત્રી
હજો કોઈનો સગો નહિ=	લક્ષણ=ચુલ	ત્યાગ કર્યો=તજ દીધો
કપટથી કોઈ પાર પડતું	સતાવતો=પજવતો	પૂછપરછ=તપાસ
નથી	દીસંતી=દેખાતી	શકુંત=પક્ષી; મોર
ઝાડો=જડતી; તપાસ	દંતકળી=જીગતા દંત	શકુંતલાવી= શકુંતલા+
અત્રહાતા=પોષણ દેર-	વણુ=વગર; વિના	આવી) શકુંતલા આવી
નાર	નિમિત્ત=સમય; કારણ	અથવા શકુંત એટલે
પાઠ ૨૬.	કાલીકાલી=કાનને પ્રિય	મોર લાવી
સર્વદમન=રાગ દુષ્ટાંત	લાગે જીવી	મ.ધેલો=(મા+ધેલો) મા
અને શકુંતલાનો પુત્ર	બોલી=બાપ; બોલ	ઉપરના પ્યારથી ગાડો
		ચએલો હોય ઓતું

આળવર્ગનો “મુખગણિત શિક્ષક” દોઢ આનો. [૨૩

તરજુઓ=એક બાપામાં	મથી=મહેનત કરી	આનંદભર્યા શબ્દો=ખુ-
થી બીજી બાપામાં	ધરાદો=વિચાર	શ હીના પોકાર
સમજાય પાડવી તે.	ખંડ=જેમાં ધણુ દેશે	પહો ફાટવો=શુરજ ઝગ-
વગર કારણે હસવાથી	આવેલા હોય તે (જે	તાં પહેલાં અજવાળું
જરા જરા હાંતની ક-	મકે એશિઆખંડ)	પડવું તે
ળીઓ દેખાય છે; અને	સ્પેન=યુરોપ ખંડની	કનડગત=કેરાળગતિ
સમજાય નહિ એવી	પશ્ચિમમાં દેશ છે	ચુંબન=મોઢી; બચ્ચી
ખોમદી અને કાલી	ટાપુ=મેટ	સ્વાર્થ=સ્વ=પોતાનો+
કાલી ખોલી ખોલે છે.	શુદ્ધ=પરોપર; ખરેખરી	અર્થ=વાળ) પે તાનો
ખાળે ચઢીને (ખાળા-	પવન પડે એ હતો. =પવન	લાભ
માં) બેસવાને આવુર	અથ હતો	ખાતર=માટે
એવા છોકરાને જે	આભ=આશા; મગન	પાઠ ૨૮.
માણસ ખોળામાં લે	અધીરા=ધીરજ વગરન.	સત્યવાદી=(સત્ય+વાદ
અને તે છોકરાના	ફાસલાવી=પટાવી	+ધ) સાચું બોલવા
શરીરે વળગેલી ધૂળ-	ધમકાવી=ધમકી આપી	વાળો
થી જેવું શરીર મેલું	કંટાળ્યા=કાચર થયા	પરં=કોમ
થાય તેને નસીમ-	અશક્ય=(અ+શક્ય)=	દક્ષિણા=ગુરુ કે બ્રાહ્મ-
વાન સમજવો.	અશક્ય શકે નહિ એવું	જીને જમણુ હાથે
	સ્પષ્ટ=ખુદ્દશા	દાનમાં અપાતી રકમ
	જમીનનાં પક્ષી=જમીન	કસોટી=પરીક્ષા; તપાસ
	પર રહેનાર પક્ષી	તેજ કાણે=તરતજ
	આશા=ખરોસો; વિશ્વાસ	માર્ગ=રસ્તો; વાટ
	આખ ન મર્યાદાઓથી	સર્વસ્વ=સર્વ; સમગ્ર
	ન જતાં.	

પાઠ ૨૯.

શિક્ષણ=દેખવણી

વહાણુવટી=વહાણુ અક્ષર
વનાર

૨૪] પહેલી ચોપડીનો “મુખગણિત શિક્ષક” ૧૥૥ આના.

મુક્ત=મહેતલ; વખત	મુડદું=લાસ; મરલું	ચાણુદ=મોષ પાસે
વેરલ=વેરલે	પ્રાણી	નર્મદા દોઢે જાતનું
સ્થાનક=કેકાણું. જગા	જળાભાંધી=દરમાંથી	કેકાણું
અયોઅ=(અ+યોઅ)=	અનાથ=(અ+નાથ)=	સામે વહેણે=વહેતા પા-
લાયક નહિ	ધણી વગરની;	હાંની સામે; કિમલાણે
કંટકવન=કાંટાવાળું	નિરાધાર	પનાદ=ચપટા તળીઆ
જંગલ	મસાણુ=ચુડલું દાટવા	ની નાની હોડી
સુવાળી=દુઃખ સહન ન	ખાળવાની જગા	બાહુ=સુજ; ખભાથી
કરી શકે એવી	દેવું=દેણ; કરજ	કોણી મુર્ધાનો હાથ
ક્ષત્રિયાણી=(ક્ષત્રિયન	ફૂલ પાથરેલી જગાએ	ફેફસાં=પાસની ધમણી
આણી)=ક્ષત્રિયની	ચાલવાને ખીલકુલ લા-	આકિતેવર=સૂર્યે રથા-
બેરી	લાયક નહિ એવી જે	પેલા મહાદેવ
બોલ=વચન; કોલ	કોમળ અને રૂપાળી	છાછર=ચોડાં ઉંડાં
આગ્રહ=મમત	હી, તે જેની અંદર	રાજપીપળા=એ રેવા-
નિંદી=વગેવાવી	ધણીજ કાંટા છે એવા;	કાંઠા એજન્સીમાં
અર્ધકિયા=અર્ધગિના	વનમાં ધણીની પછ-	સંસ્થાન છે.
મૂલ=કિંમત	વાડે ચાલવા લાગી.	કળભૈરવ=શિવનું ભયં-
સ્તબ્ધ ચુવું=કરી જવું	ખાંડ ચંદ	કર રૂપ
પાલવ=હેડો	સૂરપાણુનો ધોધ=માંકડી.	હરણુ ફાળ=હરણુના
ચંદાણ=મંગીઓ; નીચ	ધાટ; મોખડીધાટ	કુદકા જેટલું પહેાણું
કામ કરનાર	જળધોધ=જોશથી પા-	થેર=મધુર
આચકો ખાધ હે=અચ-	ણીનો પડતો મોટો	વારિ=જળ; પાણી
કાય છે	પહેાળો ધોધવો	કળ ઉતાર=કાળ પડતી

બીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” નો આના. [૨૫-

પાત્ર=નદીને વહેવાનો માર્ગ	દુઃખડં=દુઃખ; અ કૃત	નદીકેરે=નદીના
શીલુ=પ્રેણા પર પોટા	અરચીઆ=અન્યા	નીરે=પાણી ઉપર
ભાસ=દેખાવ	દામ=પૈસા	નદી કેરે નીરે=નદીના
અનંત=(અન+અંત)=	પરમારથ=પરમ+અર-	પાણી ઉપર; નદીનું
છેડા વગરની; પાર	થ)=પારકાનું બહુ	પાણી તેની ઉપર
વિનાનો; પશુના	જોડે=મેળવે	તીરે=તટે
પર; માવડી=પ્રદક્ષિણા	ગર્થ=રેણો	ચોથ સવાયો=ચોથા
કરનાર	હરિ=પરમેશ્વર	ભાગનું સવાગણુ; રૂઢ;
સદાવ્રત=(સદા+વ્રત)=	અર્થ=માટે; વ રતે	અચરે=ગાઠવમાં
ગરીબ મુસાફરોને વ-	આડી=મુગલી	અડીયાં=ઠાણે; અચી
મીઠા સીધું આપવું તે	નવ=નહિ	સેવાક=શીલ [ગયાં
પાઠ ૩૦.	અપચય=(અપ+ચય)=	કામની=સ્ત્રી
કવિતાના અર્થ.	અપકીર્તિ; ગેરઆખર	છત=સીલક
સપુત=(સ+પુત) સારો	અવનિ=ગૃધ્રી	અંક વન=અંકાના ગાઠ
છાકરો	અવતાર=ઊંડગી	ધણું ફોથ એવું જંગલ
તેહ=તે	સમસ્યા=કુખાણા; કાય-	તમમતી=તમારામાંથી
સીધો મારગ=પ્રમાણિક	ડા; ઉત્તર મેળવવાને	મેય=મેહ
પણે	સ કેતવાળી બાધામાં	ગણુ=ગણતરી કર
અધર્મ=(અ+ધર્મ) પાપ;	કહેવું તે	સ દેહ=રહેમ; શક
ટાળે=દૂર કરે; મટાડે	ગોરી=સ્ત્રી	શાસ્ત્ર=ગણિત શાસ્ત્ર
સ્વચ્છન=(સ્વ+ચ્છન) પો-	ગોખ=કરખો; માળનો	સાદરી=સાત્વતી
તાના માણસ; સમા વ-	આગળનો વધારેનો ભાગ	દેખાવે
હાથાં નોકર આકર વગેરે	તળે=નીચે	સાચ=સાચી
હીન=ગરીબ		

૨૬] શ્રીજી ધૈર્યજીનો “મુખગણિત ૧૩૬૬” અહીં આનાં.

કવિતાની સમજૂતી.

જે પ્રમાણિકપણે ચાત્રે, તે સારો છોકરો કહેવાય. જે પાપને દૂર કરે તે સારો છોકરો કહેવાય, જે પોતાના સગાંવહાલાને સુખ આપે છે તે સારો છોકરો કહેવાય, જે ગરીબોના દુઃખો મટાડે તે સારો છોકરો કહેવાય, વળી જેણે પરમેશ્વરને હેતુથી બળ્યા તેનું નામજ સારો છોકરો છે. શામળ કવિ કહે છે કે જેણે પારકાનાં ભલાંને માટે પૈસા વાપર્યા હોય તેજ સારો માણસ કહેવાય. (૧) જે વેપારથી પૈસા મેળવે તેજ સારો છોકરો કહેવાય, જે પ્રજાને નામે દાન કરતો હોય તેજ સારો છોકરો કહેવાય, જે ગેરઆચરથી ખીતો હોય તેજ સારો છોકરો કહેવાય; જોતાં જોતાંમાં ધણાજ સારા યુણો માલમ પડે તેજ સારા છોકરાને સ્વર્ગમાં મુખ્ય છે, શામળ કવિ કહે છે કે આ દુનિયામાં તે માણસની (જેને સપુત છોકરો હોય તેની અધવા સપુતની) જિંદગીને ધન્ય છે. અતલજ કે તેજ ખરેખરો જીવતો છે.

ગણિત સમજ્યા. છાંયા.

નીચે નદીનું પાણી તેની ઉપર આવેલા ઝરખામાં એક સ્ત્રી ખેડી હતી; તેના મોતીના હાર તૂટી ગયો અને તે નદીના કંઠાપર જઈ પડ્યો, જરા વારમાં અર્ધાં મોતી પાણીમાં જઈને પડ્યાં, બધાં મોતીનો ફક્ત ભાગ અર્ધો કાઢવ અર્ધો કચરો એવામાં જઈને પડ્યાં; વળી છઠ્ઠા ભાગના મોતી લીલમાં અખડી મળડીને મયાં, અને તે સ્ત્રીના હાથમાં બે મોતી રહ્યા. ત્યારે કહ્યો કે મોતી કેટલાં હતાં ? જવાબ- સીલકમાં છત્રુ મોતી હતાં, તેના ચોથા ભાગનું સવાયું કરીએ એટલે ૩૦. અને છડે ભાગે એટલે ૧૬, અને હાથમાં બે મળી ૪૮; પ્રથમેના અર્ધાં એટલે ૪૮ જળમાં મયાં તે મળી કુલ મોતી ૮૬.

ચોથી ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના. [૨૭

પક્ષીનાં એ ટોળાં આકાશમાં બિડતાં હિડતાં ચંપાના વનમાં આવ્યાં, તે સૌને (એક બીજાને) સારા ગમ્યાં (એ ટોળામાંથી) એક ટોળું બોલ્યું કે તમારામાંથી એક (અમારામાં) આવો, તો આપણે બંને ટોળાં (ટોળાંના પક્ષીઓ) સરખાં થઈએ તેથી બધાંના મનને સારાં લાગે. ત્યારે બીજું ટોળું બોલ્યું કે જો તમે અમને એક પક્ષી આપો તો અમે તમારાથી બમણા થઈએ. ત્યારે અમે પૂછીએ છીએ કે એ બંને ટોળામાં પક્ષી કટલાં હતાં તે ગણીને કહો. જવાબ—એમાં વહેમ શો છે ? શસ્ત્ર (ગણિતજ્ઞ) સચ્ચી સાબિતી દે છે કે બધાં મળીને ૧૨ પક્ષી હતાં; એકમાં સાત અને બીજામાં પાંચ (પહેલું બોલ્યું તેમાં પાંચ અને બીજું બોલ્યું તેમાં સાત)

પાઠ ૩૧	મૃગશ્રોત્કરણ	અતુર=દૈય
કનકમૃગ=સોનાનો	નિર્ભય=(નિર્+ભય)=	વેપે=પથી
હરણ	ધાસ્તી વગરના	કારમી=વિકરાળ; બિહા-
પંચવટી=પાંચ વડનો	બુટ્ટી=તરેહ	મણી; બયંકર
જ્યો; હંડકારણ; ના	આર્યપુત્ર=એ શબ્દ ધણીને	ચીસ=ગમરાટમાં બૂમ
શકને સામે ગોઠા-	બોલાવવામાં વપરાતો	પાડવી તે
વરી નદીને કાંઠે એ	હનો; સ્વામી; રામ.	પર્ણકુટી=જુંપડી
સ્થાન છે	અથોખ્યા=(ગોગરા)સર્પ	ફાળ=વારકો
નેત્ર=આંખ	નદીને કાંઠે સહેર છે	વસોવાઈ=કેસલ પાચલ
કારે છે=સતોપ ખમાડે છે	હક=દિમ; તાળુચ	થઈ
અલૈકિક=દેવી; અદ્ભુત;	મૃગચર્મ=હરણનું ચામડું	કટાર=વજી; કડવા
આ લોક (પૃથ્વી) માં	ગનકી=સીતા	હરિઆળી=સીતોતરી
નહિ એવો	આસન=મેઠક	બાળી

૨૮] પાંચમા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

અલખ=પ્રહા; ધ્યાનમાં	પાઠ ૩૨.	કીમતીપણું=કુપયોગી-પણું
નાહિ આવે એવાં	કંબુસ=કૃપણ; અખીલ	મેદ=ચખી (એ ભડા
પરમત્મા. (એ શબ્દ	દળદર=ગરિમાઈ	માણુસમાં વધારે હોયછે)
જોગી વાપરે છે)	વિદ્યાર્થીના આશીર્વાદ=	કામળપણું=નાણુપાઈ
જગાવતો=ખેલાવતો	બીખ માગવી તે;	આરામ=વિસામો
ગોદાવરી=સહ્યાદ્રિ પર્વ-	અસલ વિદ્યાર્થીઓ	સરળતા=મહેલાઈ
તમાંથી નીકળી ઉત્તર	મિક્ષા લાવીને ખાતા	સંરક્ષણ=સારી સંભાળ
સરકાર પ્રાંતમાં વહી	ઝીક મારવી=પત્થર પર	મમર=મયાં
બંગાળી ઉપસામરને	પછાડી ધોલું	છાજલી=છત્તુ
મળે છે તે (એને	વારસે=વડીલો તરફથી	જતન=રક્ષણ; સંભાળ
કાંઠે નારાક, અં-	મળેલી પુંછ	ડોળો=આંખનો ગોળો
બક, રાજમહેદ્રી ને	વધ્યાસંધ્ય=વધારાના	વાટે=રસ્તે; રાહે
યાનાન છે.)	સંકલ્પ=ઠરાવની નિ-	નસકોરાં=નાકના દમ
અતિથિ=મિક્ષા માગવા	શાની તરીકે હાથમાં	લેવાનાં બે કાણાં
આવેલા માણુસ	પાણી લઈ જમીન પર	અહાંડ=આકાશ યોગેરથી
રાતાં ચમ=ચુરસે ચમ	મૂકવું તે	અંડ (છડા) જેવું
જમર ચલાવી=ડોળા	કૃપણ=કંબુસ	જણાય છે તેમાં રહેલી
ઠાંઠી	પાઠ ૩૩	તમામ સૃષ્ટિ
વિકરાળ=મિહામણું.	અનાવટ=રચના. ગોઠવણ	અગેર=ગેરવ્યવસ્થા
ધારણ કર્તુ=પ્રકારયુ	નાસ્તિ=અશ્વર નથી	ગરજ સારે છે=કામ
રચ=ચાર પૈકાંની ધુમટ	એમ માનનાર	કરે છે
વાળી માડી	કર્તા=મનાવનાર; રચનાર	સાખ=સાહેલી; પુરાવો
	અસાધારણ=અસૂચીજ	

પૂરે છે=આપે છે	ઉદાસ=દીલગીર	નિશકિન=રાતદહાડો;
ખુબી=તાસીર; બહીદારી	બેળાં=બેગાં	હંમેશાં
પાકં ઉઠ.	નિરાશ=(સ) નિર=નહિ	પસરે=ફેલાય
કવિતાના અર્થ.	+આશ=આશા)=આ	સુવાસ=સારી વાસ;
અરજ=પ્રાર્થના; વિનંતી	શા વગરનો; નાઉમેદ	આગર
અવિનાશી=(સ) અ=	શુભ=સારા	અતર=મન
નહિ+વિ+નાશ+ઈ=	આસ=આમી; ખોડ	ઉગસ=અગવાળું;
વાળા)=જેનો નાશ	મતિ=યુદ્ધિ	નિર્મળપણું
નથી એવા પરમેશ્વર	સમાસ=સમાવેશ; મેળાપ	આધાર=આસરો; ટેકા
દયાળ=દયાળુ	નિર્મળ=(સ) (નિર=	હાસ=નિરાંન; શાંતિ
આશ=અશ; ઇચ્છા	નહિ+મળ=મેલ)=મેલ	કુધારો=ખરાબ રિવાજ
લેશ=જરા	વિનાનો; ચોક્ખો	નહારી રીતભાત

કવિતાની સમજૂતી.

હે પરમેશ્વર વિનતી સાંભળો, હે નાશ વગરના પરમેશ્વર તમે અમારી પ્રાર્થના સાંભળો, અમે આળસ (એછી યુદ્ધિવાળા) છીએ, અને આપ તો દયાળુ છો, અમારી એક ઇચ્છા છે. હે નાશ વગરના પરમેશ્વર અમારી પ્રાર્થના સાંભળો. અમે છોકરાઓ તો બાળાએ ગુનાઓ કરીએ પણ તેથી તમે લગાર પણ દીલગીર થશો નહિ (ટેક) અમે બધા વિદ્યા ભણવાને બેગા થઈએ છીએ તેમાં તમે અમને નાઉમેદ કરશો નહિજ. (ટેક) અમે બધા સમજીને સારા ગુણ લઈએ કે જેથી જરા પણ ખામી રહે નહિ; (ટેક) સારા ગુણોની સાથે અમને સારી યુદ્ધિ આપો કે જેથી કરીને અમે બધામાં મળી જઈએ. (ટેક) અને રાત દહાડો ચોક્ખા મનના રહીએ કે જેથી કરીને અમારી સારી આગર ફેલાય;

૩૦] મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રસ્તોતરમાળા ૪૫૫ આના.

(૨૬) અમે મોટેથી એવું માંગી લાઇએ છીએ કે અમારા મનમાં રાનનો પ્રકાશ થાય; (૨૬) આપની મદદ મળવાથી 'મનમાં નિરંતર રહે છે. (૨૬) કોઇપણ વખત અમારામ' જરાપણ નહારી ચાલ રહે નહિ અને સુખ જવું રહે નહિ (કાયમ રહે) (૨૬)

કવિતાના અર્થ.	તેવી; જાણી ન શકાય	=પાપી+કલાર)=પાપી-
નિધિ=ભંડાર	એવી	ને તારનાર; પરમેશ્વર
ધ્યાનિધિ=ધ્યાનો ભંડાર	આકાર=મૂર્તિ; ઘાટ	અભય=ખીક વગરનું
પરમેશ્વર	ન=પૈસા	અચળ=ચળે નહિ એવું;
અશરણુ=આધાર વગ-	સકળ=સઘળી; અધી	કાયમ
રના; નિરાધાર	વિ.ળના=ગભરામણ;	યાયું=માયું; જાયું
શરણુ=આધાર	મુંઝવણ	વારંવાર=વારે ધડીઅ
અશરણુ શરણુ=આધાર	ટાળી=મટાડી; દૂર કરી	તારી=કમારી; અચાવી
વગરનાનો આધાર	વીખ=ઝેર	પાર=હેડા
વારં=મદદ	વારં=અટકાવ	લહું=મેળવું
લીલા=ખુશી; શોભા	આનુ=નામ; નિમિત્ત	વિસ્તાર=વિશાળપણ;
અકળ=મમજન્ય નહિ	પત=ટેક	આત્માનું મોટાપણું
	પતિતોક્ષા=(સ') (પતિત પત=પત્ની	

જે ધ્યાના ભંડાર (પરમેશ્વર) તું મારો આધાર છે મને તારો એકલાનોજ આશરો છે. તારું સાકું નામ નિરાધારનો આધાર છે માટે તું મને મદદ કર. (૨૬) હું જ્યાં જોઉં છું ત્યાં તારી ધણીજ ખુશી જણાય છે. અને તારી શક્તિ ને રૂપ સમજી શકાય નહિ એવાં છે. (૨૬) આ દુનિયાના માણસોનું હેતુ રૂપને લીધે, રંગને; લીધે કે પૈસાના ભોજને લીધે છે. (૨૬) તું સઘળી ગભરામણ મટાડી દેખે

શુદ્ધરાતની સાં બૂજોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ગ્રંથ આના. [૩૧

ઝેર રૂપી વિષયો (શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, અને ગંધ) થી દૂર રાખ.
 (ટેક) હે પાપીઓને તારનાર ધણી તું હેતથી તારા નામનો ટેક રાખ.
 (ટેક) તારું બીક તારું બીક વગરનું અને ગળે નહિ એવું (કાયમનું)
 સારું ઠેકાણું (પદ) હું હરધડી માથું છું. (ટેક) જો કે તું ઇનસારી
 છે છતાં પણ અમને માફ કરી (આ દુઃખરૂપ સંસારમાંથી) ઉગારીને
 પાર ઉતાર મતલબ કે જન્મ મરણનો ફેરા ટાળ. (ટેક) કહાન કવિ કહે છે
 કે હું તને પસંદ પડતાં કામ કરીને આત્માની મોટામ મેળવું. (ટેક)

કવિતાના અર્થ.	દીસે=દેખાય	મણુ=ખામી; ખોડ
પરેશ=પરમાત્મા; મોટા	જળનિધિ=પ્રાણીનો બં-	વ્યંજો=વાધો
ધણી; પરમેશ્વર	ગર; સમુદ્ર	ગર્જન=ગર્જના
વિસ્વેશ=વિશ્વનો સ્વામી	વૃત્ય=નાચ	થોર=મથંકર; મિહામણી
પરમેશ્વર	તરંગે=મેળન	બયભીન=મથંકર; મિ-
અક્ષિત=સમગ્ર નહિ	મધુ=મીઠાં	હામણી
એવી	સૂર=અવાજ	અગણિત=અસંખ્ય
અતિ=શક્તિ	અક્ષપતો=ગાતો	વિરજન=શોભિતા
હિનાથે=લામ ગાટે	ઝૂંપી=નમી; લચી	જંદુ=જીવડાં
જગપતિ=જગતનો ધણી	લહેર=સપાટો; સુરખી	વૃક્ષ=ઝાડ
પરમેશ્વર	નમન=નમસ્કાર	દીપસમ=દીવા જેવા
ભારી=મોટું [જોષ	પ્રતિભાતરૂ	તરવન=મોટાઝાડ
નિરખી=ધારી ધારીને	રમણાં=પુશકારક; શો-	મટી=મટી
મથી=મહેનત કરી [કરી	ભિતાં	પોકારી=ખૂમો પાડી
મથીમથી=મહેનત કરી	દશાવિ=દેખાડે; બતાવે	કે'કહે
શો'કેવો	કળા=યુક્તિ; તકબીર	બડી=મોટી

૩૨] હિંદુસ્તાનની સાંભૂળોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના.

હે ! મોટા ઇશ્વર, હે બ્રહ્માંડના સ્વામી ! તારાં કામ અને શક્તિ સમગ્ર નહિ એવા છે. હે જગતના ધણી (પરમેશ્વર) તેં આ બધું માણુસના સુખને માટે બનાવ્યું છે, તારા બારે કામ જોઈને માણુસો (કામ સમજવાને) મહેનત કરી કરીને આધા ખસે છે, તારા ઇચ્છો ગાવાને માટે માણુસની બુદ્ધિ જરા પણ ચાલતી નથી (મતલબ કે તારા ઇચ્છોની મણુતરી કરવાની શક્તિ માણુસમાં નથી) (૧) અહો ! આ સમુદ્ર કેવો મોટો નાચ કરતો (હાલતો) જણાય છે ! મોઝાંઓ ઉછાળીને જાણે માંકા અવાજથી ગાતો હોયની ! બાજો અને વાડીઓમાં ફળ અને ફૂલથી ડાળીઓ બણી નમી રહેલી છે તે જાણે પવનના સપાટાથી પરમેશ્વરને નમતી હોયની ! (૨) ખુશકારક પક્ષીઓ વારંવાર મધુર ગાઈને ખુશ થાય છે, વર્ગા વાધો અને સિંહો બયંકર અવાજ કરીને ફરતા, તેઓ પાસેના પહાડ ફરીને બયંકર શબ્દો કરતાં (પડધા પાડતા) તે એમ બતાવી આપે છે કે પરમેશ્વરની સમગ્ર નહિ એવી કળામાં કાંઈ પણ ખામી નથી. (૩) દોવાળતીને વખતે જોતાં ઊડતાં શોભતા અસખ્ય ઝોંબાં જીવડાંઓ આડપર દીવા જેવા ચળતતા દેખાય છે તે રળકે છ તેથી જાણે મોટાં ઝાડો યુંદીરથી જડી લાંધાં હોયની ! મહસો બૂમ પાડી (આશ્ચર્ય પાવેને) રહે છે કે અહા ! પરમેશ્વરનું કામ કેવું મોટું છે ! (૪)

પાડ ઉપ.	ભૂસ્તર વિધા=પૃથ્વીનાં	મહેતો
વિસારે મૂક્યા વિના=	પડ ઓળખવાની વિધા	અમત્ય=મજર
બૂલી ન જતાં	ચિહ્નો=નિશાની	ધ્યાન=સક્ષ
પરસ્પર=એક બીજાને	ખે:ળ=નપાસ	આધારે=મરેસે
એદીપણું=આળસાઈ	મુનીમન્દારબારી; મુખ્ય	ખોદાણુ=ખોદકામ

આગવર્ગનો “મુખ્યમણિત શિક્ષક” દોઢ આનો. [૩૩

સ્વામ્ય=પોતાની મદદ	વહાણવટી=ખલાસી	પદકો=નુકસાન
કાળજી=ચેટક; ખત	કપ=ભૂશિર	પૂર્ણ=પુરેપુરી
કર્મ=નસીબ	ઝોફની	માહીતી=અનુભવ
ધારો=નિયમ; ફાયદો	ચુડ=સારી	હિત=મલું
ફળ=પરિણામ	દોપ=આશા	પ્રવેશકર્થો=જાપણ થયો
અદકો=મોટો	લિસ્તન=પોટું મલની	પાઠ ૩૭.
આપ=પોતાનો	રાજધાનીનું શહેર છે	કમરાવ=અમીર
પુર=પુરા	નાતાલ=અંગ્રેજની દિવા	કોટલી=ચાકાની
પ્રતાપ=પરાક્રમ	ળી; તા. ૨૫મી ડિસેં	નાળચું=તળી
અધાથી મોટો પોને	અરથી આઠ દિવસનો	પ્રયોગ=અજમાયેશ
લઘમ લઘમ લઘમ(જ)	તહેવાર; ખ્રિસ્તખસ	અનુભવ=માહિતમારી
છે; નસીબ બિચાડ	ભાવ=રીતિ	સ્કોટલાંડ=ગ્રેટબ્રિટનમાં
રાંકડું (કંગાળ) છે	ભોમીએ=ખાણીનો	દેશ છે
પણ લઘમતું પરાક્રમ	કાલીકટ=મલખાર કાઠે	બુદ્ધિશાળી=અક્ષલજ્ઞ
પુરેપુરું (મોટું) છે.	અંદર છે	ગ્લામરો=સ્કોટલાંડમાં
પાઠ ૩૬.	મથક=મુખ્ય ઠેકાણું	મોટામાં મોટું શહેર છે
સફર=જાણી મુસાફરી	સિંદલદ્રીપ=જાંકા	તમુને=વાટ; આકાર
જનાદય=પૈસાદાર	પરવાનગી=રજા; મંજુરી	ખામી=ખોડ
દરીઆમાંગે=જળ માંગે	આવકાર=આદરલત્તાર	આરંભ=શરૂઆત
વહાણ વાટે	સમૃદ્ધિ=દોલત	ધૂમકેતુ=પૂછડીઓ તારો
વતની=રહેવાસી	છક=દિંગ; તાગુબ	કલામડ=સ્કોટલાંડમાં
ખ્રિસ્તી=ઇસુખ્રિસ્તને	નજરાણું=મેટ	નદી છે
માનનાર	છૂટ=પરવાનગી; રજા	આટલાંટિક=એ નામનો
		મહાસાગર છે. (એમાં

૬૪] પહેલી યોગીનો "મુખગણિત શિક્ષક" ૧૧૧ આના.

પાણી ૩૫૦ લાખ ચોરસ મલ છે.) ઉપરાઉપરીએક પછી એક ઇન્નેરઅધિકામ ખા- તાનો અમલદાર દરજેઅપદ્વી; આધી નતયુદ્ધિપોતાની અકલ અપુર્વપહેલાં નહિ થએલી એવી રેલવેયોદાની સડકનો રસ્તો ફતેહમંદી=છત નિર્ભયમીક વગર ખંત=કાળજી; ચેતક નવાઈ=અચરતી હવાઈ=હવામાં જોડે એવું એક નતનું દારખાતું બહોબલાલીઆપાદી પાઉંડવપંદર રૂપીઆની કિંમતનો સોનાનો સિકકો	કવિતાના અર્થ. પાઠ ૩૮. શ્રી=સારા; શોભાપમાન રધુવીર=રામચંદ્રજી રધુએક કુળનું નામ વિરાજતાં=શોભતાં સંગે=સાથે કુળનો ધર્મ=આપદાદાથી ચાલતો ધર્મ પાલતા=ચાલતા લીલા=વિલાસ; ક્રીડા નૌનમ=નવીન રંગ=મગ્ન નિર્મળ=વિવ્ર; ચોકખું મદ=આગ્રમ છાઈ=છવાઈ ધીર=ધીરજવાળા; ધૈર્યવાન પણુંકુટી=છાલ ડાળાંની ઝુંપડી વંદ=જયો; ટાળું નય } =ફલના વેલા જીવ }	મકલ=એક નતનું ઝાડ ખટપદઅમરો ગુળે=મોલે મધુમકરંદ=મીઠાં ફૂલનો રસ; મધ અંપક=અંપાનું ઝાડ હિડોળા=હિંચકા કરેણી=કરેણીનાં ફૂલનું ઝાડ આંઆસાખ=આંઆપરજ પાકપર આવેલી કેરી નમફળી=નમફળી કદરી=કેળ મંડપ=માંડવો લટકે=ઝૂલે; જખડે લૂમી=લૂમ; ઝુમખા દ્રાક્ષ=દરાખ નારિકેળ=નાળિયેર; શ્રીફળ જખીર=જખું ફણસ=આંપાનું ઝાડ ફાફળી=સોપારજી સીતાફળી=સીતાફળનું ઝાડ
--	--	--

બીજા ધોરણનો: “મુખગણિત શિક્ષક” એ આના. [૩૫

શતપત્રી=સો પાંદડાની	ચાતક=પૈયા	ભૂચ=રોળું
વેણી	ચક્રોર=એક જાતનું પક્ષી	વનફળ=વનમાં થતાં ફળ
કુલં=એક જાતનો છોડ	કાકીલ=કોયલ	પડીયા=દડીઆ
મસમસતો=મધમધતો	કપોત=હોથો	જનકસુતા=જનકની
મેકે=મહેકે; સારી વાસ	ખંજન=એક જાતનું પક્ષી	જનક રાજની પુત્રી;
આપે	આદે=આદિ; વગેરે	સીતા
પુલ્કાં=પીડ્યાં	સલિત=સુંદર	શપ્કાંતિ
અપાર=ધણી	વિહંગ=પક્ષી; પંખી	ચકિત=દિગ્; તાજુબ
તરં=ઝાડ	ભૂમિ=જમીન	સૈમિત્રિ=સુમિત્રાનો પુત્ર;
શોહામણી=શોભિતાં	ફળા કરવી=પીછાં ઢંચા	લક્ષમણ
બક=મગસો	પહોળાં કરવાં તે	આરોગાવી=ખવડાવી
પરાવત=કચુતર	જય જય=જે જે	વળતાં=પછી
મૃગ=હરણ	ખગ=પક્ષી	અસ=કોણીઓ
કારંડવ=ખતક	બીલડી=બીલની સ્ત્રી	ગ્રાસ કરે=ખાય

કવિતાની સમજૂતી.

પંચવટીમાં શોભાયમાન રામચંદ્રજી રહેતા હતા, તેમની સાથે સીતા અને લક્ષ્મણ હતા, તે સેવા કરતાં હતાં. એમ સૌ પોતપોતાના ધર્મ પ્રમાણે ચાલતાં અને હંમેશાં નવીન મજા અને વિલાસ કરતાં હતાં. પંચવટીમાં શોભાયમાન રામચંદ્રજી રહેતા હતા. (૧) તેની (પંચવટીની) પાસે ગોદાવરી નદીનું પવિત્ર પાણી વહે છે. અને ટેકાણે ટેકાણે પૈરવાન ઋષિઓના આશ્રમે આવી રહ્યા છે, ઝુંપડીની પાસે સીતજીએ વાડી બનાવી હતી, અને તેમાં તુલશીના છોડના જથ્થા વાવ્યા હતા; તેમાંના ફૂલનો મીઠો રસ=મધ જમરાઓ ચૂસત

૩૯૧] ત્રીજા પૌરુષનેા "મુખઅણ્વિત શિક્ષક" ત્રણ આનાં.

અને ગુંજવ કરતા; (૨ક) (૨) વળી તેમાં (વાડીમાં) શુભામ, ચંપો, ડમરો, ચંપેલી અને માલતી હતાં, કરેણી અને આંબા પર પાકવા આવેલી કેરી (પવનથી) હાલતી હતી, અને જમરખી, દાડમડી, નારંગી, અને કેળ પણ હતી, તેમજ દરાખના માંડવા ઉપર તેની લુગો લગી રહી હતી; (૨ક) (૩) વળી તેમાં નાળિયેરી, જાણુડી, ફણુસ અને સોપારણુ તેમજ સીનાફળ, શતપત્રી, કુંદ, કલ્હારના ઝાક હતાં; કેવડા ચારે તરફથી સારી વાસ આપતા હતા, એમ જાત જાતનાં ઘણાં ફૂલો ખીલ્યાં હતાં. (૨ક) (૪) ઝાડોપર બગલા, કચુતર ચકવા, ચકવી, હંસ, ચકોર, બપૈયા, કોચર, હોલા, ખંજન, બતક, વગેરે સુંદર પક્ષીઓ અને જમીનપર હરણુ વગેરે પશુઓ મધુર અવાજ કરતાં હતાં. (૨ક) (૫) જમીન ઉપર મોર કળા કરીને નાચતા હતા, અને મેના તથા પોપટ જયરામ જયરામ બોલતાં હતાં; શોભિતા પક્ષીઓ સારા મીઠા શબ્દો બોલતાં હતાં. એવાં પક્ષી અને હરણુને જોઇને સીતાજી મનમાં ખુશ થતાં હતાં, (૨ક) (૬)

સારંગ.

રામ પંચવટીમાં રહ્યા છે અને તેમના દિવસ મનમાં જાય છે; લક્ષ્મણ અને સીતાજી રામચંદ્રની સેવા હોંસથી કરે છે. (૧) બીલડીઓનાં ટોળા મગ્ગને સીતાજીને જોવા આવે; અને જાત જાતનાં વનમાં થતાં ફળના તથા મેવાના દડીઆ ભરી ભરીને લાવે. (૨) સીતાજીની વાડીમાં હરણુનાં ટોળાં ચરવા આવે, અને તે (ટોળાં) બધાં સીતાજીની ક્રાંતિ જોઇને ત્યાં ફિંગ થઇ જાય. (૩) હંમેશાં લક્ષ્મણ ફળ લાવીને સીતાજીની પાસે મૂકે, અને (સીતાજી) શ્રીરામને (ફળ) અવગ્રહીને પછી પોતે ફળ ખાય. (૪)

ચૌથા પૌરણી: “મુખગણિત શિક્ષક” ધાર આના. [૩૭]

પાઠ ૩૯.	સુમદ્રા=દેવકીની પુત્રી;	અમદાદ=એશિઆઇ વુ-
મતભેદ=વિચાર ફેર; ફેરક	કૃષ્ણની મેન; અર્જુન-	કસ્તાનમાં શહેર છે
જલ્પનું જુદી જુદી	નની સ્ત્રી; અભિમન્યુ-	વૃદ્ધિ=વધારો
સમજનું કહેવું તે	ની મા	ધર્મોદ્યક્ષ=ધર્મયુરુ
એકંદર=સામટો; કુલ	સુધન્વા=યંપાવણીના	મુરખી=મોટા
પુરાવો=સાખીતી	રાગ હંસધ્વજનો પુત્ર	દિનાર=અઢી રૂપીઆની
પણુ=આધા; નિયમ	પાત્ર=વિષય	કિંમતનો રૂપાનો
નિશ્ચય=ઠરાવ	રસીલા=રસિક	સિકકો એ પહેલાં
આખ્યાન=વાર્તા; કથા	પાઠ ૪૦.	ચાલતો હતો
શોખ=પ્રેમજા	રહેણી=રીતભાત	તાજુખી=નવાઇ
શામળ=નરસિંહ મહે-	ખલીફા=મહ મદ પે-	ખળનચી=ખળનાનો
તાનો હોકરો	બરના વારસ	ઉપરી; ત્રિજેરર
શીઘ્ર=તરત ને તરત	વંશપરંપરા=ઓલાદથી	દષ્ટિ=નજર
કરેલી	હતરી આવેમે; પેઠી	જનાનખાનું=ઐરાને-
નળાખ્યાન=નળ રાગની	ધર પેઠી	સવા હોકવાની જગા;
વારતા	દમાસ્કસ=એશિઆઇ વુ	રથુવાસ
મામેફ=મોસાળું	કસ્તાનમાં શહેર છે;	દામ=તાણું
કવિવચન=વિપણું	એ દુનિયામાં જુનામાં	સૂપ=માન; સમજ
કવિવચકિત=કવિતા	જુનુ શહેર છે	અલરશીદ=ઇસાહી
બનાવવાની આવડ	પ્રપ્રીત્ત=હોકરાના હોકરા-	પાઠ ૪૧.
આરોખ=તંદુરસ્ત	નો હોકરો	દેશાટન=દેશે દેશ
ઓખા=પાણ્યસુરની ક-	ખલિરાત=ખલિફાની	ફરતું તે; મુજાફરી
ન્યા; આનીફની સ્ત્રી	ગાદી	

૩૮] પાંચમા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

શ્લોક=મે લીટીની સંસ્કૃત	નીચ=હલકા મનનો	દ્વેષીલા=ખારીલા
કવિતા	દ્વેષી=કીના ખોર; અદેખે	ધિક્કાર=તિરસ્કાર
મિત્રતા=દોસ્તી; સોજત	ઉજળો=ખરો	કાશળદેશ=હાલતા બ-
આપવડાઈ=મતની મો-	કૂરપણું=ખાતડીપણું	હાર, અપેધ્યા તથા
ટાઇ; આપખડાસ;	દ્વેષ=અદેખાઈ; વેર	આથા પ્રાંતો;
પતરાજી	પ્રગટ થતી=સર થતી	ખાતડી=કૂર; નિર્દેષ
કપટો=દુઃખો	ધોળાયા કરતો=મનમા	દુસ્મનાવટ=દુસ્મનાઇ
વાધો=કરકત; અડચણ	રમ્યા કરતો	પ્રેમ=માયા; દુત
જાતહિંમત=પોતાની	ધુંટાયા કરતો=ગોખાયા	હથુરમાં=પોતાની પાસે
હિંમત	કરતો	વીર=મહાદુર; ગોધ્યો
કૃતિ=કામ; કાર્ય	લૂણો=છો; ધંટ; માટી	ખૂણુ=શણુગાર
નિહાળવું=ધારીતે જોવું	વગેરેમાં જે ખાર	
અપાર=પાર વગરની;	જામે છે તે	
ધણીજ	ખારીલા=કીનાખોર;	પાઠ ૬૩.
મિહાશ=મગ્ન; આનંદ	દ્વેષી.	શાંતિખરી=ધીરજવાળી
સ્મરણુ=યાદદાસ્ત	હૃદય=અંતઃકરણ; મન	કરિઆણું=તજ, લવેંગ,
ભાવ=પ્રીતિ	ખાર=અદાવત; વેર	એલચી, મરી, વગેરે.
પુરતી=પુરેપુરી	કાયમ=હંમેશાં	વખાર=જથામંધ માલ
પાઠ ૪૨.	પ્રકુલતા=આનંદથી ખી	રાખવાનું ઠેકાણું
ખારીલાપણું=દુસ્મનાવટ	લવું તે	છુટકો=છલાજ; છપાય
અવચણુ=દોષ	કૃત્ય=કામ; કાર્ય	ધારકો=એકદમ પડેલી
અર્થ=મતલબ; સાર	સાધવામાં=પાર પાડવામાં	રીડર
હદાર=મોટા મનનો	ફાણુ=અમુક	મેગરો=લીવાની વાટની
પ્રેમી=ખાયાળુ		સળગતી ચીણુગારી

આળપોથીનો "ડિક્ટેશન શિક્ષક" એ આના. [૩૬

જોત=સળગતી વાટ	મનનો સુખી=સતોષી	સાવધ=હે શિયાર
રચો=મનાવ્યો	સ્તુતિ=વખાણુ; ત.રીક	વહેવાર=વ્યવહારમાં;
રિથર=શાંત	ખતા=કોકર	ખરી રીતે
ખાસ=ધણી; ખહુ	પીઠપાછળ=ગેર હાજરીમાં	શરમ=લાજ
માર્ગ સૂઝી આવ્યો	અનાદર=તિરસ્કાર; પુ-	હાની=ચુકસાન
=ઉપાય જડયો	ચક્રાર	હોરી લેજે=ખમે છે
પાઠ ૪૪.	કાળે=વખતે; સમયે	વારતા=વાત; શિખામણુ
હિતાનાં વચનો.	દશા=હાલત; અવસ્થા;	પતે=પતી જન્ય; મટે
હિત=મલુ	સ્થિતિ	ધર મેળે=માંહેમાહે
અધિર=મહેરો	સહી=નકકો; નિશ્ચય	કાળ=યાયાધીશ
સ્વાધિન=તાબે; વજ્ર	હિતુ=મલુ ઇચ્છનાર;	કો=કોઇનું
સમ=સરખો; જેવો	હિતેચ્છુ	સર્વથા=સર્વ પ્રકારે; અધી
સાર=મીઠું; મધુર	શીખ=શિખામણુ	વૈરભાવ=દુશ્મનાવટ [રીતે
ગૂંગ=મૂઝો; ગુંગો	બાળણુ=વાક્ય; બોલ	કથા=વાત
નીત=હંમેશાં	તોચ=તોપણુ	ડોકી બાર ન કાઢ=
પરહિપકારી=પરોપકારી	હિતકાર=મલુ કરનાર	અગેવાન ન થવું
ધીર=ધીરજવાળો	છાની=ચુમ; છુપી	પુરું=સમાપ્ત, ખલાસ
રણે=લડાઇમાં	સાચ=સાચો; ખરો	હાથ બાલવો=શર કરવું
નિર્ભય=નીડર; ખીકવગરનો	સ્નેહી=પ્રીતિવાળો	વિચાર=અભિપ્રાય; મત
બારી=ધણી	આંમદાની=આવક; પેદાસ	આલવો=આપવો

કવિતાની સમજુતી.

બલાને માટે હહીએ તે સાંભળે નહિ (મનમાં ગળે નહિ) તેને બહેશ જેવો જાણવો; જે માણસ ચુસ્સાને તાબે હાથ (ચુસ્સો કરે) તેને

૪૦] પહેલી આપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” અઢી આના.

આંધળા જેવો સમજવો. (૧) જે માણસ મધુર ખોલી જાણતો નથી તેને ગુંગા જેવા સમજવો. સારું માહું નહિ સમજતો હોય તેને ઠોર સમજીને કાઢી ચૂકવો. (૨) જે હંમેશાં પારકાનું બહું કરનારો છે તેનેજ માટો (માણસ) સમજવો; જે લડાઈમાં ઘણો નીડર છે; તેનેજ ધીરજવાળો માનવો. (૩) જે માણસ પૈસા, જીવાનીને ઉંમર પર ભરોસો રાખતો નથી; તેનેજ ડાહ્યો ને સંતોષી સમજવો. (૪) આપણા વખાણુ સાંભળીને ભોળાઈને છેતરાવું નહિ, કારણકે મતક્ષત્રને માટે લુચ્ચા લોકો ઘણું જીહું ખેલે છે. (૫) કોઈ આપણો બહુમોહ કરે તો તે સાંભળીને લડવું નહિ; કારણકે જે નીચ માણસ હોય તે આપણી ગરહાજરોમાં જીહું ખેલે છે. (૬) કોઈને ગરીબ જોઈને તેનો તિરસ્કાર કરવો નહિ. કારણકે કોઈ વખતે આપણા પણ એવા હાલ નકકી થાય. (૭) બહું કરનાર માણસની શિખામણનું વાક્ય કડવું હોય છે ખરું, તોપણ તે બહું કરનાર છે માટે તેમની સાથે દુસ્મનાઈ શા માટે કરવી ? (મતક્ષત્ર કે દુસ્મનાઈ કરવી નહિ. (૮) આપણી ગુપ્ત વાત હોય તે કોઈને વિશ્વાસ રાખી કહેવી નહિ. પણ જે આપણો ખરો પ્રીતિવાળો હોય તો તેને ભરોસો નકકી કરવી. (૯) લોકો ઉપજ અને ખર્ચ બખવામાં હોશિયાર રહે છે; પણ જે વહેવારમાં (આપ લેના સંબંધમાં) શરમ રાખે છે તે નુકસાન ખમે છે. (૧૦) બાળકો પાસેથી પણ ડહાપણની વાત શીખી લેવી જ્યાં સુધી કજીઓ દોર મેળે પતે ત્યાં સુધી ન્યાયાધીશ પાસે જવું નહિ. (૧૧) મુએલા માણસનું નકકી કોઈ દિવસ પણ જીહું ખેલે નહિ, કોઈની સાથે લડાઈ રાખવી નહિ અને કોઈની ઢાની વાતો ઉઘાડી પાડવી નહિ. (૧૨) ગજવું ખાવાને માટે જીતને ઘણો મહાવરો પાડવો નહિ (મત-

બીજી ચોપડીનો 'ડિક્ટેશન શિક્ષક' ત્રણ આના' [૪૧

લખ કે ગળ્યું ખાવાની ઘણી ટેવ રાખવી નહિ) બીજાનો કચ્છો માથે લેવાને આગેવાન થવું નહિ. (૧૩) એક કામ પુરું થાય ત્યારે પછીજ બીજું કામ શરૂ કરવું; જે જણની વાતમાં ત્રીજા માણસે (આપણે) (સમજ્યા વગર) તરત અભિપ્રાય આપવો નહિ.

પાઠ ૪૫.	આનંદ દેખાડતા હતા	શંખનાદ=શંખનો અવાજ
આશ્વિન=આસો માસ	સવારી=વરઘોડા જેવું	શયા=પથારી
માવત=હાથીનો હાંકનાર	સરઘસ	સમક્ષ=રમર
ખવાસ=હજુરિઓ આકર	વકરો=માલ વેચનાં	મંત્ર=દેવની સ્તુતિ સં-
ભાંડ=મરઘરો	છપજોલા પૈસા ને	અંધી પ્રેક્ષ.
વાહન=ખેસીને ફરવાનું	પારણા=અપવાસ મૂકવો	પાઠ ૪૬.
સાધન; (ગાડી, રથ,	અષ્ટખુણુ=(અષ્ટ+ખુણુ)	ભાગ ૧ થો.
પાલખી વગેરે)	આઠ ખુણુવાળો	
અંધીરા=નીરમ વગરના	ખુરજો=મઠી; તાના િલા	જોડું=નરમાદા
જગરણુ=કેજગરા	કીર્તિસ્તભ=ચાદખીરી	પારથી=શિકારી; વાધરી
ભીડ=ગીરદી; ઠંડ	રાખવા માટે કોમો કરેડો	લાગણી=દયાની અસર
આશ્ચર્યકારક=નવાઈ જેવું	ચણતરનો થાંભલો	સૂઝવું=સમજ પડી
સુંદરીઓ=સ્ત્રીઓ	રાસ=શ્રીકૃષ્ણ અને	રામાયણુ=રામ અને
રમણિક=સુંદર	ગોપીઓની હાંડીઆ	સીતાના સ્નેહ સંબંધી
રમણી=સરસાઈ; હરિદાસ	રમવની કોડા;	તથા સીતાને હરી
હિસવ=તહેવારનો દિવસ	ચોપડી બાં=ચાર ચાર	જનાર રાવણની મઠી
અરપુર=અરેલાં	ધડીએ મંદિર વગેરેમાં	સ્થિતિ વિષેનું કાવ્ય
હર્ષને બહાર જવાનો	નોખન વાગે છે તે	સુગ્રીવ=વાલી વાનરનો
રસ્તો આપતા હતા=	નોખતઝોડું નગારું	બાઈ

૪૨] ત્રીજી થોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આનાં.

હનુમાન=રાનર (એની ઉત્પતિ વિષે અંજની- ની કથા જોવી) અંગદ=વાલી વાનરનો પુત્ર (એ બૃહસ્પતિનો અવતાર હતો) જાંબુવાન=રામને સહાય કરનાર રીંછ (એ નિષ્કૃના અગાસામાંથી ઉત્પન્ન થયો હતો) વાનર=નાંદરા પ-તો=હામ અશોક વન=પગીયાનું નામ છે. એધાર્ણા=નિશાની સમાચાર=મચર અનુચર=(અનુ+ચર) સેવક; દાસ પડાવ=મુકામ વિષ્ટિ=સલાહનું કહેણ વિભિષણ=રાવણનો ભાઈ મમાધાન=પક્ષાદ સસાહ=અભિપ્રાય	કુંભકર્ણ=રાવણનો ભાઈ ઈદ્રજીત=રાવણનો પુત્ર પ્રવેશ કર્યો=દાખલ થયો અયોધ્યા=રામનું રાજ- નગર ભરત=રામનો ભાઈ; કૈકયીનો પુત્ર મર્લવતી=દહાડાવાળી જોડકા=સાથે જન્મેલા એ બાળક અશ્વમેધ=યજ્ઞ રાજાએ પર જીત મેળવીને કર- વમાં આવતો યજ્ઞ પતિપત્ની=વણી ધણી. આણી રાજના ધર્મ=રાજની કરજ પાઠ ૪૬૦ ભાગ ૨ જો. ભરતકુળ=ભરત રાજાનો વંશ હસ્તિનાપુર=દિલ્હીની ફત્તરે ૬૦ મૈત્રપર	પાંડવ કોરવની રાજ- ધાનીનું શહેર હતું. ધર્મનો અવતાર=ધર્માત્મા ગદા=ખાંડડાનું કૂચના ધાટનું લોહનું ભારે હથિયાર આણુવણી=નીર માર- વામાં હોથિયાર કોરવ=કુરુના વંશના; ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા નિષ્કળ=નકામે; ફાકટ સ્વયંવર=કન્યાએ પોતે વર પસંદ કરી પરણવું તે મચ્છવેધ=હથે ઠાગેલાં નાછલાનું પાણીમાં પ્રતિબિંબ જોઈ હંમે આણુ મારી તેની આંખ વીંધવી તે વરમાળા=કન્યા પોતે પ- સદ કરેલા વરને જ માળા પહેરાવે છે તે દિગ્વિપ્રથમ=પુત્રી દીકરી (જમના નદીપરહતી)
---	---	---

ચોથી ઘોષડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના. [૪૩

રાજસ્ય=રાજ્ય એ કર-	નર્પા=નિરોગી	પુષ્ટિ=જેર
વાનો યજ્ઞ	મિત્ર મિત્ર=મિત્ર મિત્ર	ફક્ત=ઠાડો
શુભટું=શુભાર	સાતતંતુ=માન કરાવનાર	શુભાસે=સાક્ષ
સીકું =ગાંધાર-કંદહાર	તાંતર્યા	અપચે =અભરણ
નો રાગ; દુર્યોધનનો	ચલનવલન=હાલચાલ	અચ્છામાન=ઠાડનું
મમો.	ક્રિતસાહ=ક્રમંગ	રોશણ
મહામારત=પાંડવ કૌરવ	દીક્ષા=ક્રમજેર	નિર્ધન=કામા
ના ચુદ્ધતું પુરતક	કંતાક=તવાક	બોડા=તરંગ; બોડા શુદ્ધ
દોણાચાર્ય=અશ્વત્થામાન	ગળી ગળ=શુભ ગળ	અસાધ્ય=અપ્રાપ્ય તેવી
પિતા; પાંડવ કૌરવના	શુકા=અસાકત; નકામા	નિઃસ્વમી=કુલોગી રગરના
શુર	સત્તા=જેર	વીનેડે=અનનુ પડે છે
રિવિર=સોહી	બોજરપ=મારે	ચહેરો=સીપલ
ભિષ્મપિતામહ=શત્રુના	ત્વરા=ઝડપ	ભાર્ગવ=ગાંધાર; નેજ
ગંગાર્થી ઉત્પન્ન થએલા	પેપશુ=પુષ્ટિ; બળ	વદા=મુખ; મોં
પુત્ર	શરીર હલકું ફૂલ થાય	નિરંજન=રીક; તેજ
વર્ણશ્રમ=(વર્ણ+આશ્રમ)	છે=અગૃહિ આવે છે	વગરનું
=ચાર વર્ણ ને ચાર	કલેશુ=પેટમાંનો જમ-	પથારીવશ=પથારીમાંથી
આશ્રમ	ણી તરફનો એક ભાગ	ન ઉઠાય એવો માદો
સ્ત્રીધર્મ=સ્ત્રીની ફરજ	અરોળ=પેટમાં ડાખી	તાત્તીમઆજ=પહેલવાન
સ્વરૂપ=અર્થ રૂપ	આજુની ગાંઠ; તણી	મગદળ=હાથ કસરતનું
પાઠ ૪૭.	ગુરુદા=મૂર્તિપિંડો; પેદુમાં	એક સાધન
અંગકસરત=શરીરને	રહેલી પિશાબની ગડો	અનેટી=મે છેડે મટાવણી
કસતું તે	મંદ=કમતાકાલ; કમજેર	કસરતમાં વપરાતી
		લાંબી તાકડી

૪૪] પાંચમી શ્રીપદીના ડિક્ટેશન શિક્ષક ચાર આના.

દંડ=મે હાથ ને બે પગ	ટાકાર=મધુર અવાજ	ગઢાર=ગચારે
જમીન સાથે ટેકા	ઢેલ=મોરની માદા	ખટ=ક
શરીરને હચું નીચું	વીણે=ચાટે	સાધુ=વાની
કરવાની કસરત	પલાશ=ખાખર	પરહરી=છોડી
વિનોદ=આનંદ; ચત	કોયલડી=કોયલ	સમરવા=પાદ કરવા
ગમત.	ટફકે=ટફકા કરે	શ્રી હરિ=શ્રી કૃષ્ણ
નજર બેસે છે=જાન	સ્વર ઝીણે=ઝીણા રાગચા	જોગીઅ =જોગી
ચોટે છે	મંદ=ધીમો	જોગ=પરમેશ્વર સાથે
સંગેમ=વખત	સુવાસિત=(સુ+વાસ+	મન જોડું તે
આખ મીચીને=વગર	કંત)+સારી વાસવળો;	ભોગ=વિલાસ; મોજ
વિચારે	સુગંધીદાર	સદગ્રંથ બાંધવા=સારી
હૃદ=સીમા	ટાણે=વખતે	કવિતા રચવી
કવિતાના અર્થ.	અકૂર=શ્રી કૃષ્ણના કાકા;	પતિવ્રતા=ધણીના હુકમ-
પાઠ ૪૮.	શ્રી કૃષ્ણના ભક્ત	માં રહેનારી
કાઃ=કાકડા	ભોર=મળસકું; સવાર	કંથ=રવામી
પર્ષયા=આતક; અર્પણ	નરસંપાનો સ્વામી=શ્રી	ચિત્તધરવું=મનમાંલાવવું
ઝંખે=જોવાને છન્ડ	કૃષ્ણ ભગવાન	મર્મ=ભેદ; છુપું કારણ;
પીયુ પીયુ=પાણી પાણી	વિણુ=વિના; વગર	ભાવ થ
વડાશખા=વડની ડાળી-	સોર=અવાજ	અવતરે=અ-મે
ઓ; વડના ફાંટા		

સવાર પડી એમ સમજીને પક્ષીઓ જાગ્યાં; ત્યાં કાગડા કા કા કરે છે; જાણ તા પીયુ પીયુ (વરસાદ) જોવાને તલ્લે છે, વડની ડાળીઓ પર સુઝા કો કો કરે છે. (ટક) મોર પીછાં હંચા ને પહોળાં કરીને ટીક ટીક મોઝે છે, (તે વખતે તેની) આંખમાંથી આંસુ પડે

કુજરાતની સાંભૂજીજીની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના. [૪૫

છે તે ઢલ ઝીમે છે; (તેથી તેને ગંભીર રહે છે.) આખરના (ઝાડ) પર શોભિના પોપટ બોલે છે, અને કાયલ ઝીણા સ્વારથી ટાકા કરે છે. (ટક) વાહરડાં ભાં ભાં શબ્દ બોલે, તે સાંભળી ગાયો બાં બાં શબ્દ બોલે. (મતલબ કે ખરાડે) ઠંડો સુગંધી દાર પવન ધીમો વાય છે તે હુમડાં હરાડીને હાલે છે. (ટક) તે વખતે સવાર પડી ગાઝ એમ સમજીને અકુર ગગ્યા, પણ નરસ-ધ્યાના સ્વામી (શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન) સિવાય કોઈ જાણતું નથી કે એ જોખીઓનો સાદ છે. (ટક)

પ્રસાતીઉં.

જ્યારે પાછલી છ ધડી રાત રહે ત્યારે સાંતું માણસે ઊંધને છોડી દમને ઊડવું અને પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરવું, અને તું એક છે, તું એક છે એમ બોલવું. (ટક) જોગીઆ હોય તેમણે પરમેશ્વર સાથે મન જોડવું અને સંસારીઓએ કપભોગ છોડી દેવા. જે વેદીઆ હોય તેમણે ઇશ્વરી જ્ઞાન વિચારવું. જે વૈષ્ણવ હોય તેમણે શ્રીકૃષ્ણનું ભજન કરવું. (ટક) સારા કવિ હોય તેમણે સારી કવિતા બનાવવી. અને જે દાતાર હોય તેમણે પુણ્ય કરવું; સતી સ્ત્રીએ ધણીને પૂછવું અને ધણી કહે તે પ્રમાણે ચાલવું. (ટક) આપણે આપણી ફરજો બજાવવી અને કામને ઝીણો વિચાર કરી જોવો; નરસિંહના સ્વામીનું (શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનનું) પ્રીતથી સ્મરણ કરે તો પુરુષ અથવા યૌરને બીજે જન્મ લેવો પડે નહિ મતલબ કે મોક્ષ પામે. (ટક)

પાઠ ૪૯	તે; પરત્યાણ	ઇત્યાદિ=રોરે
પરોપકાર=(પર+ઉપકાર)	પુણ્ય=પરમનું કામ	અનહદ=(અન+હદ)
પારકાનું મહું કરવું	પાપ=અધર્મનું કામ	ધણેજ

૪૬] હિંદુસ્તાનની સાબ જૂજીબાની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના.

વિદ્યાસય=અણુનાનું	પાવન થાઈ છું=પવિત્ર	મેટા=વડો
હેકાણું	થાઈ છું	ઋષ્યશુંગ=શુંગમુનિ; દશ-
દ્યે=અમે; પસંદ પડે	દંડકારણ=નર્મદા અને	રથનો જમાઈ
બલમનસાઈ=મસાઈ	ગોદાવરી નદી વચ્ચેના	સુની=ખાલી
કુશળતા=હોશિયારી	ઘટ્ટેશોમાં આવેલા	વજ્ર=છ દ્રવ્યું હથિયાર
લોકોપકાર=(લોક+ઉપ-	વનો	કામળા=કામળ
કાર)=લોકોનાનું બલું.	પ્રવાસ=મુસાફરી	મહાત્મા=મેટા પુરુષ
વૃત્તિ=ધર્મજા	વિદ્ય=હરહત; અડચણ	વાસંતી=વનદેવીનું
મરણ શબ્દ=મરણ પ-	કાળજાં હરે છે=મન	નામ છે
થારી	સંતોષ પામે છે	અગસ્ત્ય=ઋષિનું નામ;
ભારે=મુશ્કેલીવાળા	સંસ્કાર=નામ પાડવું,	વરણ ને હર્વશીતા
ગણુ=શક્તિ	વાળ કિનારવા, જ-	પુત્ર
ધસાણું=ખરચણું	નોંધ દેવી વગેરે ધર્મ	વાલ્મિકિ=એ નામના
સાંદડું મન=અધિકાર	ક્રિયા	ઋષિ; રામાયણના કર્તા,
દાખલો=દુષ્ટાંત; ઉદાહરણ	અહરુ કરવે=સમજાવે	ગુરુજી તો શુદ્ધિમાન અને
લોક કલ્યાણનો માંડવો	વિમળ=સ્વચ્છ, નિર્મળ	હોઈ એ બનેને એકજ
રથે=પરોપકાર કરે.	સુખિંબ=સાર પ્રતિબિંબ	રીતે શીખવે છે. તે
અશ્વિત=નુકસાન; હાનિ	ડીકરી= નાનું ડીકરું	ગુણીને સમજવાની
પાઠ પઠ.	વજ્રપાત=સખાત દુઃખ	શક્તિ આપતા નથી
વનદેવતા=વનની દેવી	અરુધનિ=વસિષ્ઠની સ્ત્રી	તેમજ હોહની કોઈ દિવસ
બગવતી=પવિત્ર સ્ત્રી	(એ સખા ઋષિની	ઝોછી પણ કરતા
આત્રેયી=આત્રિ ઋષિની	સેવામાં હંમેશ રહે છે)	નગી; તોપણ પરિણામે
પુત્રી	રણુકુળ=રામનો વંશ	મેટો ફર જરૂર નજરે
		પડે છે, જેમ સ્વચ્છ

મણિમાં જેવું સાઈ પ્રતિબિંબ પડે છે, તેવું ઠીકરામાં પડતું નથી (મતલબ કે યુદ્ધિમાન અને જડ- માં મોટા ફેર નજરે પડે છે)	રીનો રાગ ઠીકરીસાલ=મહંમદ પે- મંબર મકકેથી મદીને મયા ત્યારથી ગણાતું મુસલમાની વર્ષ પારસી સાલ=પઠદેજરદી વર્ષ	માસો=એક સપ્ત; વાંસની અંદર એસડેલું લોહાતું ફળું. પૂમરાટ=પુમાટા હાલ=પચાવ કરનાર દાંડણા જેવું હથિયાર નાદાની=ખેવકુશી તરફેડી=વિકારી પરાણે=ગળાકારે હલીલ=કારણ; પુરાવા પાઠ પડ.
વજીથી પણુ ધણુ કંઠણુ અને ફૂલથી પણુ ધણા કોમળ એવા મહા પુરુષના મનને અહા! કોણુ જાણી શકે? (મતલબ કે કોણુ જાણી શકે નહિ)	સંવત=વિક્રમનું વર્ષ પૈઠણુ=ગોદાવરી નદીને કાંઠે શહેર છે વેતાળ=ભૂતની એકજાત; પિશાચનો રાજ્ય અભિષેક=તવા રાજ્યને ગાદીએ બેસાડતી વેળા દૂધ પાણી વગેરેની ધારા, મત્રો બોલીને કરવામાં આવે છે તે	આરોટ=માટની એક જાત પસાયનું=જનામમાં આ- પેલી જમીન કુનિં=કમંગ; એકાએક જે ઇચ્છા થત આવે તે સંવાદ=સવાલ જવાબ; વાદવિવાદ બોજ સમોવડ ભૂપ=
પંચાગ=ટીગણું; જેમાંથી તિથિ, વાર, તારીખ, નક્ષત્ર, ચોગ, કરણ, વગેરે માલમ પડે છે તે	પાઠ પર. સદકાળ=હ મેથાં રસ્થું=ગીતીટ ચઢાવ્યું લહેર=પુમારી ભંગડ=ભાગ પીનાર ઝંઝ=રીસ; ચીડ	બોજ સમોવડ ભૂપ= બોજ રાજ્ય જેવો મોટો; વિદ્યોત્તેજક; સમોવડ=સરખો;
અક=વર્ષ; સાલ વિક્રમ=ક્રીષ્ણનો પરમાર વંશનો રાગ આલિવાહન=પૈઠણુ નગ-		

૪૮] મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રત્નોત્તરમાળા ૪૫ આના.

ઉત્તેજન=આશ્રય; મદદ	શકાય તેવી વાત, વિવેક	કૂર=ધાતકી
ઉદ્ભુ=મુસલમાની	અને શિષ્યામણુ કહે	જામમ=ધા
સિંહાસનચત્રીસી=ચત્રીસ	તેજ એક કવિ	કળા=ગતર
પુતળીઓએ કહેલી વાત	રંજન=પ્રશ	ચણુએ=અનાવળે
કડી=કવિતામાંનો ચાર	રસ=સદેજન	ઉપવન=વાડી
ચાર અથવા બધાએ	પરદઃખભંજન=(પર+	કુદરતી=કૃત્રી; સ્વા-
ચરણનો ભાગ	દુઃખ+ભંજન) પારકાનું	ભાવિક
કથે=કહે	દુઃખ દૂર કરનાર	ક્ષેમ=આરોગ્ય; કુશળ;
સૂડાઓતેરી=પોપટે કહેલી	છપા=છ ચરણની કવિતા	કલ્યાણ
છર વારતા	કવિતાના અર્થ.	પાણી=પત્થર
બધાથી સમજી શકાય	પાડ ૫૪.	મામ=મરોઝરી; સર-
તેવી બાધા, કવિતાની	નિર્દોષ=ખીનગુનેહ ગાર	ખામણી
તૂક ને બધાથી સમજી	હરન=હાથ	સત્તા=અમલ
	કાળ=ધારદો	

કવિતાની સમજૂતી.

તે નિર્દોષ પંખીડાની ઉપર પથરો ફેંકતા તેા ફેંકી દીધો પણુ અરરર ! તે તેા છુટયો તેથી મનમાં ધારદો પડયો. અરેરે તે (પથરો) તેના શરીર પર લાગ્યો કે તગતજ સ્વાસ બંધ થઈ જતામાં પાંખ દીલી (કમતાકાન) થવાથી તે ઝાડપરથી નીચે પડી ગયુ. (૧) જને મેં પાણુ તે આ મારાજ હાથથી તરફડીને મરે છે, એમ જાણી ધડકને દીધે તેનાપર પાણી છાંટયું તોપણુ તે ઊડી શક્યું નહિ. અરે ! પણુ ધાતકી હાથે શરીરને જામમ કરેલો તે ક્યાંથી ઊડે ? ઓહો એવું છેક કોમળ હૃદય તેની તે ક્યાંથી ઊડે ! (૨) પણુ અરેરે જો દુઃખ નરમ પડયું ને એ આંખ તેા ઉઘડી પણુ

બાળપોથીને “લોકટેશન શિક્ષક” જે આના. [૪૬

એ મરી જશે કે જીવશે તે કોણ જાણી શકે ? પણ અહાંકાર ફરીથી આ વાડીના મીઠાં ફળો ખાવાને તેમજ ફરીથી મીઠાં-મનમગતા ગીત ખાવાને જીવ્યું. (૩) અરે પંખીડાં સુખેથી કંઈ ગીત બનાવજો અને ગાજો. જ્ઞાને માટે મારાથી ખીને આ રમત છેડી દઈને જીડો છો! પાસે જેવી ગાય ચરતી હતી તેવોજ હું (પામર પ્રાણી) છું. નહિ નહિ કોઈ દિવસ પણ તમારા શરીરને હું નુકસાન કરીશ નહિ. (૪) મેં માણીને તમારા તરફ કંઈ પણ ફેંકવાની મના કરી છે, હંમેશાં મારી વાડી સર્વ પંખીડાને માટે ખુલ્લી છે, પણ માણસોથી ખીરાની તમને (પક્ષીઓને) કુદરતી આદત મળેલી છે, અને તેમાંજ તમે બધાએ કદ્યાણુ માન્યું તો મારાથી પણ બસે ખીનાં. (૫) જીડો તો અહા ! કોઈ ધાતકી હાથનો (ધાતકી માણુ સોનો) નહીં હર છે. તમારા તરફ પથરો ફેંકવો એ તો માણુસોની રમત છે. કુદરતના સરખાપણાની સમજ બૂલી જઈને નિર્દય માણુસો તમારાપર આવી સત્તા બોગવે છે, તેથી હું દુઃખી છું. (મનમાં ઢીંગળીર થઈ છું.) (૬)

પાઠં ૫૫	વિવાદ=સામસામા સ-	વાંકવાળી=ગુણુમાં આડી
પ્રતિષ્ઠા=આમર; મોટાઈ	વાલ જવાબ	ને આકારમાં વાંકી
મહાજન=મોટા માણુસ;	સત્પુરુષ=સારા માણુસ	આચમન=જમણી હથે-
લોકના ટોળાં	ગામ બેગા કરું=ગામમાં	લીમાં થોડું પાણી
અધુ=માળવા જનાર;	દાખલ કરું.	લઈ પી જવું તે
રમજાને જતા માણુસ	દીર્ઘ સૂત્રી=કામમાં ઢીલ	બણ્યા પણ ગણ્યા નહિ
રાજદ્વાર=રાજ કચેરી	કરનાર; લાંબા તાંત-	=વિદ્યા શિખ્યા પણ
સંભાષણુ=ચાતચીત;	ણવાળી; સુતરફેણી	
વાદવિવાદ		

૫૦] પહેલી યોગદીનો "ડિક્ટેશન શિક્ષક" અદી આના.

અનુભવમાં મૂકતાં	આદિ-સાક્ષ્યાત)અનેની	નિરૂપાથેનાપ્રકારને
આવડી નહિ	શક્તિઆત નથી તે	પર્યંત=મુખી
વિદ્યાય ક્રીડાનનાભ્યા	પ્રુદા=પરમેશ્વર	પ્રસાર=ફેલાવો [કરનાર
પાઠ પદ	પરિપક્વપાકા;મજબુત	ધર્મોપદેશ=ધર્મનો બોધ
હજરત=હયો હરજો	વહી=જાપ્રાપ્ત કરેરતા	મુરપાન=દાશ પીવો તે
ધરાવનાર; મુસલમાન	પ્રુદા તરફથી જે સં-	સમાજિક=સમાજને
ને બોલાવવામાં વપ-	દેશો લાવેલા તે	લગતી
રાતો માન ભરેલો	અનુયાયી=સાથે અથવા	સિરિઆ=એશિઆઈ
શબ્દ	પછવાડે ચાલનાર; સેવક;	તુર્કસ્તાનના એશિઆ
ઈસ્લામ=આસ્થા	શિષ્ય	મૈનરની દક્ષિણમાં
મૂર્તિપૂજક=(મૂર્તિ+પૂ-	તુર્કકારી=ધિકારી	પ્રાંત છે
જક)=મૂર્તિ પૂજનાર	સહનશીલતા=ચાંતતા	કરતપ્રુદા=પુરોપી તુર્ક-
શ્રીમંત=(શ્રી+મંત)=	સદુપદેશ=(સદ+ઉપદેશ)	સ્તાનની રાજધાનીનું
પૈસાદાર	=સારી શિષ્યામણ	શહેર છે
પ્રેમાળ=(પ્રેમ+આળ=	વજનદાર=વજનવાળા	ગ્રહોજ્જ્વાલી=આબાદી;
હેતવાળો) માયાળુ	અગ્રેસર=(અગ્ર+સર=	કમલો
પુનર્જન્મ=(પુનરન્મીજ્ઞ	જનાર)=મુખી; આ-	દક્ષિણગુરુ=પલ્લકમાં ના
વારન્જન)=ફરીથી	ગેવાન	શ થાય એવો; નાશવંત
પરણું તે	પ્ર.સાદિ=કૃપા ભરેલી;	કુરાન=મુસલમાની ધર્મ
કાષ્ટપાષાણુ=ત્રાકા ને	દેવી	પુસ્તક; મહામદ પેખ
પાથર	નિષ્કામ=સ્વાર્થ વિનાનો	બર સાહેબની આગ્રા-
નિયંતા=ચલાવનાર	કાટ=કુપાય	ના વચનોના સંગ્રહનું
અનાદિ=(અનન્નહિ+	પ્રપંચ=કાવતર	પુસ્તક

બીજી ચોપડીનો “ઉકરેશન શિક્ષક” ત્રણ આના. [૫૧

સવાલ—ઈ. સ. ૫૭૧, ૬૦૯, ૬૨૨ ને ૬૭૨માં શું બનાવ બન્યો? પેગંબર સાહેબને મક્કાથી મદીને જવાનું કારણ શું? મહંમદ પેગંબર સાહેબે કયો ધર્મ ચલાવ્યો? એ ધર્મ માનનારા દુનિયામાં હાલ કેટલા માણસ છે? મહંમદ પેગંબર સાહેબે શું ઉપદેશ કીધો? અરબસ્તાન, ઇરાન, સ્પેન, મકકા, મદીના ઇસ્તંબુલ, બસરા, નકશામાં આતાવે.

પાઠ ૫૬.	પરસી=પારસીની જનોઈ	(અગ્નિ=દેવતા+આગ
મહાશ્વ કરવું=સીધારવું;	મદગે=ટુંકી બાંહેનું	ર=સ્થળ)=આતશ
કપ્પુલ કરવું.	મોટું પહેરણ	મેહેગમ પૂજવાની
દસ્તુર=પારસીના ગોર	ધુપ=ગુમંથી ધુમાડો	જગા; પારસીઓનું
અદુરમઝદ=પારસી ધર્મ	અપેસ=આપી દેવું તે;	દેવળ.(એમાં પવિત્ર
પુસ્તકમાં કહેલા ૫-	અગિ દાન	અગિ એટલે આતશ
થીના પેદા કરનાર	સગરવિધિ=સગરક્રિયા	રાખવામાં આવે છે.
અને પાલન કરના-	અગિઆરી=(સ)=	મેથેદ=પારસીના વર્ષ-
રનું નામ	(અગિઆગાર ઉપરથી) ચુરુ.	

સવાલ—પારસીનો મૂળ દેશ કયો? શા માટે ઇરાન છોડવું પડ્યું? દીવજદરથી પારસીઓ કયાં કયાં ગયા ? પારસીઓનો ધર્મ ધર્મ સમજવો. પારસીઓનું જાતનું કેદાણું કયું છે તે તે કયાં છે ?

પાઠ ૫૮.	કર્ફે=બીજો નામે, અથવા	ચાણેશ્વર=જમના નદી પર
ગીઝની=અફઘાનિસ્તાન	પાણીપત=પરદેશ (હાલ	પંજાબમાં શહેર છે
નું મુખ્ય શહેર	ત્યાં નાનું ગામ છે તે	ભંગાણુ=ટૂટ; નાસાનાસ
ટકર લેવાનો=સામે	પાનપત નામથી ઓ-	મિટી હાણાણુ=તદન
થવાનો	ળખાય છે)	પાચમાલી

[૫૨] ત્રીજી ચોપડીનો "ડિક્ટેશન શિક્ષક" પણ આના.

મિટી દાણાદાણુ કરી નાખી=તકન પામમાલ કરી નાખ્યા; ધણીજ નદારી દુઃખદાયક સ્થિ- તિમાં આણ્યા ધવાયો=ધાયલ થયો લાહોર=રાવી નદી પર પંખખનું મુખ્ય શહેર	છે. (એમાં લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર રહે છે) મનમાં ખટક્યા કરતી મનમાંથી જુલાતી નહિ; વારંવાર માફ આવતી હરણ કરવું=મળાકારે ભઈ લેવું ખેદીલ=નાખુશ તુચ્છકારી=ધિક્કારી	જંગલખપરી લડાઈ અખતર=સોઠાની જાળી વાળો અંગરખો આશિત=આશરો મેળવી રહેનાર શબ્દવેધ=શબ્દ ક્યાંથી આવે છે તે પારખી નિશાન તાકીને છો- વવામાં આવે છે તે
--	---	--

સવાલ—મહંમદગીઝની ક્યાંનો પાદશાહ? એણે હિંદપર કેટલી સ્વારી કરી? સ્વારી કરવાનો હેતુ શો હતો? પૃથુરાજને યોગખવો, ઇ સ. ૧૯૧૧ ને ૧૯૧૩ માં શું બનાવ બન્યો? મહંમદ ઘોરીએ હિંદુસ્તાન પર સ્વારી કરી ત્યારે રજપુતોના કયા કયા મુખ્ય રાજ્યો હતાં?

પાઠ ૫૯.

જડ=મૂળ યશસ્વી=કીર્તિમંત; ના- મંકિત ખેશક=(ખેનશક)=નકકી તેજસ્વી=પ્રકાશિત હેરાનગતિ=દુઃખ લખાણુ=લેખ; હસ્તાવેજ	તમાવી=સરકારે ખેડુતોને ધરિલા નાણાં હસ્તાવેજ=લેખ; લખાણુ અંધ=પાણીનું રોકાણુ કરવાને બાંધેલા પુસ્તા મહેસા=પાઠશાળા; વિ- દ્યાલય સરાઓ=વટેમાર્ગુઓને ઉતરવાની ધર્મશાળાઓ	પડતર=પડી રહેલી ખેદાણુ=ખેતી બીનરોજગારી=(બીન= વિના+રોજગાર+મ્) નિરધમી દયાભાન=રહેમ દીલી; ક્યાની લાગણી કનડો=હેરાન કરતો કાબેલ=હોશિયાર; પ્રવીણ
---	--	---

સવાલ—તખલખ વંશ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલા વર્ષ આજ્યો?

થોથી થોપડીનો "ડિક્ટેશન શિક્ષક" ધાર આના. [૫૩

દિરોજશાહની મા રજપુતાણી હતી છતાં મુસલમાન સાથે પરણવાનું
શા માટે કયુલ કર્યું? દિરોજશાહનાં લોકોપયોગી કામ ગણાવેલ.

પાઠ ૬૦.	અસ્તવ્યસ્ત=છિન્ન મિત્ર	મીરત=આમા ને અયો-
તૈમુર=સમરકંદનો મોગલ	અતિશયોક્તિ=હોય તેના	ધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતમાં
પાદશાહ	કરતાં અતિશય વધા-	લશ્કરી જાવણીનું શહેર છે
પક્ષ=તરફેણ	રીને કહેવું તે	હરદાર=ગંગા નદીપર
પુનરેજ=વ્રતલ	દરમિઆન=અરસામાં;	જનાતું ધામ છે
સમરકંદ=શિશિઆઇ તાર્ત-	વચમાંના વખતમાં	અરાજ્ય=(અનરાજ્ય)=
રીમાં શહેર છે (એમાં	કુચકરવી=લશ્કરનો મુકા-	રાજ વગરનું; અધેર
તૈમુરની કબર છે)	મ ઉઠાવી આગળ જવું	

સવાલ—ઇ. સ. ૧૩૯૫ ને ૧૩૯૮માં શું બનાવ બન્યો ?
તૈમુરની ઢુંક હકીકત કહો.

પાઠ ૬૧.	પઠાણ=મુસલમાનની એક	સ્થાન
યુદ્ધનીતિ=લડાઇ કરવાની	ગત છે.	દીર્ઘદૃષ્ટિ=લંબી નજર
રીત	અલગ=આધા	અનુની=ઉશ્કેરાએલા
રાજનીતિ=રાજ ચલાવ-	બેદીલી=નાખુશી	જળયાવેરો=માથા વેરો;
વવાની રીત	કાયમ=અચળ	માણસ દીઠ વેરો
અકબર=આબરનો પૌત્ર.	રાજ્યાધિકાર=રાજસત્તા	કાયસ્થ=હિંદુની એક
દુમાયુનો પુત્ર (એનો	જમામ=દોર: સત્તા	ગત
જન્મ ઉમરકોટમાં	આચકો ખાવો=પાછા	મહેસુલ ખાતું=જમાવધી
ઇ. સ. ૧૫૪૨ માં	હકવું	ખાતું
થયો હતો)	સન્માન=સત્કાર	આઇન અકબરી=અકબરના
ટેરકેટ=ક. મહામ	ધર્મનાં દિરંગદોર; હેરા	"૧૨૧૧ કામલ" પુરે ૧૧

૫૪] પાંચમી ઓગસ્ટનો "ડિક્ટેશન શિક્ષક" પાંચ આના.

અણલક્ષ્યજન=અકબરનો	અધિર મટયું	મીર અલદ=મુખ્ય ન્યા
વડો પ્રધાન	અનુપમ=જે બીજા કોષ	યાધીશ
વિધવાવિવાહ=પુનર્લગ્ન	ની સાથે સરખાવી ન	કાશ્વ=કુરાન પ્રમાણે
થાળે પડ્યું=શાંત પડ્યું;	શકાય તે; સવે.તમ	છન્સાફ કરનાર

સવાલ—અકબરની કારિદીનું વર્ણન કરો. અકબરે કયા કયા પ્રાંતો જીતા ? અકબરે કયા કયા સુધારા લાખલ કર્યા ?

પાઠ ૬૨.	કલલ=કાપાકાપી	ગાદી પરથી ઉઠાડી
હલદીવાટ=અરવલી પ-	જખમ=ધા	મૂકડો
વંતનું મેદાન	એકત્ર=એકઠા [વખત	રજૂભૂમિ=સડાઈની જગા
તુર્ક=મુસલમાનની ક્ષત	અણીનો વખત=ચારીક	સર્વત્ર=પધે
બોટો=મેળાપ; મુલાકાત	જમાન=મીડ; ટેાળું	તગ=ધોડાનો બધ
ટેહરક્ષા=શરીરનું રક્ષણ	દાખવી=મતલી	પુઠળ ફરો=નાછળ ફરી
કરનાર	ગ્વાલિઅર=મધ્ય હિંદ	અનુતરો=ચોતરો
વારસ=મરણ પછીનો	એજન્સિમાં સિંધીઆ-	
હકદાર	ની રાજધાનીનું શહેરછે	
ઉન્નત=તોફાની	પદબળ=(પદ+બળ)=	

સવાલ—પ્રતાપની બહાદુરીનું વર્ણન કરો.

પાઠ ૬૩.	મ.નગીર=જીતનાર)=	જડતી=નપાસ
સરઠામસરો=જહાગીરના	ફુનિયા જીતનાર; સલીમ	માનમરતબો=આપર
રાજ્યમાં છંગલાંડથી	કેલકાર=સરતપટા;	અને મોટાઈ
આવેલા વડીલ	કનારનામું	ગણુન=ગણુનગી
છુટથી=મરજી મુજબ	અગનારનાગતા=પોણા	અગનાપુર; જગાપી નહીને
જહાગીર=જહાંગ=ફુનિ	આકરી	કાંડે મુલતમાની

અભ્યર્ચનો "સુખગણિત શિક્ષક" દોઢ આનો. [૫૫

વસ્તીનું સહેર. (અહીં- ના સેલાં ને સાણા વખણાય છે) ચિતોહ=મેવાડની જુની રાજધાનીનું સહેર છે. અજમેર=રજપુસ્તાનમાં સહેર છે જદોઅસ્ત પડીમાંગવા માંડયો=જેરજદોઅસ્ત થવા લાગ્યા કળરો=કંટાકટ	ધરવટ=પોતીકાવત; બાપ ચારો ઠૂઠા મસ્કરી=ટોળટપ્પા સારા અંતઃકરણવાળો= શુદ્ધ મનનો પુલા=એક પાસે પુરુષ ને બીજે પાસે કીમતી વાતુ કે જ- વાહીર મૂકી તોલવાની ક્રિયા	કનાનો=તંબુનીકાપડની બીંત ખટપટ=કપટ ડરજહાં=(ડર=તેજ+ જહા=ફુનિયા)=ફુનિ- યાનું તેજ; (એવું નામ પાડવાનું કારણ એ કણ્ણીજ ખૂમસુરત હતી)જહાંગીરની બેગમ ફરમાન=ફુકમ
---	---	--

સવાલ—સર ટોમસરોને ઓળખાવો. સર ટોમસરોએ જહાં-
ગીરના રાજ્ય વિષે શું લખ્યું છે ?

પાં ૬૪. મયુરાસન=મયુર=મેર +આસન=મેઠક)=મેર- ના આકારની મેઠક; તખ્તે તાકિસ (એમાં હીરા, માણેક, મોતી વગેરે રત્નો જહાંચાં હતાં તેની કિંમત દેવનિઅર નામના યુ- દ્ધથી ગ્રેરીએ સાડા	છ કરોડની કરી હતી) બબ્બ=મોટું ને સુંદર રાજચિહ્ન=રાજા તરી કેની નિશાની દિવાની=લેણદેણ સંબંધી ફોજદારી=ચે.રી, ખુન, મારામારી વગેરે સંબંધી એલચી=વકીલ હાજરી=પાસે તખ્તે તાકિર જમણાંસા	ગજ=મેઠાનો સળીઓ ચે પુલીઆં=ચાર પુલ ભાચા=તીર રાખવાની કાચળીઓ ઝાલર=જૂલતી કોર; જૂલ તાજમહેલ=મહેલનું નામ છે. (અ મહેલ શાકજહાંએ પોતાની બેગમ મુમનાજ બેગ- મની યાદગીરી માટે ખાસાના બંધાયેલો.
--	--	---

૫૬] પહેલી ચોપડીનો “મુખગાથિત શિક્ષક” ૧૥૥ આના.

એના જેની સુદર (બીજી નથી) | દ્વિમાટિક સમુદ્રપર
ધમારત દુનિયામાં | વેનિસ=ઈટાલીમાં આ- | ખંદર છે.

સવાલ—શાહજહાને ઝોળખાવો. ટેવનિઅરે શાહજહાં પાદશાહની
ગહોબલાલીનું વર્ણન કર્યું છે તે પરથી આપણને શું જ્ઞાન થાય છે ?
મયુરાસન અને તાજમહેલ વિષે જે જાણતા હો તે લખો. મયુરાસન
કોણે બંધી મયું ?

પાઠ ૬૫.	પ્રસંગ=સંબંધ; ઝોળખા- આણુ	આપણમકકા=મકકાનો
શિવાજી=મરાઠી રાજ્યનો	આણુ	દરવાજો; સુરત શહેર
સ્થાપનાર (એ શાહજી)	વિજાપુર=દક્ષિણ મહા-	ચુસ્ત=આગ્રહથી વળગી
ભોંસલેનો પુત્ર. એના	રાષ્ટ્ર પ્રાંતમાં શહેર છે.	રહેનાર
જન્મ પુના પાસેના	સામેલ=દાખલ	સર કર્યા=નાખે કર્યા
જુનર ગામમાં ૧૬૨૭	રસ=કમંગ; મઝા	ધર્મધ=ધર્મ+અધ)
માં થયો હતો)	ઉડો=ધણીજ	ધર્મના આચાર વિચા-
ઔરંગઝેબ=શાહજહા-	છુટકારો=છુટકો	રમાં ધણીજ આગ્રહી
નો ત્રાજો પુત્ર;	ઉત્કંઠા=કચ્છા; મરજી	નજરકેદ=આસનકેદ
આલમગીર	મહમદનગર=મહારાષ્ટ્ર-	કટ્ટો=ખરો; પાકો
અનુન=નુરસો; આવેશ	માં સીનાનદી પર શહેર છે	અણુવિધાસ=અપતીજ
વિપમ=ઉલટાં; નકારાં;	છાપો મારી=હુલ્લો કરી	મંત્રી મંડળ=પ્રધાન
કંઠણ	દિલ્લેદારો=કિલ્લાની ચો-	મંડળ
કુગક=મદદ; આશરો	કી કરનારાઓ	નિષ્ઠા=આસ્થા; અહા
ધકો=દાનિ; તુકસાન	વિધિ=સલાહનું કહેણ	વિઅહ=અધ; અમોડો
	અણુલ=દરવાજો	

સવાલ—મરાઠી રાજ્ય સ્થાપનાર કોણ ? શિવાજી દીલ્હીથી કેવી
રૂઢિ કરી નાસી ગયો ? શિવાજીનું કુંડ વૃત્તાંત લખો ?

બીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” નો આના. [૫૭]

પાઠ ૬૬.	ગતિ=ચક્રિત	દુરબીન=આધેથી વસ્તુ
ધન=નકર	ધરી=પૃથ્વીના મધ્ય	જોવાનું કાચનું ચંત્ર
શોષ=નપાસ; ખોળ	ખિંદુમાં થકને ઉત્તર	સૂર્યમાળા=સૂર્ય, નાના
ઉપગ્રહ=નાનો ગ્રહ; મુ-	દક્ષિણ જે દક્ષિણ રેખા	મોટા ગ્રહો, તેમના
ખ્ય ગ્રહની આસપાસ	ગમ્ય છે તે	ચંદ્રો, ખરતા તારા
ફરનારો ગ્રહ	કક્ષા=અડોને સૂર્યની આ-	અને ધ્રુમકેતુઓ મળી
નરી=એકલા; ખુદ્દી	સપાસ ફરવાનો માર્ગ	થએલું મંડળ

સંવાદ—સૂર્યની આસપાસ કાણ કાણ ફરે છે ? સૂર્યમાં કેટલી ગરમી છે ? સૂર્ય જે પદાર્થોને ગરમી તથા તેજ આપે છે તે પદાર્થો કેવાં રૂપનાં હોય છે ? ગ્રહ એટલે શું ? ગ્રહ સાથી ઓળખાય છે ? બધા મળી મુખ્ય ગ્રહો કેટલા છે અને તે કયા કયા ? સૂર્યથી બધા પાસે તેમજ બધાજ આધે કયો ગ્રહ છે ? સૂર્યથી પૃથ્વી કેટલી દૂર છે ? દુરબીનની મદદથી કયા ગ્રહો શોધી કાઢ્યા છે ? કયા ગ્રહનું તેજ વધારે છે ? કયા કયા ગ્રહોને ચંદ્રો છે અને તે કેટકેટલા છે ? બધા ગ્રહોમાં સૌથી મોટો તેમ સૌથી નાનો ગ્રહ કયો છે ? મુખ્ય ગ્રહ સિવાય બીજા નાના કેટલા ગ્રહો છે અને તેઓ કયાં છે ? ગ્રહોને કેટલી ગતિ છે અને તે કઈ કઈ ? ગ્રહો કઈ દિશામાંથી કઈ દિશામાં ફરે છે ? સૂર્યની આસપાસ ગ્રહો ફરવાના માર્ગને શું કહે છે ? બુધ અને નેપ્ચ્યુન કાની આસપાસ ફરે છે ? ગ્રહો તથા ચંદ્રોને પોતાનું તેજ છે કે નહિ ? અને નથી તો સાથી પ્રકાશે છે ? કલકત્તાના સંગ્રહસ્થાનમાં કેવા તારા રાખ્યા છે ? ખરતા તારા કાની આસપાસ ફરે છે ? તેમનો ફરવાનો કાળ કહો. સૂર્યમાળા એટલે શું ?

પાઠ ૬૭	તેજનો તારો	મર્યાદા=રૂઢ; સીમા
ધ્રુવનો તારો=રશ્મિ	તેજસ્વી=પ્રકાશિત	ક્ષિતિજન્ય=કેન્દ્રજ

૫૮] ત્રીજા ધોરણના "મુખગણિત શિક્ષક" અઢી આના.

આમાસ ને પૃથ્વી મળી	સમર્થિ=પ્રાત તારાનું	ધરીનો ઉત્તર દક્ષિણ
અગ્રેસો દેખાય તે જગા	મંડળ	છેડો
ગોળાર્ધ=(ગોળ+અર્ધ)=	ધ્રુવક=અતિ તેજસ્વી	આકાશગંગા=રાતે આ-
અર્ધગોળ	તારો	કાશમાં પ્રકાશની ધોળી
નક્ષત્ર=તારામંડળ (નક્ષત્ર	ધ્રુવ=જે કદપેલી ધરી	પટ્ટી દેખાય છે તે
૨૭ છે)	ઉપર પશ્ચિમથી પૂર્વ	ધ્રુમસ=ધ્રુમાડા જેવી
મુખખા=જગ્યા	તરફ પૃથ્વી ફરે છે તે	વરાળ

જાવાહી—તારા અને અહનો તદ્દાવત કહો. ક્ષિતિજ એટલે શું તે સમજાવો. તારાઓ કઈ દિશામાંથી કઈ દિશામાં જાય છે ? ધ્રુવ તારા કેટલી જાતના છે ? દક્ષિણ ધ્રુવ તારો આપણને કેમ દેખાતો નથી ? અસલ સોકાએ તારાને ઝેળખવા માટે શું કીધું ? ધ્રુવનો તારો શોધી કાઢવાની સહેલી રીત કહો. તારાના વર્ગ શા આધારે પાડ્યા છે ? છેક પહેલા વર્ગમાં અતિ તેજસ્વી તારો કયો છે ? તારાના રંગ કેવા હોય છે ? નરી આખે કયા નક્ષત્રો દેખી શકાય છે ? છેક પાસેનો તારો કેટલો દૂર છે ? આકાશગંગા એટલે શું તે સમજાવો.

પાઠ ૬૮.

અક્ષાંશ=વિષુવદ્વૃત્તથી ઉ-
ત્તર કે દક્ષિણમાં કોઈ
જગાનું જે અંતર તે
રેખાંશ=કોઈ મુકરર
કરેલા રેખાંશવૃત્તથી
પૂર્વ પશ્ચિમમાં કોઈ
જગાનું જે અંતર તે

અંકુ=ઝીણું ટપકું
પ્રેત=નકલ
રૂપના=અટકળ,ધારણા
વિષુવદ્વૃત્ત=પૃથ્વીના ગો-
ળાપર મધ્યમાને જે
પૂર્વ પશ્ચિમ ફરતી
આડી લીટી દોરેલી
હોય છે ન

અક્ષાંશવૃત્ત=વિષુવદ્વૃત્તથી
સરખે અંતરે ઉત્તર
દક્ષિણ જે આડી
લીટીઓ દોરેલી હોય તે
વર્તુળ=ગોળ
રેખાંશવૃત્ત=વિષુવદ્વૃત્તને
કાટખુણે છેડીને બને
ધ્રુવમાં મળેને જાય
અંકુ મહદ્ વર્તુળ.

ચોથા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [પૃષ્ઠ

સવાલ—કોઇ પણ બિંદુ સપાટીના કયા ભાગમાં છે તે આકૃતિ કાઢી સમજાવો. નકશામાં આડી ઉભી લીટીઓ શા માટે દોરેલી હોય છે? એક નકશા ઉપરથી બીજો પાડવાનો મુખ્ય ઉપાય કહો. ગોળાપર નકશો પાડવાની રીત સમજાવો. વિધુવવૃત્ત, અક્ષાંશવૃત્ત, અક્ષાંશ અને રેખાંશની વ્યાખ્યા આપી સમજાવો. અક્ષાંશ વધારેમાં વધારે અને ઓછામાં ઓછા કેટલા હોય છે? અક્ષાંશના પ્રકાર કેટલા છે અને કયા કયા? પૃથ્વીના ગોળા પર અમદાવાદ કયે સ્થળે છે એ નક્કી કરવામાં કઇ ઠાઠ બાબતો જાણવી જોઈએ? રેખાંશ અને રેખાંશવૃત્તની વ્યાખ્યા કહો. રેખાંશ કેટલી જાતના છે ને તે કયા કયા? સૂર્યનો પ્રકાશ દર કલાકે કેટલો આગળ વધે છે અને તે તમે શાથી જાણ્યું? અમદાવાદ અને મુઝફ્ફમાં સૂર્ય કયારે ઊગે છે એ આપણે બરાબર જાણતા હોઈએ તો એ બે જગાં વચ્ચે કેટલાં રેખાંશનું અંતર છે ને શી રીતે જાણી શકાય? અક્ષાંશ અને રેખાંશનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૬૯,	તોફાન	પેડે કુંડાળા કરતો જો-
ત્રાસે =તિરકસ	આધી=જે પવનથી આ-	રમાં છુટેલો પવન
નિયમિત=મુકરર	કાશ ધૂળ વડે છવાઇ	વાપારવાયુ=વેપારને
મોન્સુન=મોસમ	જાય તે પવન	માટે અનુકૂળ આવે
વાયાઝુડું=પવનનું	વટાળીએ=અમરાની	એવો પવન

સવાલ—ધુમાડો સીધો ન જતાં ત્રસો જાય છે, આગ લાગે સારે પવન છુટે છે તેવું કારણ શું તે સમજાવો. સૂર્યના તાપથી પવન ઉત્પન્ન થાય છે તે કાબજો આપી સમજાવો. દરેક આ કિનારે રોજ નિયમિત ત્રા કેટલા પ્રકારનો વાય છે? જમીન તપે છે તેટલું

૬૦] પાંચમા ધૈર્યુનો: “મુખમણિત શિક્ષક” ચાર આના.

પાણી તપતું નથી તેનું કારણ શું ? સમુદ્ર તરફથી જમીન તરફ અને જમીન તરફથી સમુદ્ર તરફ વા કયે વખતે વાય છે. અને તેનું કારણ સમજાવો. વ્યાપારવાયુ વિષવૃત્તથી ઉત્તર તથા દક્ષિણમાં કેટલા અક્ષાંશ સુધી વાય છે અને તેનું કારણ કહો. મોન્સુન વા કયા કયા દેશોમાં વાય છે ? હિંદુસ્તાનમાં ધણો તાપ ક્યારે પડે છે અને તે પડવાનું કારણ સમજાવો હિંદુસ્તાનમાં વરસાદ કયા ખુણામાંથી આવે છે અને તે ખુણામાંથી આવવાનું કારણ કહો. શિયાળામાં વા કયા ખુણામાંથી વાય છે અને તેનું કારણ સમજાવો. અનેક જાતના વા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ શું ? અને તે વા કયા કયા તે કહો.

પાઠ ૭૦	રેતાળ=રેતીના પત્થરની	ગામ છે ત્યાંથી ૮૨ મૈલ
રંદો=લાકડું સાફ કરવાનું હથિયાર	ખેતી	છોટે કોડકણી ગામ
કદ=આકાર	નદીનું પાત્ર=નદીને વહેવાનો માર્ગ	પાસે આ ધોધ છે
મુરમ=એક જાતના કાંકરા; મરડીઆ કાંકરા	ખખોલ=ચુકા; ખોલ	સારાંશ=(સાર=મતલબ નઅંશ=માગ) મુખ્ય મતલબ
	ગેરસપા=ચાનડા બિલ્લાના હોનાવર તાલુકામાં	

સવાલ—પૃથ્વીપર કયા કયા રંદા હંમેશાં ફર્યા કરે છે કે જેથી જમીન ધસાઇ જાય છે ? ખડકનો ભુકેા શી રીતે બને છે તે સમજાવો. ચુનાના પત્થર તથા આરસપહાણુ જલદી શા કારણથી ધસાઇ જાય છે ? જમીન, ખડક, અને હુંગરા શાથી ધસાઇ જાય છે ? રેતાળ, ઘોળી અને રાતી જમીન થવાનું કારણ કહો. મુખ્ય હંસાડામાં લાલ માટી કયાં ધણી જોવામાં આવે છે ? રેતી શી રીતે બને છે ? નદીના પાણીમાં જમીન ખોદવાની શક્તિ શા કારણથી વધારે છે ? મુખ્ય હંસાડામાં કયા કયા પ્રખ્યાત ધોધ છે ? સમુદ્રમાં ખડક શી રીતે બનેલો હશે ?

શુન્નરાતની સાથે ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના. [૬૧]

પાઠ ૭૧.	પરફતું ઠેકાણું	કઠાવર=શરીરે પુષ્ટ
ભૂતળ=દેશની સપાટી	નદી=મેટી નદી	મિનાશ=બેઝ; શરદી
નદી, નાળાં, પર્વતો	રણુ=રેતીનું મેદાન	કસરીઆ=કરકસરથી
વગેરે સંબંધી હકીકત	ખાળે=અટકાવે	કામ કરનાર
ભૂતળ રચનાં=દેશની સ-	અટકાવ=રોકાણુ	કસરસ
પાટીની તથા નદી	સમઘાત=સરખી; મધ્યમ	કમજોર=નબળા
નાળા પર્વતો વગેરેની	સર; ધણી ગરમ, તેમજ	ખાનપાન=ખોરાક ને
રચના	ધણી ઠંડી નહિ એવી	પાણી
હિમાલય=(હિમ+અરધ	માફકસર=એકઘે તેવી	નળિએરી=નળીઆના
+આલય=ઠેકાણું)=	સાહસિક=હિંમતવાન	પ્રમાણુ=માપ

સવાલ—હિંદુસ્તાનની લંબાઇ પહોળાઇ કયાંથી કયાં સુધી ફેરેલી છે? દુનિયામાં સૌથી ઉંચો પર્વત કયો છે? હિમાલય નામ પડવાનું કારણ શું? હિંદુસ્તાનમાં ઉંચા પર્વતોની હાર ગણાવો. હિંદુસ્તાનમાં મોટામાં મોટી નદી, રણ અને જંગલો કયાં છે અને તે કયાં કયાં છે? હિંદુસ્તાનમાં તાપ વધારે પડવાનું કારણ કહો. ઉત્તરના ઠંડા ને સૂકા પવનને કાણુ અટકાવે છે? દક્ષિણના ગરમ અને ભેજવાળા પવનને એવો અટકાવ છે કે નહિ? કોકણમાં વરસાદ વધારે અને ઘાટની પેલી તરફ ઓછો થવાનું કારણ શું? ગરમી કયાં ઓછી લાગે? કોઇપણ પ્રદેશની હવા જાણવા માટે કયા ચાર કારણો ધ્યાનમાં રાખવાં? શુન્નરાતના દક્ષિણ ભાગની હવા તથા તેની લોકો પર કેવી અસર છે તે કહો. ઉત્તર શુન્નરાત, સિંધ અને રજપુતસ્તાનની હવા તથા તેની લોકો પર અસર કહો. પશ્ચિમઘાટ, મદ્રાસ ઇલાકો, બંગાળા પ્રાંત, મધ્યહિંદ અને પંજાબની ભૂતળ રચના તથા તેની લોકો પર થી

૬૨] હિંદુસ્તાનની સાંભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના.

અસર છે તે કહો. જુદા જુદા ભાગોની હવા જુદી જુદી છે તેથી
ત્યાંના લોકોમાં શી વાતનમાં ફેર છે તે કહો. અને તે ફેરફાર ગણાવો.

પાઠ ૭૨.	સરાય	અને વેપારી મથક
વહેવારના=આવવા જા- વાના	ખુલ્લો મુકાબેલો છે=	ખેતર ઘાટને નાકે
અમલ=સત્તા; રાજ	વપરાસમાં આવે છે	આવેલું છે.)
લોહાની સડક=રેલવે	પેસાવર=વાયવ્ય સરહદ	અનુક્રમે=એક પછી એક
ગવર્નર જનરલ=વાઇ-	પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર	દર=માવ
	(એ મોટું લસ્કરી	કપલાણ=કપલી બાજુએ

સવાલ—હિંદુસ્તાનમાં વહેવારના મુખ્ય ફેરલા રસ્તા છે. અને
તે કયા કયા? ક્યાં ક્યાં કેટલી મોટી સડકો ક્યાંથી નીકળી ક્યાં
મોટા શહેરમાં થઈ જાય છે તે કહો. હિંદુસ્તાનમાં લોહાની સડક
કયા સનમાં નાંખાઈ અને તે વખતે ગવર્નર જનરલ કાણ હતો
અને તે ક્યાંથી ક્યાં મુખી નાંખાઈ? હાલ કેટલા મૈલની રેલવે
બંધાઈ છે? મુખ્યથી પેશાવર હિંદી અને મદ્રાસ કેટલા દૂર છે?
આગમોટીને રસ્તે કપલા શહેરોમાં જતાં કેટલા દિવસ લાગે?
સાદી સડકની મુસાફરી કરતાં આગમોટીની મુસાફરીમાં શા શા
ફાયદા છે તે કહો હિંદુસ્તાનના પશ્ચિમ તથા પૂર્વ કિનારાનાં મોટાં
જંદોરો ગણાવો. કરાંચી અને રંગુન વચ્ચે સમુદ્ર વાટે કેટલા મૈલનું
અંતર છે? હિંદુસ્તાનની ક્યાં ક્યાં મોટી નદીઓમાં આગમોટ તથા
વહાણો જઈ શકે છે? ગંગા નદીમાં ક્યાં સુધી આગમોટ તથા
વહાણો જઈ શકે છે? કોચીન, ત્રાવણકોર અને મલબાર કાંઠાની
થડમાં કેવાં સરોવર છે?

પાઠ ૭૩.	પ્રીતિવાળા	નમસ્કાર=પ્રણામ
પરમસ્નેહી=મૃણીજ	રા. રા. =રાજમાન રાજશ્રી	વિશેષ=ખાસ; વધારામાં

મુળ્ય ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રમોત્તરમાળો જા આના. [૬૩

મુખ્યપ્રદેશકુશળ	દીવાદાંડી છે)	વડાવી=મોળંગી
જહાજો=મોટાં વહાણો	પોરબંદર=મુઢામાપુરી;	અનુકૂળ=માફક
ડકકો=માલ ચલાવવા	(કાઠીઆવાડમાં બંદર છે)	પોટુંગલ=પુરોપ ખંડની
ઉતારવા માટે બાંધેલો	પ્રસિદ્ધ=ગણીતા	પશ્ચિમમાં દેશ છે
લાકડાનો ધાટ	આયાત=પરદેશથી આ-	ઇમારતી કાટ=ઇમારત
વેરાન=ડેજાડ; વસ્તી	વનો માલ	બાંધવામાં વાપરવામાં
વમરનો	નિકાસ=ગીને દેશ જતો	આવતું લાકડું
કાથો=નાળિયેરની છાલ	માલ	કોચીન=મદ્રાસ ઇલાકામાં
માંડવી=કચ્છ પ્રાંતમાં	મથુતરી=હિસ.બ	દેશી રાજ્ય છે.
બંદર છે (અહીંઆં)	ઉચ્છલપાથમ=આપ લે	મિતિ=તિથિ

સવાલ—કરાંચી, માંડવી, પોરબંદર, મુંગલ, રત્નાગિરી, ગોવા, કારવાડ, માંમલોર અને કોચીન એ શું છે અને ક્યાં છે અને ત્યાંથી કયો કયો માલ આયાત તથા નિકાસ થાય છે તે કહો. કરાંચીથી કોલંબે જતાં રસ્તે ક્યાં ક્યાં બંદરો આવે છે તે અનુક્રમે ગણાવો.

પાઠ ૯૪.	મળ=ફાંટા	ઇલાકામાં કોરો મંડળ
રંમુન=મલદેશનું મુખ્ય	પોરેચરી=મદ્રાસ ઇલા-	કાંડાપર બંદર છે.
જહેર છે	કામાં ફેંચની રાજધાની	મંજમ=મદ્રાસ ઇલાકામાં
અર્થે=વાસ્તો; માટે	નું જહેર છે.	બંદર છે
સિંકોના=એ નામનું ઝાડ	કમાવેલાં=પકવેલાં	માડું=નદીકાંઠાની
છે એની છાલમાંથી	છાછર=મણો ઉડોનહિતો	રેતાળ જમીન
કિનાઇન બનાવે છે	નેગાપદ્મ, મછલીપદ્મ,	ચિતેગમ, આકઆમ=
માફક=અનુકૂળ	વિજગાપદ્મ=મદ્રાસ	મલદેશના પશ્ચિમ

કિનારા પર બંદર છે	દેશીસીન તેલ	તેજભાલની બણી
ખનીજ તેલખમીનમાં	ચિલ્કાખમદાસ ઇલાકામાં	આવ જ થાય તે
થી નીકળતું તેલ;	આરાપાણીનું સરેવર છે.	

સવાલ—કાલબોમાં બધા દેશોની આગબોટો શા માટે આવતી હશે ? કાલબોનો આયાત તથા નિકાસ માલ કહો. પોંડેચરી કેને તામે છે અને તેમાં શેનાં કારખાનાં છે ? મછલીપટ્ટણનો નિકાસ માલ કહો. વિજ્ઞાપટ્ટણથી કયો કયો માલ નિકાસ તથા આયાત થાય છે ? ચિલ્કા શું છે, ક્યાં છે અને શાને માટે પ્રખ્યાત છે ? કલકત્તા નામ પડવાનું કારણ શું ? ચિનેગામ અને આકિઆમ બંદર ક્યાં છે, અને ત્યાંથી કયો કયો માલ નિકાસ તથા આયાત થાય છે ? તથા શું વધારે પાકે છે, એની હવા કેના જેવી છે ? રંગુન ક્યાં છે, શું છે અને અહીંથી કયો માલ નિકાસ થાય છે ?

પાક હપ.	કામ કરવાને નિમાયલો	નીમણુકખગોડવણ
વહીવટ=કારભાર	અધિકારી; એન્ડ;	મંજુરી=પરવાનગી
સંસ્થાન=દેશી રાજનું	મુખત્યાર	હસ્તક=તાબે; હાથમાં
રાજ્ય	સેક્રેટરી=કારભારી	ઈંડીઆ ઓફિસ=હિંદની કચેરી
ક્ષેત્રફળ=ક્ષેત્રનો વિસ્તાર.	સંયુક્ત=જોડાયલા	વાઇસરોય=રાજાને બદલે
પ્રતિનિધિ=પોતાને બદલે	હાઇકોર્ટ=મોટી અદાલત	નિમાયલો અધીકારી.

સવાલ—હિંદુસ્તાનમાં નાનાં મોટાં સંસ્થાનો કેટલાં છે ? બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના પ્રાંતો શા માટે કર્યા છે ? બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના પ્રાંતોનાં નામ દો. સર્વથી મોટાં દેશીરાજ્યો ગણાવો. હિંદુસ્તાનનો મુખ્ય અધિકારી કાણ અને તેની નીમણુક કાણ કરે છે ? વાઇસરાયને મદદ કરનારી સભામાં કેટલા સભાસદો હોય છે ? અને ફરક સભાસદો

ભાઈવર્ગનો “મુખગણિત શિક્ષક” હોઠ આનો. [૬૫

કયા કયા ખાતાપર દેખરેખ રાખે છે ? કયા કયા કામપર અવનર જનરલ પોતે દેખરેખ રાખે છે ? દરેક ખાતાનું કામ કરવા માટે કયા અધિકારીઓ નિમેશ છે અને તે કોના તાબામાં રહી કામ કરે છે ? અવનરો, લેફ્ટનન્ટ અવનરો, મુખ્ય કમિશનરો, અને ફેસિડટો, બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના કયા કયા ભાગપર છે ? મુખ્ય કમિશનરો અને કમિશનરોને કઈ સત્તા નથી ? શહેનશાહના પ્રધાનની સત્તા નીચે કયાં કયાં કામો છે ? હિંદના વજીરની ઓફિસ કયાં છે અને તે ઓફિસને શું કહે છે ?

પાંચમી ચોપડી ભાગ ઉઝના અર્થ.

પાઠ ૭૧.	અવકાશ=ખાલી જગા;	કામ=વાસણુ
વાતાવરણ=(વાત+વાયુ)	માર્ગ	અવરથા=સ્થિતિ; હાલત
આવરણ=દાંકણ) પૃથ્વીની	વાયુશોષક=વા	પ્રાણવાયુ=ઓક્સિજન
આબુખાશુ વીંટાલો વા	લેનાર	કાર્બોનિક એસિડ ગ્લાસ=
મળે નહિ ઉતરે=મમ	સિદ્ધ=સાબિત; નક્કી	કાર્બોન અને ઓક્સિ-
જમાં હસે નહિ	દળ=દ; જડાદ	જન મળવાથી થએલો
પરપોટા=પાણીમાં વાને	ટન=મુંઝવેલો ૮૦ મણુ;	વાયુ. (એ ઝેરી છે)
લીધે બીડી આવતા કુકા!	૨૦ હંદવેટ	

સવાલ—હવા વિષે શું જાણો છો ? વાતાવરણ એટલે શું તે સમજવો. ખાલી વાસણમાં શું હોય છે ? હવા હોય તો તે સાબિત કરી બતાવો. હવામાં ભાર છે એ વાત ક્ષાથી સાબિત કરી શકશો ? આપણા દરેકના માથાપર વાતાવરણનો કેટલો ભાર છે, એટલો ભાર છતાં આપણે છુંદા જતા નથી તેનું કારણ શું ? હવા કેવો પદાર્થ કહેવાય ? હવા ધન નથી તેમજ પ્રવાહી નથી તે સમજવો. હવામાં

૬૬] પહેલી ચોપડીને । “મુખગાથિત શિક્ષક” ૧૥૥ આના.

મુખ્ય ક્યા ક્યા એ વા છે ? દીવો દેવતા યજ્ઞવાને અને શ્વાસ લેવાને ક્યો વા ઉપયોગી છે ? એકિસજન જો વધારે ઉપયોગી છે તો તેમાં બીજો વાયુ શા માટે ભેળ્યો છે ? કોલગ્વાસ એટલે શું અને તે શી રીતે ઉત્પન્ન કરી શકાય ?

પાઠ ૭૭.	પડધો=સામો અવાજ	ધડો=દ્વાબલો
અતુરપ=આખેહુમ; નહ	ધાર=અવાજ; ધ્વનિ	તોછડાધ=કલકાધ;
લે નકલ	પડધમ=એક વાજીત્ર	અવિવેક
અડખે પડખે=આગુ-	પ્રતિધ્વનિ=(પ્રતિ+ધ્વનિ)	સન્નપતા=સલુકાધ; વિવેક
બાગુમાં	=સામો અવાજ;	જડ=નિજીવ
પુંદી વળ્યો=ફરી વળ્યો	પડધો	અદ્ય=માન; વિવેક

સવાસ—પડધો એટલે શું ? પડધો શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગથી સમજાવો. પડધા ઉપરથી આપણે શું શિખામણ લેવી ?

સમજુતી—કુનિયામાં જડ વસ્તુ પણ આખેહુમ જવામ આપે છે, કે ગરીબ હોય અથવા રાજા હોય તો પણ તેઓ જેવું બોલે તેવુંજ સાંભળે.

પાઠ ૭૮.	તરંગ=તરંગ; ખુદા	ટાર=કોલસામાંથી નીકળતો પ્રવાહી ડામર
જુનાજમાનનો=અસલી	ગાઠનિદ્રા=ભર જીવ	કોલસાવાયુ=કોલગ્વાસ;
વિચારતો	વિચિત્ર=નવાધ જેવી	જેના દીવા થાય છે
ગોદી=નહાણુને લાંગર-	બીજોયુગ=ત્રેતાયુગ(યુગ)	તે આસ
વાની જગાં; બાંધેલી	ચાર છે સત્ય, ત્રેતા;	કાળાંતરે=વખત જતાં
ખાડી	કાપર, કળિ)	ખાણીઆ=ખાણુમાં કામ
અગ્નયમ્ન=તાગુમ્ન	ફર્ન=નેતરના જેવો ભેજ	કરનાર મજુર
ડામર=ખનીજટાર; જાડું	વાળીજમીનમાંથતોછોડ	ધાડ=આકૃત
કાળું પેટ્રોલ્યમ	છાંદી લાધ=પાંધ કરી	

ખીજ ધારણુને “સુખમણિત શિક્ષક” જે આના. [૬૭]

સવાલ—ખનીજ કોલસો શું શું ઉપયોગમાં આવે છે ? કોયલા શી રીતે ખન્યા હશે ? કોલખાસ શી રીતે ખનાવે છે ? ખનીજ અને સાધારણ કોયલાનો મુખ્યત્વે ફેરો.

પાઠ ૭૩.	ચકલી=ચાવી	સવેળા=વેળાસર
ટગર ટગર=એકકી નબરે;	સેન્=પાણીની હાથે	
ધારી ધારીને	જડતી ઝીણી ધાર	

સવાલ—લવણ એ કુવારો હાથે જોડે છે એ કેવી રીતે છોકરાને સમજાવું તે તમે કહો. પાણીના કયા ગુણને આધારે કુવારો જોડે છે ?

પાઠ ૮૦.	ગરમીમાપક યંત્ર=ગરમી	ઘટ=ખડો
પારો=એક જાતની	માપવાતું યંત્ર; ચમા-	એકત્ર=એકઠા
સફેદ રંગની પ્રવાહી	મીટર	વિસ્તાર પામે=ફેલાય
ધાતુ (એ ઠંડા મુલકમાં	હિમખિંદુ=એ ખિંદુપર	આકો=નિશાન
ધનરૂપે હોય છે)	પારો આવે ત્યારે	માર્ગ=અવકાશ
	પાણી ઠરી જાય છે	

સવાલ—પારો શું છે ? પારાતું રૂપ કેવું છે ? પાણીથી કેટલા અણો ભારે છે ? એક વાસણમાંથી ખીજ વાસણમાં કયા ગુણને લીધે રેડી શકાય છે ? હરકોષ્ટ વસ્તુપર ગરમી અને ઠંડીની શી અસર થાય છે ? પાણી ઉપર ગરમી અને ઠંડીની એકજ અસર થાય છે કે જુદી જુદી ? થર્મોમીટરમાં પાણી ન ભરતાં પારો ભરવાનાં ખાસ કારણ સમજાવો. થર્મોમીટરની કૃતિ સમજાવો. થર્મોમીટરમાં પારો શી રીતે ભરે છે ? હિમખિંદુ ને ઉકળતા પાણીતું ખિંદુ શી રીતે નક્કી કરે છે ? થર્મોમીટર યંત્ર કેટલી જાતના છે ? અને તે ત્રણમાં ફેર શું છે ? તથા એ શું ઉપયોગમાં આવે છે ? (થર્મોમીટર યંત્ર ત્રણ જાતના છે. સેન્ટીગ્રેડ, ફારનહાઈટ, અને રોમર, સેન્ટીગ્રેડમાં ૦ થી ૧૦૦, ફારન-

૬૮] ત્રીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” અઢી આના.

હાલ્ટમાં ૦ થી ૩૨ અને ૩૨ થી ૨૧૨, રામરમાં ૦ થી ૮૦ અંક હોય છે. ફારનહાલ્ટ વધારે ઉપયોગી છે કારણકે દિનચિંત્ર કરતાં ઝાઝી ગરમી એનાથી જાણી શકાય છે.)

પાઠ ૮૧. | દાંડો=હાથો | બંનેવાણી ઉંચું ઉડા
સ્પષ્ટ=મુદ્દું | પડદો=પડ; આંતરો. | હવાનોસંચો. લામ=તક

સવાલ—નીચેની હવાના દબાણથી પાણી નીચે પડતું નથી તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પાણી બરેલા સીસામાંથી હવા શોષી લાઇએ છીએ ત્યારે પાણી શા કારણથી મોંમાં આવે છે તે સમજવો. પીચકારી ને બંબાથી રમનામાં શું તફાવત છે ?

પાઠ ૮૨. | દક્ષિણમાં દેશ છે. | ચેતવણી=અગર; સૂચના
ઉપયોગ=વાપર | પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક)= | કેશીશ=ચલન; મહેનત
વાયુભારમાપકયંત્ર=વાતું | ફરક | મૂલ=અધરો
દબાણ જાણવાનો સાધન | સ્તંભ=કાચની નળીમાં | પ્રવીણ=મહિતગાર
બેશ=સારો | પારાની જબી દાંડી | અનુમાન=અટકળ;
ઘટાક્ષિ=ચુરોપખંડની | સંભવ=આશા; બરોસો | ધારણા

સવાલ—હવાના દબાણનો ઉપયોગ બંબાના કામમાંજ થયા છે કે બીજા કોઇ કામમાં થાય છે ? કયા નિયમને આધારે વાયુ-ભારમાપક યંત્રો બનાવ્યાં છે ? વાયુભારમાપક યંત્રની બનાવટ કહો. જોમ ઉંચે જઇએ તેમ હવાતું દબાણ ઝાણું થવાનું કારણ કહો. સમુદ્રની સપાટીએ પારો કેટલા ઈંચની ઉંચાઇએ હોય છે ? કેટલા પુટની ઉંચાઇએ પારો એક ઈંચ હેઠે ઉતરે છે ? વાયુભારમાપક યંત્રથી વરસાદ ક્યારે થશે અથવા તો તોફાન ક્યારે થશે એ જાણવાનું કારણ સમજવો. આપણા હિંદુસ્તાનમાં વાયુભારમાપક યંત્રમાં શતા

થાથા ધારણુનો "અુખઅણિત શિક્ષક" આર આના. [૬૬

ફેરફારની નોંધ કર્યાં રાખવામાં આવે છે ? તેથી શો લાભ છે ? પાસનો ઉપયોગ કયા કયા કામમાં થાય છે ? ખેરામિટરમાંનો તમામ પારો નીચે હતરી ન પડતાં પાસની સપાટીથી ૩૦ ઈંચની ઉંચાઈએ રહેવાનું કારણ શું ?

પાક ૮૩.	ફૂલમણી=ફૂલના ગોટાનું	ખીજનશય=ખીજન+આ-
એકદળ=દાળ વગરના	ઢાંકણ	શય)=ખીજને રહેવાનું
દ્વિદળ=એ દાળવાળાં	વજ્રપત્ર=ફૂલનાં ઢાંકણુનાં	ઠેકાણું
આડકતરાં=નાંઠાનુંકા	નાનાં પાંદડાં	ઢાંડી=ડીકું
	લાણુ=અંધ જેસતો	રેસા=તાંતણુ

સવાલ—વનસ્પતિના અુખ્ય કેટલા વર્ગ પાડી શકાય, અને તે કયા કયા તે દાખલા આપી સમજવો. ફૂલવાળી વનસ્પતિના કેટલા ભાગ પડે છે અને તે કયા કયા ? એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિનાં ખીજાંજ ફેર છે કે ખીજ કયામાં ફેર છે ? મૂળ, થડ ઉપરથી એકદળનું કે દ્વિદળનું શી રીતે જાણી શકાય ? એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિના થડમાં શો તફાવત હોય છે ? બંનેનાં પાંદડાંમાં શો ફેર છે ? એ બંને વનસ્પતિના ફૂલમાં શો ફેર છે ? એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિના મૂળ, થડ, પાંદડાં, ફૂલ અને ફળનો તફાવત ગણાવો, અને એવી વનસ્પતિના દાખલા આપો.

પાક ૮૪.	કેસર=તાંતુ; તાંતણુ	આતુરતા=કેમેટ; હચ્છા;
વજ્ર=ફૂલનું ઢાંકણ	ખાંચ=ખોખાથુ	મરછ
પુષ્પકોશ=પાંખડીવાળો	પરાગકોશ=પરાગનો જથ્થો	સંયોગ=સં=સાથે+યો
ભાગ	સમાંતર=સમનમ્પતર	ગ=ખેડ, જી=ખેડાપ;
ઢાંકણુ=પાક; અસ્તર	અસ્તર એ અંતર	ભેગા થવું તે

૭૦] પાંચમા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

સવાલ—ફૂલમાં કયા બે ઢાંકણ છે ? ઊંકેસર અને પુંકેસરને અવશ્યની ઈંદ્રિયો શા માટે ગણવી ? પુંકેસરમાં કયા કયા બે ભાગ છે ? પરાગકોશની રચના સમજાવો. ઊંકેસરના કેટલા ભાગ હોય છે અને તે કયા કયા ? બધા ફૂલમાં ઊંકેસર અને પુંકેસર હોય છે ? પુંકેસરમાંથી ઊંકેસરમાં પરાગલાવવામાં કોણ કોણ મદદ કરે છે ? પરાગની રજકણને કેટલા ઢાંકણ હોય છે અને તે કયા કયા ? બીજનશયમાં શું બરેલું છે ? એ ઈંડામાં શું હોય છે ? ફળ શાથી બંધાય છે ? બીજનશય પકવ થઇ તેનું શું થાય છે ? ઈંડાનું શું થાય છે અને તે કયાં રહે છે ? બીજને રોપવાથી શું થાય છે ?

પાંડ રથ,	બપ=ફૂલ)=ફૂલવાળી	પાધરો=લાગલોજ
અપુબ્પ=(અનદિ+પુબ્પ	જળાશય=(જળ=પાણી+	પિડ=ગોળો
=ફૂલ) ફૂલ વગરની;	આશય=ઠેકાણું)=પાણી	પંકિત=મત; વર્ગ
અદળ	નું ઠેકાણું. જેમકે નદી-	સમૂળમાં=બીજકુલ; મુદ્દલ
મુખ્યત્વ=ધણું કરીને	તળાવ. કુવા, વાવ વગેરે	સમાસ=સમાવેશ
પરિપક્વ=પુરા પાકા	અદળ=અપુબ્પ; ફૂલ	પાન=ગ્રીણું પાંદડાં
સપુબ્પ=(સ=સાથે+પુ-	વગરની	નિચિત્ર=નવાઇ જેવી

સવાલ—હંસરાજ શું છે ? અને તેને લોકો શા માટે રોપે છે ? હંસરાજ ઘણું કરી કયાં ઉગે છે ? હંસરાજ કયા મુલકમાં મોટા થાય છે અને કયા મુલકમાં મોટા થતા નથી ? હંસરાજને પાંદડાં હોય છે કે નહિ અને પાંદડાં જેવું દેખાય છે તે શું ? હંસરાજની નસો કોના જેવી હોતી નથી અને કોના જેવી હોય છે ? અપુબ્પ વનસ્પતિના દાખલા આપો. અપુબ્પ વનસ્પતિને કેવી વનસ્પતિ કહે છે ? હંસરાજનો છોક શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ? સેવાળ ને પાંદડાં વગરની વનસ્પતિના

બાળપૌષ્ઠીને "ડિક્ટેશન શિક્ષક" બે આના. [૭૧

દાખલા આપો. કુઝ કેવી જગ્યામાં થાય છે ? બેક્ટરીઆ નામનાં ઝીણું જંતુ એ શું છે ?

પાકે ૮૬.	સાવરણી=ઝાડું; વાસીદું	સ્વાદિષ્ટ=સ્વાદવાળું
મંજરી=માંજર; ફૂલને	કાઢવાનું સાધન	પુરણપોળી=વેઢમી
ઠેકાણે બેસે છે તે	મશાલ=મોટો કાકડો	હૃદયવૃક્ષ=પ્રત્યેલું આપે
મોબલ્લરની વચમાંનો	દામણા=પથુને પગે	એવું સ્વર્ગનું ઝાડ
આડો થાંભલો	બાંધવાના દોરડાં	શૂળ=કાંટો
પરનાળ=પાણી ઝીલવાનું	ડોયો=લાકડાની દાંડીનો	પરડા=બાવળની શીંગ
કે તેને એક ઠેકાણેથી	મોટો પળો	ટીશી=ખીટ્યા વગરના
બીજો ઠેકાણે પહોચાડવાનું સાધન	તાસક=ઢાંકણું	પાંડાંનો જથો

સુવાદા—નાળિયેરીનું થડ કેટલું ઊંચું હોય છે ? મંજરી પુટયા પછી કેટલા વખતમાં નાળિયેર બધાય છે ? સારી જમીનમાં બિગેલી નાળિયેરી પરથી વધારેમાં વધારે કેટલા નાળિયેર ઉતરે છે ? નાળિયેરી કેટલાં વરસ સુધી ફૂળે છે ? નાળિયેરના ઝાડના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. બાવળની છાલ, પરડા, બાવળ, શુંદર અને કાંટાનો ઉપયોગ મણાવો.

પાકે ૮૭.	ટકાઉ=ધણો વખત ચાલે	વગેરેમાં પાકે છે
હિંદી શહેનશાહત=	એવું	તે જંતુ
બ્રિટિશ હિંદુસ્તાન	અંધાપિ=હાલ સુધી	સળવુ=કાંઠી જંતુ
ધેર=ધેરાવો	અણ્ણિશુદ્ધ=જેવું ને તેવું	ટેટા=ડાનાં ફળ
પાલાં=અપેડાની ટટી	રોગાનબરંગવામાં વપ	હગાર=કીડી
અસ્તરમાંહેતું પક	રાતું તેલ	સામિધ=અગ્નિ સળગા
બીજા કાળકાંડો	ઉપક્રમકાંડાળ, કુચડાં	વરાની લાકડી

૭૨] પહેલી શાપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” અહીં આના.

વડવાઈ=વડની ડાળી- | નેવાં ફાંટા | સામે ગંગવર વડ છે
માંથી કુટેલી દોરી | કખીરવડ=ચુકલતીર્યની | ઘટા=ભરાવ

સવાલ—સાગ ક્યાં ક્યાં જમે છે ? અને સાં મણો જિગવાનું કારણ શું ? સાગના પાંદડાંનું વર્ણન કરો. એ શું ઉપયોગમાં આવતાં હતાં ? સાગનું ઝાડ વધારે ટકાઉ શા માટે છે ? એમાંથી તેલ નીકળે છે તે શા ઉપયોગમાં આવે છે ? સાગના લાકડાનો વધારે ઉપયોગ થવાનાં કારણ કહો. વડનું વર્ણન કરો અને તેનો ઉપયોગ કહો. કખીરવડ ક્યાં છે અને તેને માટે શું નળો છે ?

પાઠ ૮૮.	જંગળ=ખટપટ	દંડીવાળું સફેદ પાંખ-
ચોખ્ખ=લાયક; જોધએ	ફણુગો=ચાંકર	ડીનું ફૂલ
તેવા; બંધએસ્તા	પ્રસંગ=તક; વખત	ટમેટા=વલાયતી વેમણુ
અધવચ=વચગાળો	પારિગતક=એક જાતનું	કલમ=રોપવા માટે ઝા-
સતેજ=વધારે જગૃત	સુગંધીદાર કેસરીઆ	ડની કાપેલી ડાળી

સવાલ—સમજી માખાપો અને અણુસમજી માખાપો શું કરે છે ? માખાપોએ છોડરાની અવલોકન શક્તિ તથા જ્ઞાન મેળવવાની કચ્છાને દંઠ કરવા માટે શા શા ઉપયોગ લેવા ? નિશાળના બગીચાથી શા શા લાભ થાય છે તે કહો. આ પાઠમાં જે છ વર્ગ પાડ્યા છે તે દાખલા સાથે કહો.

પાઠ ૮૯.	ખોળાઆં=શરીર	કોશીટા=લાંબી ગોળ દડી
રેશમ=હીર	સંજોગ=અનાવ; પ્રસંગ	ભરાડ=પુષ્ટ
રૂપાંતર=આકારમાં ફેર-	પુષ્ટ=જોરાવર	પરિપૂર્ણ=સંપૂર્ણ; સારી
દાર; જીદાં જીદાં રૂપ	ખાલ=આમડી; ત્વચા	પેટે

બીજી ચોપડીનો 'ડિક્ટેશન શેક્ષક' ગ્રંથ આના. [૭૩]

સવાલ—પ્રાણીઓને ખોળામાં શા માટે બદકવાં પડે છે ?
રેશમના કીડાનાં ફાંતર કહો. આ પાઠમાંથી શું શિખામણ મળે છે ?

પાઠ ૯૦. ઘડું=ઘેડું ધાના=ડાધા કોટલું=કોઝલું; ઢાંકણ રોગાન=એક જાતનું મિશ્રિત તેલ	ત્રયા=ત્રામડી પોલ=પોલાણ પૌષ્ટિક=પુષ્ટિકારક જરદી=ઈંડાની દાળ; ઈંડાની સફેદી વચમાંનો પીળો ભાગ	સમતોલ=(સમન્તોલ) સરખું વજન સેવે છે=હું ફાળી રાખે છે શિરા=રકતવ હિની; રમ; નસ અદસ્ય=અલોપ; દેખાતુ નષ્ટ; ગૂમ
--	--	--

સવાલ—ક્યા ક્યા પ્રાણીઓ ઇંડાં મૂકે છે ? શાહમુગનું ઇંડું કેવડું હોય છે ? પોલમાં શું હોય છે ? નળા માણસોને ઇંડાનો કયો ભાગ ખવડાવવામાં આવે છે અને તે શા કારણથી ? સફેદીની વચમાં શું હોય છે ? ઇંડું આમ તેમ ફેરવ્યા છતાં બચ્ચાને ધકકો કેમ નથી લાગતો ? ઇંડામાં ગર્ભ ક્યાં હોય છે તે બતાવો. ગર્ભનો ખોરાક શું છે ? મરદી કેટલાં ઇંડાં મૂકે ? મરદીનાં ઇંડાં સેવવાની હકીકત કહો. ઇંડાનું ચિત્ર કાઢી બતાવો.

પાઠ ૯૧. લંચુર=વાંદરા; વાનર નીલ=આખે ડીલે કાળા વાંદરા ઠેકડા=કુદકા	છલંગ=ફાળ તુલ=ઉભા છોડ કપિઓ=પુછડી વગરના બે પગે ચાલનાર વાંદરા વાંદર=વાનરો; વાનર	બળિએલ=ખારીસી ગંધ=સોબત [પાંજર] હાડપિંજર=હાડકાનું અનુમાન કરે છે=વારે છે; અટકળ કરે છે
---	--	--

સવાલ—વાંદરાં કેવા ફેશમાં જોવામાં આવે છે ? વાંદરાના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે ક્યા ક્યા ? પુછડી વગરના વાંદરાંની હકીકત કહો. ઉરાંગઉટાંગનો અર્થ શો ? અને એ વાંદરાં ક્યાં મળે ?

૭૪] ત્રાંશ ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ગ્રંથ આના.

છે ? વાંદરા અને કપિને શા માટે મનુષ્યના નજીકનાં સગાં કહીએ છીએ ? કપિ અને માણસમાં શું ફેર છે ?

પાઠ દર.	પત્થર	મુકરર=નક્કી
બેડોળ=(બે=નહિ+ડોળ=	તણુખા=ચીણુમારીઓ	શિષ્યશાસ્ત્ર=કોતરકામની
ખાટ) કદરૂપા	ગરમાવો=ગરમી; હુંફ	વિદ્યા
કસેહું=ઠીકરાની તાવી	ઓપેલું=પસીને ચળકતાં	ઐશ=ઉત્તમ; સૌથી
અકમક=એક જાતનો	કરેલાં	સરસ

સવાલ—માણસોમાં પ્રથમ કેવી રીતે સુધારા થયો તે દુકામાં કહો.

પાઠ દર.	તાલકુ=ખોપરી ઉપરનો	નસો
મગજ=ભેજું; માથાની	પૃષ્ઠ=ભાગ [ભાગ	કલેજી=કાળજી; પિતાશય
અંદરનો ભાગ	જ્ઞાનતંતુ=જ્ઞાન કરાવ-	રજી=તાંતણું; તાર; દોરી
ધડી=પડ	નાર તાંતણું; મગજને	આરંભ=શરૂઆત
ખોપરી=મગજનો દા-	ખબર પહોંચાડનારી	મજ્જાતંતુ=માંસના
ખડો	ઝીણી તાર જેવી	સત્તની દોરી

સવાલ—મગજનું ઢાંકણ શેનું બનાવેલું છે અને તેને શું કહે છે ? મગજના કેટલા ભાગ છે અને તે કયા કયા ? મગજના કયા બે અડધીઆં છે ? માણસની બુદ્ધિનો આધાર શા પર છે ? મગજના ભાગનાં મુખ્ય સ્થાન કયા કયા છે ? મગજના મુખ્ય સ્થાનોમાં ધકકો લાગે અથવા રોગ થાય ત્યારે શું થાય છે ? મગજનો નાનો ભાગ કયાં છે તે બતાવો. મગજના નાના ભાગનું કામ શું છે ? આ પાઠમાં આપેલા ચિત્રનો નમુનો કાઢો અને મગજ તથા જ્ઞાનતંતુ વિષે સમજાવો.

થોથી થોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” આર આનો. [૭૫

પાઠ ૯૪.	=મેલું	નળી
શ્વસોચ્છવાસ=મ દેવો	મોઝ=વકાશ, ખાલી જગા	ઉચ્છ્વાસ=મ મૂકવો તે
ને દમ મૂકવો તે	ખંડ=ભાગ	ખખોલ=પોલ
અસ્વચ્છ=(અ+સ્વચ્છ)	શ્વાસવાળી=શ્વાસ લેવાની	ધમણુ=વાડુંકવાનો સંચો

સવાલ—હૃદય અને ફેફસાં કયાં આગળ છે ? ફેફસાં કેટલાં ને કયાં કયાં છે ? ફેફસાં કયાં આગળ છે ? ફેફસામાં કયો ગુણ છે કે તે લીંબુ ડુંકું થાય છે ? ફેફસામાં લોહી શી રીતે સ્વચ્છ થાય છે તે સમજાવો. ફેફસાં પુલવાનું તથા સંકોચવાનું કારણ સમજાવો. ફેફસાંની ક્રિયા કેને મળતી છે ? ફેફસાંની ક્રિયા ચાલતો બંધ થાય તો શું થાય ? શ્વાસ નળી અને ફેફસાંનું ચિત્ર પાડો.

પાઠ ૯૫.	બપક=બપકો	બો=ખરાબ વાસ
જરદી=પિળાશ પડતો	કસુંબી=કસુંબાનો રંગ;	છીપા=લુગડાં છાપનાર
નિચોવી=પાણી કાઢી	લાલ; રાતું	ગેર=લાલ માટી
નાખી	કીરમજી=કીરમજના	હરડાંબેડાં=એકજાતનાં ફળ
પાપડખાર=સંચોરો	જેવો રંગ; ગુલબાસી	એલીઝરીન=ફાલટાર-
કાંજી=લાહી, બેળ	સુરખી=તેજ	માંથી કાઢેલો એક
સુરંગી=રાતો રંગ	મિત્રણુ=ભેગ; મેળવણી	જાતનો રંગ

સવાલ—રંગરેજે કંસુખીના છુકાનો રંગ શી રીતે બનાવ્યો અને તેમાં ફેટા કેવી રીતે રંગ્યો ? રંગ્યા પછી ધઉંના ભોટની કાંજી અને લીંબુના રસમાં બેળી રાખવાનું કારણ શું ? ગદલમાં લીંબુનો રસ મેળવવાથી કયા કયા રંગ બને છે ? ગદલમાંથી કેસરી રંગ અખ્યાસી તથા કીરમજી રંગો શું મેળવીને બનાવે છે ? અસલ ફેશી પાકા રંગો શી રીતે બનાવતા હતા ? મળી કયાં જોએ છે ?

૭૬] પાંચમી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક ચાર આનાં.

ગળીને પકવવાની રીતે કહો. છીપાએ કયા કયા બે મિત્રણાં લુગડાં છાપવા માટે તૈયાર કરી રાખ્યા હતા ? એલીઝરીન શું છે ને તે સૌમાંથી બનાવવામાં આવે છે તથા તેનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૯૬.	ચુટે હે=કસણે છે	ખીલડો=ખુટા
ભાદ=ધોડાગધેડાનાલીડા	મુલાયમ=નરમ	ચાક=કુંભારનું ચક્ર
હદ વાળે છે=નવાઇ જોવી	ગારો=પલાળીને કસણું	પેટુ=વચ્ચો ભાગ
કારીગરી કરે છે	મટાડું	કાચકો=કાચકીનું ફળ
		ટપેરે=ટીપે

સવાસ—કુંભાર મટાડી કયાંથી લાવે છે ? ગારો કેવી રીતે તૈયાર કરે છે ? કુંભારના ચાકની રચના કહો. કુંભાર વાસણો શી રીતે બનાવે છે ? કુંભાર વારંવાર હાથ શા પલાળે છે ? વાસણને ટીપવાથી શો લાભ ? બટ્ટીમાં વાસણો ગોઠવ્યા પછી શું કરે છે ? કયાંનું કુંભારકામ વખણાય છે ? કુંભારના ચાકનું ચિત્ર પાડો.

પાઠ ૯૭.	કાણી=હાથની વચમાંનો	ટેકો=ટેકણુ
ખુકું=લાંબો ને જડો	સાંધો	
સાકટીનો કટકો	ઉચ્ચાલન=ઉંચું કરવું તે	

સવાલ—ઉચ્ચાલનમાં મુખ્ય કેટલા ભાગ હોય છે અને તે કયા ? ઉચ્ચાલનના પ્રકાર કેટલા છે અને કયા કયા તે દાખલા આપી સમજાવો. ઉચ્ચાલનથી શા ફાયદો થાય છે (યાંત્રિકશક્તિ છ છે. ઉચ્ચાલન, રેંટ, ગરમડી, ટોળાવ, ફાયર. ફેર અથવા પેચ)

પાઠ ૯૮.	નમુનો=ચિત્ર	ખેભણુ=ખાડો
ગરમડી=ધરેડી	વેંત=બિલ્લસ	વાટ=પૈડાપર લોઢાનો પાટો જડે છે તે
રેંટ=પાણી કાઢવાનું ચક્ર આરાહંતા		ગાળ માં=ખાલી જગામાં

સવાલ—ગરમડી વડે કુવામાંથી પાણી કાઢીએ છીએ ત્યારે હંમે ખેંચવને બદલે શા માટે નીચે ખેંચીએ છીએ ? ગરમડીનો ઉપયોગ શો છે ?

પોઠવાર અધરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર.

(પા. ૧) અવશ્ય, બુદ્ધિ, સ્નાયુઓ, વિદ્વાન, પ્રયત્ન, ક્રિકેટ, સુસ્તી, મુખ્યત્વે, ઈંદ્રિયોની, બ્રહ્મચર્ય, ઉત્તમ, અશક્ત, મશ્કરી, આયુષ્ય. (પા. ૨) અકસ્માત, અણધાર્યું, પ્રખ્યાત, ચિત્રામણ, ઠાળ્યું, સ્વસ્થ, સૂઝી, ગૃહસ્થે, ચેત્યો, નવિસ્વભાવ, શુદ્ધ, પૈડું, પ્રસન્ન. (પા. ૩) અસ્વચ્છ, શ્વાસવાટે, કાર્થોનિક, ઓસિડ, આસ, ઉત્પન્ન, નિરંતર, પ્રયોગો, સિદ્ધ, નૈરોજન, ઓકિસજન, શુદ્ધ, કૃપાળુ, મૃત્યુ. (પા. ૪) કૅકેન, જવાંમર્દ, જવલ્લેજ, આયર્ષાંડ, પુષ્કળ, ધૈર્ય, શ્રદ્ધા. (પા. ૫) ગુરુ-ભક્તિ, વિદ્યાર્થી, શિષ્યવર્ગમાં, ક્ષીકૃષ્ણ, ગુરુપત્ની, શિષ્યો, વેઠ્યું, એકનિષ્ઠા, અમૃત્ય. (પા. ૬) સ્વછંદી, સુસ્ત, ઉંઘણસી, સાંભળ્યું, અત્રે. (પા. ૭) દ્વારામતી, વૃદ્ધ, પ્રતિઉત્તર, કૃષ્ણ-દર્શન, કૃષ્ણમંદિર, જડિત્ર, સ્ફાટિક, મૃદંગ, યોદ્ધા, પૃથ્વીપતિ. (પા. ૮) પુષ્ટિકારક, તંદુરસ્ત, સામર્થ્ય, ભવિષ્ય, ભગૃતિ, સ્થિતિ, નિતારી, દ્રાશ્ય, ઓછોવતો, મદ્યાર્ક, અભિપ્રાય. (પા. ૯) દ્રાવિડ, ધર્મપુસ્તક, ધર્મશાસ્ત્ર, વેદધર્મી, વિષ્ણુ, ઇષ્ટ, વૈષ્ણવો, ગૌતમબુદ્ધ, બૌદ્ધધર્મી, જૈનધર્મીઓ, સ્વેતાં-ભર, બુદ્ધદેવ, તીર્થંકર, વૈરાગ્ય, સિદ્ધાંતોને, તુર્કસ્તાન, સ્તુતિ, સુન્ની, અન્નિ, ચિહ્ન, ધર્મગ્રંથ, ખ્રિસ્તી, ઈસુખ્રિસ્ત, પ્રોટેસ્ટન્ટ, કેથોલિક. (પા. ૧૦) મેગેસ્થિનીસ, સિંક્ષાઓ,

સંક્ષિપ્ત, તામ્રપટ, ચંદ્રગુપ્ત, સેત્યુકસ, અંધકર્તા, વ્યવસ્થા,
 વિશ્વાસુ, સહીસિક્કા, માલમિલ્લત, મિલ્લત, હુનર,
 ન્યાયાસન, પ્રાક્ષણ, શ્રમણ, મૃગચર્મ, વિદ્યાભ્યાસ,
 ભરગચ્છી. (પા. ૧૧.) ઋગ્વેદસંહિતા, વરૂણદેવની, સ્તુતિ,
 વસિષ્ઠકવિ, તુષ્ટ, ભુજયુ, અશ્વિનીકુમાર, સમુદ્રયાન,
 સમુદ્રવાટે, ભૃગુકચ્છ, ક્ષાહ્યાન, છર્ફા. (પા. ૧૨.) શૃંગ,
 તલકાળ, તુપ્ત, દહ્ય. (પા. ૧૩.) છીંડું, નિર્મળ, મૂર્છના,
 છત્રીસ, ભરતકવિ. (પા. ૧૪.) મુરકેલ, અસ્થમાત, પ્રસિદ્ધ,
 નોંધ્યા. (પા. ૧૫.) બુફી, અવતર્યો, અદ્ભુત, જિંદગી,
 જિંદગી, જવાંમદી, સ્તબ્ધ, અટકાચું, (પા. ૧૬.) વિચિત્ર,
 અડસટો, નિંદવા, ગૃહસ્થાઈ, ચિઠીઆં, સ્વતંત્ર, પરતંત્ર,
 મિથ્યાભિમાન, રિવાજને, સ્થિતિ, મેગેસ્થિનીસે. (પા. ૧૭)
 પત્નીની, ઉત્સાહ, વેઠવૈતરૂં, આશ્ચર્ય, ધર્મિષ્ઠ, આવડતેવડ,
 પ્રીતિ, રત્નનગરી, સંધ્યાકાળે, દ્રવ્ય, હોંસભર્યો. (પા. ૧૮.)
 વૈશ્ય, પ્રજ્ઞાચર્ય, ધર્મક્રિયા, ધર્મોપદેશ, (પા. ૧૯.) હિરણ્યાક્ષ,
 હિરણ્યકશ્યપ, કશ્યપ, કૂરૂપે, પર્વતશૃંગ, પ્રૌઢા, પ્રજ્ઞાંડ,
 દુર્મતિ. (પા. ૨૦.) કાર્લીની, કાર્લી, ત્રીસેક, ચૈત્યો,
 શિલ્પકામની, સોપુરુષનાં, મૂર્તિઓ, સ્તંભ, બિશુએને,
 સૂર્યોદય, જિંદગી. (પા. ૨૧.) કૃષ્ણા, હસ્તિનાપુર. (પા. ૨૨.)
 કાદ્યાભાઈ, દેવાનંદસ્વામી, હિતેચ્છુ, ઋતુવર્ણન. (પા. ૨૩.)
 ધાર્મિક, વિશ્વાસઘાતી, ઠાંકયું, અન્નદાતા. (પા. ૨૪.)

શુભશતની શ્રાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના. [૭૬

મહાસ્વાદુ, મિષ્ટ, હણી, નિર્મળાં, ગણી, જુકિત. (પા. ૨૬.)
 આથમ્યો, કુપાં. (પા. ૨૬.) ઋષિઓએ, ચક્રવર્તી, નિમિત્ત,
 આકૃતિ, આશ્રમસ્થાન, ક્ષત્રિયવંશ, પુરૂવંશ, ધર્મહારા,
 શકુંત, શાકુંતલા. (પા. ૨૭) કંટાળ્યા, વૃક્ષો, ઇશ્વરસ્તુતિ,
 સ્વાર્થ. (પા. ૨૮.) ધર્મિષ્ઠ, વિશ્વામિત્ર, સર્વસ્વ, અર્ધીકાયા,
 સ્તબ્ધ, જુજો, સુદ્ધા. (પા. ૨૯.) વિદ્યાર્થી, આદિત્યેશ્વર,
 ગરૂડેશ્વર, કાળભૈરવનું, પ્રદક્ષિણા. (પા. ૩૦.) તૂટ્યો.
 (પા. ૩૧.) અદૌકિક, બુદ્ધી, ઊંચું, પર્ણકુટીમાં, અતિથિ.
 (પા. ૩૨.) આશીર્વાદ, લુગડાંલતાં, ફાંટાંતુટાં, વધ્યાસધ્યા,
 સંકલ્પ, સુશકેલી. (પા. ૩૩.) નાસ્તિકપણું, છિદ્રવાટે, બ્રહ્માંડ,
 જ્ઞાનશક્તિ, શ્રદ્ધા. (પા. ૩૪.) પ્રીતે, પતિતોદ્ધાર, વિશ્વેશ્વા,
 કૃતિ, નિર્ણી, જળનિધિ, નૃત્ય, વ્યાધો વૃક્ષે, તરૂવર.
 (પા. ૩૫.) ભસ્તર, શુભાસ્તા, સ્વાશ્રય. (પા. ૩૬) પોદુંગલ,
 લિસ્થન, થાભ્યો, મોઝાંબિક, સિંહલદ્રીપ, મોદ્યુકા, સમૃદ્ધિ,
 સપ્ટેમ્બર. (પા. ૩૭.) માર્કિવસ ઓવ વૂર્સ્ટર, જેમ્સ,
 ગ્લાસગો, શાસ્ત્ર, આટલાંટિક, એન્જિનોની, નિર્ભય, પાંત્રીસ.
 (પા. ૩૮.) હિડોળા, શતપત્રી, કલ્હાર, ભૂંગ. (પા. ૩૯.)
 જન્મ્યા, નિર્ધન, વલ્લભ, આશ્ચર્ય, શીઘ્ર, નળાખ્યાન,
 સુભદ્રાહરણ, કવિત્વશક્તિ. (પા. ૪૦.) ધાર્મિક, હમાસ્કસ,
 પ્રમૌત્ર, અખ્યાસી, મુરખી, દૃષ્ટિએ. (પા. ૪૧.) હુસારો,
 ખ્યાલ, સંમહસ્થાનો, ઇસ્પતાલો, કિલ્લા, મનુષ્ય, કૃતિઓ,

૮૦] હિંદુસ્તાનની સાઠ ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના.

આશ્ચર્ય. (પા. ૪૨.) દ્રેષી, કૂરપણું, પ્રકુલ્લતા, સ્વાથ, કૃત્ય,
 દ્રેષીલા, બ્રહ્મદત્ત. (પા. ૪૩.) મીણુબત્તો, ઊડયું. (પા. ૪૪.)
 નિર્ભય, સ્તુતિ, સ્નેહી. (પા. ૪૫.) આશ્વિન, આશ્ચર્યકારક,
 સ્પર્ધા, ઉત્સવ, છુટ્ટો, ચૌટામાંથી, સ્ફાટિક, અષ્ટપુષ્પ, કીર્તિ-
 સ્તંભ. (પા. ૪૬.) સૂઝયું, સુગ્રીવ, પન્તો, વિષ્ટિ, વિભિષણે,
 ઇંદ્રજિત, કુંભકર્ણ, અશ્વમેધયજ્ઞ, વર્ણવ્યા. (પા. ૪૬. ભા. ૨.)
 ધૃતરાષ્ટ્ર, યુધિષ્ઠિર, ગદાયુદ્ધમાં, સ્વાર્થી, નિષ્કુળ, સ્વયંવર,
 મચ્છવેધ, ઇંદ્રપ્રસ્થ, યુક્તિ, દોણાચાર્ય, ભીષ્મપિતામહ.
 (પા. ૪૭.) ભિન્ન ભિન્ન, શખસોની, છિદ્રોવાટે, ક્રિયા, નિરર્થક,
 સ્વપ્નાં, નિરૂધમીને, નિસ્તેજ, કુસ્તીથી. (પા. ૪૮.) વૈષ્ણવ,
 સદ્ગ્રંથ, પતિવ્રતા. (પા. ૪૯.) શ્લોકમાં, ઇત્યાદિ, વૃત્તિને,
 મરણશય્યામાં, સૃષ્ટિયકી. (પા. ૫૦.) આત્રેયી, ટંકકારણ્યમાં,
 અગસ્ત્ય, વાલ્મીકિને, વિદ્ધ, અદ્ભુત, પ્રીતિ, અરૂંધતી,
 ઋષ્યશૃંગ, કૌશલ્યાઓ. (પા. ૫૧.) વિક્રમ, પૂર્વે, સંવત્સર,
 મૃત્યુ, યુધિષ્ઠિરનો. (પા. ૫૩.) આશ્રય, કીર્તિ, ઊર્મિથી,
 વૈતાલપચીસી, બરાસકસ્તુરી, ઉદયમર્મસંવાદ, પ્રસિદ્ધ,
 ઉત્તેજન, સંસ્કૃત, નોંધ્યાં. (પા. ૫૪.) કૂર, દ્વય, સામ્યતું.
 (પા. ૫૫.) પ્રતિષ્ઠા, પ્રશ્ન, લપસ્યા, સત્પુરુષતું, દીર્ઘસૂત્રીની.
 (પા. ૫૬.) મૂર્તિપૂજક, બાત્રાળુ, મુત્તલીબ અબદુલ્લાને,
 બાલ્યાવસ્થામાંજ, પુર્નલગ્ન, કાષ્ઠપાવાણુ, પરિપક્વ, તુચ્છકારી,
 નિષ્કામ, નિરૂપાયે, શસ્ત્ર, પર્યંત, ઇસ્તંબુલમાં. (પા. ૫૭.)

યજ્ઞદેવર્ષ, ધર્મશુર, તત્ત્વો, લગ્નવિધિમાં, અંકલેખવર, ખિસ્તી,
અક્ષાઉદ્દીન, જિલ્લાના. (પા. ૫૮) પૃથ્વીરાજ, ગીઝનીના,
દક્ષર, શાહખુદીન, ઉર્દે, ધાણેશ્વર, મિટ્ટી, સંયુક્તાને, આશ્રિત,
શબ્દવેધનો. (પા. ૫૯) યશસ્વી, કીર્તિ, તેજસ્વી, હર્ષવર્ધન,
શિક્ષાદિત્ય, ધર્મિષ્ઠ, હસ્તાવેળો, મદ્રેસાઓ, કળદુષ, ઉત્તેજનમાં.
(પા. ૬૦) સ્વતંત્ર, ભેદા, અસ્તવ્યસ્ત, વાદીનાખ્યા, કીરસ્તા,
અતિશયોક્તિ, હરદ્વાર, ત્રેસક. (પા. ૬૧) સુદ્ધનીતિ, રાજ્ય-
નીતિ, નામાંકિત, રાજ્યાધિકારી, કીર્તિવંત, નીવડયું, સુદ્ધિભળ,
મૌર્યને, ત્વરાથી, કૂર, સન્માન, ધર્મમંદિરો, દીર્ઘ, સુદ્ધનીતિ,
પદ્ધતિ. (પા. ૬૨) તિરસ્કાર, બહારે, સ્વામિભક્તિ.
(પા. ૬૩) પ્રતિનિધિ, હકુમશકરી, રત્નજડિત, કૂરતાથી.
(પા. ૬૪) સમૃદ્ધિનો, ટેવર્નિઅર, રાજચિન્ન, સુદ્ધાં, તખ્તે-
તાઉસ. (પા. ૬૫) ઉત્કંઠા, વિષ્ટિ, મક્કા, ચુસ્ત, સિક્કા,
અશ્વવિશ્વાસ, રાજ્યાભિષેક, મંત્રિ, નિષ્ઠા. (પા. ૬૬) નેખચુન,
ખૂહતરપતિ. (પા. ૬૭) નક્ષત્રો, ક્ષિતિજ, કલ્પી, સમર્થિ,
હુબ્બક, ગોળાદર્માં, કૃત્તિકા, પુષ્ય. (પા. ૬૮) વિષુવ-
વૃત્ત, વર્તુળ, રેખાંશવૃત્ત, (પા. ૬૯) વ્યાપારવાયુ, નૈર્ઋત્ય,
(પા. ૭૦) કાર્મોનિકએસિડગ્લાસ, સદ્યાદ્રિમાં, મહારાષ્ટ્ર,
શુળપાણિન, ગેરસપાથી. (પા. ૭૧) ક્ષીપકલ્પ, કન્યાકુમારી,

૮૨] પહેલી ચોપડીને "ડિક્ટેશન શિક્ષક" અહીં આના.

ફળદ્રુપ. (પા. ૭૨.) દિલ્હી, મહાલીપટ્ટણ, ડેલહોસી, બ્રહ્મપુત્રા.
 (પા. ૭૪.) સ્નેહી, વિભાગપટ્ટણ, ગિલ્કા. (પા. ૭૫.)
 મૈસુર. (પા. ૭૬.) વાયુચોષક, નાઈટ્રોજન. (પા. ૭૭.)
 ધ્વનિ, પ્રજ્વલી, ઈંદ્રિયને, પ્રતિધ્વનિ. (પા. ૭૮.) વિસ્મય,
 જિંદગી, નિદ્રા, ગદ્દા. (પા. ૮૦.) ઉષ્ણતામાપક, થર્મોમીટર,
 (પા. ૮૧.) અ-તો, (પા. ૮૨.) પ્રત્યેક. (પા. ૮૩.) દ્વિજન,
 ફૂલમણિ. (પા. ૮૪.) પરિપકવ. (પા. ૮૫.) વનસ્પતિ,
 ઉત્પત્તિ, વૃદ્ધિ, સૂક્ષ્મદર્શક, એક્ટરિયા. (પા. ૮૬.)
 હુક્કાનો, સ્વાદિષ્ટ. (પા. ૮૭.) તુંબલદ્રા, અધાપિ, અણીશુદ્ધ.
 (પા. ૮૮.) છુદ્ધિશાળી, પ્રશ્નોના. (પા. ૮૯.) પુષ્ટ,
 ગિડાએલી, ધિક્કારવું, પરિપૂર્ણ. (પા. ૯૦) શાહમૃગ,
 ત્વચા, પૌષ્ટિક, વૃદ્ધિ. (પા. ૯૧.) બ્રહ્મદેશ, આફ્રિકામાં,
 વર્તતાં, વિદ્વાનો. (પા. ૯૨.) જન્મ્યાં, સૂઝયો, મુખ્યત્વે,
 હેળવ્યાં, શિલ્પશાસ્ત્ર, શ્રેષ્ઠ. (પા. ૯૩.) પૃષ્ઠમાંથી. (પા. ૯૪.)
 સ્વાસોચ્છ્વસ, સ્થિતિસ્થાપક, સ્વાસનળી, ઉચ્છ્વસમાં. (પા. ૯૫)
 નિચોવ્યાં, અખ્યાસી, મિશ્રણમાં, સાહ્યં, એલીઝરીન.
 (પા. ૯૬.) ફાલ્યું, ચોંટતો. (પા. ૯૭.) ઉચ્ચાસન, ટેકચો.
 (પા. ૯૮.) ટાંચું.

શાહપોર }

સુરત. }

હગનલાલ ચાતીરામ શાહ.

"મુખગણિત શિક્ષક" વગેરેના કર્તા;

અપૂર્ણાંકના કેટલાક ધ્યાનમાં રાખવા જોગ નિયમો.

(૧) અપૂર્ણાંકમાં અંશ એ ભાજ્ય અને છેદ એ ભાજક છે. (૨) કોઈ પણ પૂર્ણાંક સંખ્યાને અપૂર્ણાંકમાં લખવી હોય તો છેદમાં એક લખવો. (૩) સમ અપૂર્ણાંકની કિંમત હમેશાં એક કરતાં ઓછીજ હોય છે કારણ કે એમાં અંશ (ભાજ્ય) કરતાં છેદ (ભાજક) વધારે હોય છે. (૪) વિષમ અપૂર્ણાંકની કિંમત હમેશાં એક અથવા એક કરતાં વધારે હોય છે કારણ કે એમાં અંશ અને છેદ સરખા હોય છે અથવા અંશ કરતાં છેદ ઓછો હોય છે. (૫) વિષમ અપૂર્ણાંકના અંશને છેદ ભાગી પૂર્ણાંક કાઢી શકાય છે, અને તેને ભાગાનુબંધ અપૂર્ણાંકનું રૂપ આપી શકાય છે. (૬) સમ અપૂર્ણાંકને ભાગાનુબંધ અપૂર્ણાંકનું રૂપ આપી શકાતું નથી. (૭) ભાગાનુબંધ અપૂર્ણાંક પૂર્ણાંક અને અપૂર્ણાંક મળીને ચોક્કસ છે. (૮) ભાગાનુબંધ અપૂર્ણાંકને વિષમ અપૂર્ણાંકનું રૂપ આપી શકાય છે. (૯) અપૂર્ણાંકના અંશ તથા છેદને એકજ રકમે ગુણવાથી અથવા ભાગવાથી અપૂર્ણાંકની કિંમતમાં ફેર પડતો નથી માટેજ અપૂર્ણાંકના અંશ અથવા છેદ મરજી મુજબ લાવી શકાય છે. (૧૦) અપૂર્ણાંકની કિંમત સરખાવવા માટે તેમને સમન્વેદનું રૂપ આપવું. કારણ કે છેદ સરખા થયા વગર કયું અપૂર્ણાંક મોટું છે કે નાનું તે નક્કી શકાતું નથી. (૧૧) અપૂર્ણાંકના અંશ જુદા જુદા હોય પણ છેદ એક સરખાજ હોય તો જે અપૂર્ણાંકના અંશ વધારે હોય તે મોટું અને ઓછા હોય તે નાનું સમજવું. (૧૨) અપૂર્ણાંકના છેદ જુદા જુદા હોય પણ અંશ એક સરખાજ હોય તો જે અપૂર્ણાંકનો છેદ ઓછો તે મોટું અને વધારે તે નાનું સમજવું. (૧૩) સમ અપૂર્ણાંકના

૮૪] ત્રીજી જોખમીનો (ડકટેશન શિક્ષક" પ્રશ્ન આના.

અંશ તથા છેદમાં એકજ સંખ્યા ઉમેરવાથી અપૂર્ણાંકની કિંમત વધે છે. (૧૪) વિષમ અપૂર્ણાંકના અંશ તથા છેદમાં એકજ સંખ્યા ઉમેરવાથી અપૂર્ણાંકની મૂળ કિંમત કાયમ રહે છે અથવા ઓછી થાય છે. (૧૫) જુદા જુદા છેદવાળાં અપૂર્ણાંકોના સરવાળા, બાદબાકી કરવા હોય તો તે બધાં અપૂર્ણાંકોનો સમઝેદ કરવો પછી સરવાળો કે બાદબાકી કરવા. (૧૬) જુદા જુદા અપૂર્ણાંકોના સરવાળા, બાદબાકી એકઠા હોય તો તે બધાં અપૂર્ણાંકોનો સમઝેદ કરવો. પછી જેટલી વત્તાની રકમ હોય તેના અંશનો અને જેટલી ઓછાની રકમો હોય તેના અંશનો જુદો જુદો સરવાળો કરવો. પછી વત્તાની રકમના સરવાળામાંથી ઓછાની રકમનો સરવાળો બાદ કરી બાકી રહે તેટલા અંશમાં લખી લઘુત્તમ છેદમાં લખવો, જે જવાબ અતિ સંક્ષેપરૂપમાં નહિ હોય તો અતિ સંક્ષેપ રૂપ આપવું. (૧૭) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં ન્યારે એક કરતાં વધારે પદો કૌંસમાં આપ્યા હોય ત્યારે હંમેશાં કૌંસમાંના પદોનું પહેલાં સાદું રૂપ કરવું, અને કૌંસની પહેલાં જે ચિન્હ હોય તે સાદા રૂપને ભગાડવું. (૧૮) એક અપૂર્ણાંકમાંથી બીજું અપૂર્ણાંક બાદ કરવાનું હોય છે પણ બાદ કરવાના અપૂર્ણાંકની કિંમત વધારે હોય તો ઓછાના અપૂર્ણાંકમાંથી વતાનું અપૂર્ણાંક બાદ કરી જવાબની પહેલાં ઓછાનું ચિન્હ મુકવું. (૧૯) જુદા જુદા અપૂર્ણાંકોના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર અને ભાગાકાર એકઠા હોય ત્યારે ગુણાકાર ભાગાકારની રકમો કૌંસમાં છે એમ સમજીને પહેલાં તેને સાદું રૂપ આપવું પછીજ સરવાળો બાદબાકી કરવા, (૨૦) અપૂર્ણાંકો ગુણાકાર ભાગાકારના સંબંધથી જોડાયેલા હોય તો તે જે અનુક્રમમાં હોય તે અનુક્રમે ગુણાકાર ભાગાકાર કરવો. (૨૧)

ઔથી ઔપદીનો ।ડક્ટેશન શિક્ષક" યા.

જે વિશેષ સંખ્યાનો ભાગાકાર કરતાં પહેલાં તેમ-
 આશુવી પછી ભાગાકાર કરવો. (૨૨) વિશેષ સંખ્યાને ૬
 ભાગી શકાય પણ જવાબ સાદી સંખ્યા આવે. જેમકે :
 ÷ ૫ ૩૫૦૦ જવાબ ૭૦. (૨૩) સાદી સંખ્યાને વિશેષ
 ભાગી શકાય નહિ પણ વિશેષ સંખ્યાને સાદી સંખ્યા
 શકાય અને જવાબ વિશેષ સંખ્યા આવે. (૨૪) અપૂર્ણાંકના દા
 કૌંસની પહેલાં કાંઈ ચિહ્ન ન આપ્યું હોય તો ગુણ્યાતું ।
 સમજવું. (૨૫) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં જે રકમો કૌંસમાં હોય તે
 એક બનાવવી અને જેટલી રકમોની વચ્ચે ના, x, ÷, એ ચિહ્ન
 હોય તેટલી રકમની એક રકમ બનાવવી અને ત્યારે પછીજ સરવાળો
 બાદબાકી કરવા. (૨૬) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં "નો"વાળી રકમને
 ભાજક સમજવી અને કેટલા માટેજ "નો" વાળી રકમને ઉલટાવવી.
 (૨૭) અપૂર્ણાંકનો દહભાજક કાઢવો હોય તો તેમને સંક્ષેપ રૂપ
 આપી અંશોનો દહભાજક કાઢવો અને તેને અંશમાં લખી લઘુતમને
 છેદમાં લખવો. (૨૮) અપૂર્ણાંકનો લઘુતમ સાધારણ ભાજ્ય કાઢવો
 હોય તો તેને સંક્ષેપરૂપ આપી અંશોનો લઘુતમ કાઢવો અને તેને
 અંશમાં લખી છેદનો દહભાજક કાઢી છેદમાં લખવો. (૨૯) જે
 રકમને "ને" લાગ્યો હોય તે રકમને બીજી રકમે ભાગવા, મતલબ
 કે "ને" વાળી રકમને ભાજ્ય સમજવી માટે તેને ઉલટાવવી નહિ.
 (૩૦) અમુક રકમને કેટલાએ ગુણીએ તા આટલા આવ એમ કહ્યું
 હોય તો ભાગાકાર કરવો કારણ ગુણ્ય અને ગુણકાર આપેલા છે
 તે ઉપરથી ગુણક શોધી કાઢવાનો છે. (૩૧) કદ રકમમાંથી આટલા બાદ
 કરીએ તો આટલા આવે એમ કહ્યું હોય તો સરવાળો કરવો, કારણકે
 બાધાંક અને બાદબાકી આપેલા છે તે ઉપરથી અધિકાંક કાઢવાનો છે.

મું. ...ના ભૂમિાળની પ્રત્નોસરમાળા

(કૌંસ) { } [કૌંસ] કૌંસ પુરા ને રકમ કૌંસમાં .

સાદું રૂપ આપવું. પહેલાં કૌંસને નાનો, ૫
અને ત્રીજાને મોટો કૌંસ કહે છે. પહેલાં .
સાદું રૂપ આપવું. પછી વચલાને અને ૫
કૌંસને આપવું.

$$\text{જેમકે } \left\{ \frac{5 \times 3}{2} + (1 \frac{3}{4} \times \frac{3}{2}) \right\} \frac{5 \times 3}{2} = \frac{21}{2}, \frac{5 \times 3}{2} = \frac{15}{2}, \frac{15}{2} + \frac{39}{4} = \frac{57}{4} = 14 \frac{1}{4}$$

= (પરાપર) ને એ રકમની વચ્ચે પરાપરતું ચિહ્ન હોય તે
રકમ સરખી છે એમ સમજવું. જેમકે ૧૩. = ૧૬ આન

બ્રિટિશ હિંદમાં રાજકીય ભાગ.

હિંદના વાયસરોયની હકુમત નીચેના સમજા મુલકને બ્રિટિશ
હિંદ કહે છે. બ્રિટિશ હિંદમાં ચાર તરફનાં રાજ્ય છે. (૧) બ્રિટિશ
સરકારનો ખાલસા મુલક. (૨) નેપાળ, ભુતાનના સ્વતંત્ર દેશી સંસ્થાનો.
(૩) ફ્રેંચ ને પોર્ટુગીઝના સ્વતંત્ર સંસ્થાનો. (૪) હિંદ માંહેલા દેશી
ખંડઆ રાજ્યો.

બ્રિટિશ હિંદના ખાલસા મુલકના રાજકીય ભાગ.

પ્રાંતનું નામ. મુખ્ય શહેર. રાજ્ય ચલાનાર હાકેમ.

૧. મુંબઈ ઇલાકો	મુંબઈ	ગવર્નર
૨. મદ્રાસ ઇલાકો	મદ્રાસ	ગવર્નર
૩. બંગાળા ઇલાકો	કલકત્તા	ગવર્નર
૪. આસામ પ્રાંત	ગોહતી.	લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર

ત્રી સાં જૂઓળની પ્રતોતરમા...

૧
ના

રિસા	પટણા	લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર
અધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતો અલ્હાબાદ		"
પ્રાંત	લાહોર	"
૧ તરફની સરહદનો પ્રાંત	પેશાવર	મીર કમિશનર
પ્રાંતો ને વરાહ	નાગપુર	"
બેર ને મેરવાડો	અબમેર	"
કુર્ગ	મર્કશ	"
૨. બ્રિટિશ બહાદેશ	રંચન	"
૩. બ્રિટિશ બહુચિસ્તાન	કવેટા	"
૧૪. આંદમાન બેટા	પોર્ટબ્લેર	"

હિંદ માંહેલા દેશી રાજ્યોમાં નાનાં મોટાં મળી ૮૦૦ દેશી રાજ્યો છે. મોટું દેશી રાજ્ય હૈદરાબાદનું છે. દેશી રાજ્યોના જે વર્ગ થઈ શકે. (૧) વડી સરકારની સીધી હકુમતમાં રહેલાં ; (૨) પ્રાંતિક સરકારની હકુમતમાં રહેલાં રાજ્યો. દરેક વર્ગ પ્રકારનાં રાજ્યો છે. (૧) પાસે પાસે આવેલાં દેશી રાજ્યોનો (એજન્સિ). (૨) છુટાં છુટાં આવેલાં જુદાં જુદાં રાજ્યો (સંસ્થા)

વડી સરકારના તાબામાં રખાવાના, મધ્ય હિંદુસ્તાન, બાસ્તાન, વાયવ્ય સરહદ એ ચાર એજન્સિઓ અને હૈદરાબાદ, વંકાશમીર, મહેસુર એ ચાર સંસ્થાનો છે. એ દરેકમાં વડી સરકારની એજન્ટ રહે છે. એજન્સિઓના ઉપરીને એજન્ટ ડુ ગવર્નર જનરલ ને સંસ્થાનાના ઉપરીને રેસિડન્ટ કહે છે.

સમાપ્ત

